

KARAKTER RATA U SVETU SAVREMENE TEHNIKE

1. POTREBA SAGLEDAVANJA BITNIH PITANJA EVENTUALNOG RATA

Mogućnost izbijanja rata i faktori koji ga uslovljavaju. U poslednje vreme sve se češće čuju mišljenja odgovornih političara i državnika da do novog rata, a naročito rata u kome bi bilo upotrebljeno raketno-nuklearno oružje, verovatno neće doći. Ta mišljenja zasnivaju se na saznanju o ogromnoj uništavajućoj moći savremene ratne tehnike i njenoj sposobnosti da, ako se koncentriše u dovoljnoj količini, u neslučeno kratkom vremenu dostigne i uništi svaki krupniji objekat u bilo kom delu sveta, kao i na činjenici da blokovske sile raspolazu približno jednakom tehnikom i dovoljnim raketno-nuklearnim zalihama za međusobno uništenje. Ova okolnost upućuje pobornike novog rata da sa više realnosti i odgovornosti prilaze problemu mira i rata.

Na ovim činjenicama, kao i na sve širem saznanju savremenog čoveka da nijedan rat, izuzev oslobodilačkih, nikad širokim narodnim masama nije mogao doneti ništa dobro, nastalo je antiratno raspoloženje u svetu koje stalno jača i nailazi na sve veću podršku ne samo naroda i vlada neangazovanih zemalja već i širokih slojeva naroda oba antagonistička bloka. Ako snage progresa ovo antiratno raspolo-

ženje u svetu budu organizovano usmeravale na borbu protiv rata, sa dovoljno širokom političkom platformom, to će se raspoloženje razviti u snažan antiratni faktor o kojem će morati da se vodi računa. Međutim, samo politička borba protiv rata, bez odgovarajućih vojnih priprema snaga mira, ne bi bila dovoljna brana protiv svake agresije.

Rat bi i sa ekonomskog stanovišta predstavljao apsurd s obzirom da bi obostrano uništavanje i troškovi ratujućih strana bili takvi da se nikakva agresija ne bi mogla »isplatiti«. Koliko se sa razvojem ratne tehnike povećavaju troškovi rata vidi se iz ovih nekoliko podataka: za ništenje 1 neprijateljskog vojnika u ranijoj prošlosti trebalo je 0,5 — 1 dolar, u I svetskom ratu 21 000, a u II preko 75 000 dolara; Francuzi su 1915. godine kod Arasa za 1 dan utrošili preko 300 000 granata — više nego Nemci u celom francusko-nemačkom ratu 1870/71. godine; za 20 dana borbi na Verdenu Nemci su utrošili preko 4 miliona granata, a Rusi u rusko-japanskom ratu 1905. samo 1 milion. Međutim, materijalni izdaci budućeg rata mogu se u odnosu na navedene podatke jedva i naslutiti.

Ali, ma koliko da navedeni i drugi razlozi ukazuju na apsurdnost rata u savremenim uslovima, mnogobrojni su faktori koji stalno zaoštravaju međunarodnu situaciju i prete izbijanjem novog rata. Među ove, pored ostalog, spadaju:

suprotnosti između kapitalističkih i socijalističkih zemalja i unutar njih; nemirenje kapitalističkih krugova sa nastajanjem novih socijalističkih zemalja i sa idejnim i materijalnim jačanjem socijalističkih snaga koje sve odlučnije utiču na dalje kretanje sveta, kao i neshvatanje značaja borbe za aktivnu koegzistenciju i mir u svetu od strane staljinističkih i drugih birokratskih ostataka u nekim socijalističkim

zemljama; nagli proces raspadanja kolonijalnog sistema koji kolonijalističke sile žele da ukoče ili bar što više uspo-re i odlože; nastojanja izvesnih kapitalističkih sila da ekonomskim sredstvima, održavanjem korumpiranih režima i neposrednim vojnim intervencijama spreče ili uguše oslobodilačke pokrete nacionalno i ekonomski obespravljenih naroda; zatim suprotnosti između ekonomski razvijenih i nerazvijenih zemalja i težnja prvih da eksploatišu druge; težnja kapitalista da podržavanjem ratne psihoze povećavaju ratne liferacije i profite i zaštita nemira preostala iz II svetskog rata.

Razume se da bi se sve navedene suprotnosti u današnjem svetu mogle savladati samo ako se u odnosima među zemljama i narodima usvoji politika aktivne miroljubive koegzistencije i prizna pravo svakom narodu da sam rešava svoje unutrašnje probleme. Međutim, suprotno interesima i težnjama ogromne većine čovečanstva, ove suprotnosti se ne rešavaju, već se na mahove sve više zaoštravaju. Nesmanjenim tempom vodi se trka u naoružanju između velikih sila i blokova. Čine se ogromni naponi u razvijanju naučne i tehničke baze kako bi se proizvela sredstva koja bi jednom bloku obezbedila strategijsku prednost nad suprotnim. Za ovaj zadatak angažovani su najveći umovi kapitalističkih i socijalističkih zemalja i tehnički najmodernije opremljeni kapaciteti, a za proizvodnju naoružanja i ratne pripreme daju se ogromna finansijska sredstva.

Tako, na primer, samo SAD, prema nekim podacima, za svoje oružane snage daju oko 240 dolara po glavi stanovnika, SSSR oko 200 dolara itd. A to iznosi više nego što je ukupan dohodak po glavi stanovnika u više od 2/3 današnjeg sveta. Izdaci SAD za narodnu odbranu ove godine će, prema raspoloživim podacima, iznositi oko 54 milijar-

de (15% više nego prošle godine), a SSSR-a 44 milijarde (takođe za 10—20% više). Ukupni vojni izdaci NATO-a za ovu godinu dostići će preko 66,5 milijardi, Varšavskog pakta 51—55, a u celom svetu 127—130 milijardi — računato u dolarima.

Bezobzirno se obnavljaju atomski eksperimenti i pored toga što su SAD već ranije izvršile 181 eksploziju od kojih 20—25 H, a SSSR oko 105 od kojih 32—35 H. Računa se da se stokovi atomskih zrna u SAD i SSSR penju već na desetine hiljada. Kao rezultat ogromnih napora da se OS osposobe za raketno-nuklearni rat, stvorene su vrlo snažne, najmodernije naoružane i strategijski tako raspoređene mirnodopske armije da mogu momentalno, bez prethodne mobilizacije i strategijskog razvoja, uputiti svoje uništavajuće udare na ma koji deo sveta i u ma koje doba dana i godine. Samo organizacija NATO, kao što je poznato, raspolaže u miru snagama od 4 do 5, a Varšavski pakt 5—6 miliona ljudi. SAD imaju oko 2,5—3 miliona, SSSR oko 3,5—4, a NR Kina oko 2—2,5 miliona ljudi pod oružjem itd. Osim toga, po prvi put u novijoj istoriji već u miru postoje gotovi koalicioni blokovski štabovi kao što su NATO, CENTO i Varšavski pakt, koji svakog momenta mogu staviti u »pogon« ratnu mašinu svog bloka i dejstvovati u skladu sa već usvojenim izgrađenim zajedničkim strategijskim načelima i planovima.

Kao što se iz izloženog vidi, faktori koji deluju protiv rata, ma koliko da su snažni i ubedljivi, danas još nisu takvi da bi mogli isključiti rat kao sredstvo za rešavanje postojećih spornih međunarodnih problema. Naprotiv, mnogobrojne suprotnosti — ideološke, ekonomske, političke, nacionalne i druge, mnoga nerešena pitanja nasleđena iz II svetskog rata (Berlin, Koreja, Vijetnam itd.) povezana sa ogromnim

vojnim, političkim i tehničkim pripremama za rat i odsustvo volje da se sporna pitanja rešavaju mirnim putem, ukazuju na mogućnost i direktnu opasnost od izbijanja novog rata, koje nisu prestale da postoje još od prvih godina posle II svetskog rata.

Osnovni uticaji na karakter budućeg rata. Saznanje da do rata može svakog momenta doći nametnulo je da se razmišlja o njegovoj fizionomiji i karakteru, a naročito uticaju koji će ispoljiti atomska i raketna tehnika na novi rat. Sagledavanje fizionomije budućeg rata, započeto sa prvim atomskim eksplozijama, u stalnoj je evoluciji. U prvim posleratnim godinama, dok su SAD imale atomski monopol u svetu, za zapadne vojne teoretičare bilo je karakteristično gledište o apsolutnoj vrednosti atomskog oružja dok se na Istoku na atomsko oružje u velikoj meri gledalo samo kao na sredstvo kojim se dopunjava već postojeća ratna tehnika. Dalji nagli razvoj i masovna proizvodnja raketno-nuklearnog i termonuklearnog oružja unose znatne promene u poglede i Istoka i Zapada na ulogu ovog oružja u budućem ratu. U tom procesu obe strane dolaze do uverenja da je *nepovratno prestala era klasičnih ratova, izuzev oslobodilačkih i da je čovečanstvo nepovratno zakoračilo u eru raketno-atomskih ratova.* Na ovakvom uverenju vodeće sile Istoka i Zapada izgradile su nove poglede na rat i izvršile radikalne izmene u organizacionoj strukturi i tehničkoj opremljenosti svojih OS, osposobljavajući ih za raketno-nuklearni rat. Ali ovakva opšta ocena blokova o načinu vođenja budućeg rata nije sama dovoljna da ukaže kako će se novi rat stvarno voditi i u kojoj meri će usvojena doktrinarna gledanja jednog i drugog bloka opravdati svoju vrednost, odnosno da li će i u kojoj meri novi rat imati nečeg zajedničkog sa prošlim; kakvi će biti borbeni postupci jedinica; u kom će

stepenu zemljišni i drugi uslovi, odnos snaga itd. uticati na fizionomiju borbenih dejstava. Sve ovo *zahieva stalna izučavanje* ako se želi da se doktrinarna shvatanja i praktične mere dovedu u sklad sa promenama do kojih će doći u daljem razvoju savremenog sveta. Uostalom, iskustvo početnog perioda II svetskog rata nedvosmisleno ukazuje na potrebu svestranog sagledavanja svih ovih novih elemenata koji mogu ozbiljnije uticati na karakter novog rata.

Polazeći od iskustava stečenih u I svetskom ratu i tehničkih dostignuća posle njega, uoči II svetskog rata su, kao što je poznato, izvučena dva dijametralno suprotna zaključka o izgledu novog rata. Nemci su smatrali da će se, pod uticajem naglog razvoja ratne tehnike, novi rat u osnovi razlikovati od I svetskog. Nasuprot o tome, Francuska, a pod njenim uticajem i mnoge druge zemlje, pošla je od toga da su vatra i fortifikacija u I svetskom ratu odnele pobjedu nad pokretom. Na osnovu toga smatrali su da će i u budućem ratu vatra odneti pobjedu nad motorom čija se masovna primena mogla jasno sagledati uoči II svetskog rata. Dijametralno suprotne zaključke o fizionomiji novog rata, izvršene uoči II svetskog rata na osnovu istih elemenata, bilo je potrebno istaći da bi se bolje shvatile sve teškoće pravilnog sagledavanja fizionomije novog rata, bez obzira na to što se sva predviđanja o budućem ratu zasnivaju na ozbiljnim analizama svih onih elemenata koji ga uslovljavaju. Razlog za ovo leži u činjenici što, pored teškoća u pravilnoj proceni onih uticajnih činilaca koji se mogu sagledati kao što su snage, prostor, tehnika, vreme itd. na karakter rata snažno utiče i subjektivni faktor — volja neprijatelja — koji ne podleže sigurnom proračunu. U svakom slučaju za sagledavanje fizionomije budućeg rata nepoophodno je da se, pored savremene ratne tehnike, pravilno sagledaju i

iskustva iz prethodnog rata. Iskustvo iz II svetskog rata nedvosmisleno je potvrdilo da su predviđanja o ratu koja su građena na istoriji, a nisu vodila dovoljno računa o novim dostignućima u razvoju ratne tehnike, bila pogrešna, kao što su bile pogrešne i sve one procene koje su zapostavile iskustvo I svetskog rata, precenile mogućnost tadašnje tehnike i svoja predviđanja o ratu više gradile na željama nego na realnoj materijalno-tehničkoj osnovi. Razume se da su navedena zastranjivanja u procenama o karakteru II svetskog rata bila pogrešna. Sve prognoze o tome da će II svetski rat imati pozicioni karakter, u praksi su demantovane kao što su propale i prognoze da će se rat završiti »blickrigom«, što nije odgovaralo objektivnim mogućnostima tadašnje ratne tehnike. Tehnika stvorena uoči II svetskog rata, a pre svega tenkovi i avioni, dala je ovom ratu ogromnu dinamičnost i manevarsku snagu i učinila ga u osnovi različitim od I svetskog, ali ipak nije bila dovoljna da se ovaj rat okonča u stilu »blickriga«. Ova okolnost ukazuje da se i u procenama o budućem ratu ne smeju *ni proceniti, a ni potceniti kako iskustva iz prošlosti, tako ni mogućnosti savremene tehnike koja će budućem ratu nesumnjivo dati potpuno novu fizionomiju.*

2. UTICAJ SAVREMENE TEHNIKE NA PRIRODU RATA

Da bi se potpunije sagledala priroda eventualnog budućeg rata trebalo bi, pored vojnostrategijskih i tehničkih, izvršiti detaljnu analizu i mnogobrojnih društvenih, političkih, ekonomskih i drugih problema koji utiču na njegov karakter. Međutim, to izlazi iz okvira teme pa ćemo se u daljoj analizi ograničiti samo na odgovarajuće vojne i tehničke uticajne faktore. Među najvažnijim svakako su dostignuća u razvoju savremene ratne tehnike,

doktrinarna gledanja velikih sila istočnog i zapadnog bloka, usvojena strategijska načela, taktički postupci, organizacijska struktura i tehnička opremljenost OS. O svim ovim, a pre svega o dostignućima u razvoju savremene ratne tehnike, potrebno je progovoriti nekoliko reči, bez obzira na to što se o dostignućima neće moći kazati nešto osobito novo.

Nuklearno i termonuklearno, hemijsko i biološko oružje. Nema sumnje da je prva nuklearna eksplozija označila početak korišćenja kvalitativno novog eksploziva za potrebe rata. Dalji naučno-tehnički razvoj je doveo do proizvodnje hidrogenskog oružja čija je snaga neuporedivo veća od snage atomskog oružja. Danas se pored fisije i fuzije primenjuju i novi fisiono-fuzioni i drugi procesi za oslobađanje još većih količina energije koja se koristi u ratne svrhe.

U razvijanju atomskog oružja postignuti su ogromni rezultati. Posle nominalne bombe od 20 KT, čija je veličina u početku bila određena tzv. kritičnom masom, danas se u serijama proizvode nuklearna zrna od 0,1 do oko 500 KT pri čemu verovatno nije postignuta ni donja ni gornja krajnja granica. Lako oružje tipa »dejni krok-it« i druga slična sa nuklearnom municijom postepeno ulaze u naoružanje najnižih jedinica. U arsenalu velikih sila već danas se nalaze H projektili od 0,5 do 20 MT, a SSSR raspolaže i H zrnima jačine od 50 do 100 MT. Mogućnost povećanja kalibra H projektila preko 100, 200 i više MT teorijski postoji. Međutim, orijentacija na proizvodnju H zrna preko 100 MT zavisiće od mogućnosti njihovog prenošenja i racionalnog korišćenja.

Uništavajuća snaga atomskog oružja zasniva se na udarnom, toplotnom i radioaktivnom dejstvu, a izražava se poluprečnicima teških, srednjih i lakih gubitaka. Pri živoj sili van zaklona

poluprečnici gubitaka su od 2,5 pa i do 5 puta veći nego pri zaklonjenoj. Poluprečnik srednjih gubitaka nezaklonjene žive sile je oko 2,2 puta, a lakih oko 2,5 puta veći od teških, dok su pri zaklonjenim ciljevima te razlike dosta male. Zrno od 20 KT ima poluprečnik teških gubitaka pri zaklonjenoj živoj sili oko 600 m. Pet puta jača 100 KT zrna imaju poluprečnike gubitaka svega za oko 1,6 do 1,9 puta veće od zrna jačine 20 KT.

Kolika je snaga A i H oružja može se shvatiti ako se ima na umu da je na Nemačku u toku celog II svetskog rata bačeno oko 2,5 MT eksploziva. A ova ogromna količina eksploziva odgovara snazi samo jednog manjeg megatonskog zrna ili snazi 125 A bombi od 20 KT kakve su bačene na Japan.

Pored A i H oružja, velike sile isto tako intenzivno rade i na proizvodnji hemijskih, bioloških i bakterioloških sredstava za rat. Novi nervni BOt je, na primer, 100 puta jači od do sada poznatih. Slične su mogućnosti i biološko-bakterioloških oružja, koja se mogu upotrebiti i u periodu hladnog rata za izazivanje raznih epidemija i biljnih bolesti širokih razmera i sa krupnim ekonomsko-političkim i vojničkim posledicama. Ova vrsta savremenog oružja ima takođe svoju težinu u strategijskim kombinacijama velikih sila.

Raketno oružje. Savremeno raketno oružje sa atomskim glavama danas, bez sumnje, unosi revolucionarne promene u oblasti vojne teorije i prakse eventualnog rata, jer se svojstva ovog oružja suštinski razlikuju od oružja iz II svetskog. Plotunske rakete (kaćuše i dr.), V-1 i V-2, imale su veći značaj u tome što su ukazale na ogromne potencijalne mogućnosti raketne tehnike nego što im je bio sam doprinos u toku II svetskog rata, mada se i ovaj ne sme potceniti.

Napredak u proizvodnji savremenog raketnog oružja je ogroman. Za vrlo kratko vreme ono se u Sovjetskoj armiji, na primer, razvilo u poseban vid OS. Raketno oružje već danas čini glavno sredstvo za nanošenje strategijskih udara po neprijatelju i kao takav čini značajan faktor u strategijsko-taktičkim kombinacijama svih modernih armija.

Do sada poznati tipovi raketa, kao što su, na primer, T-1, T-2, T-5, korporal, polaris i sl., dejstvuju kao balističke ili kao vođene. Po nameni dele se na rakete zemlja-zemlja; zemlja-vazduh; vazduh-zemlja i vazduh-vazduh. Po borbenoj ulozi postoje taktičko-operativne rakete dometa do oko 500 km, u koje se ubrajaju i plotunske i strategijske, tzv. rakete srednjeg i međukontinentalnog dometa. Srednje imaju domet od 500 do 5000 km, a interkontinentalne od 5 do 15 000 km sa brzinom od 5000 do 25 000 km/čas. Postoje već i rakete koje mogu dostići bilo koju tačku na Zemlji, sa bilo kojeg pravca i po potrebi sa obletom čitave Zemlje. Isto tako se već usvajaju i protivraketne rakete ili antirakete raznih namena.

Raketno oružje u tehnički savremeno naoružanim vojskama čini danas glavnu vatrenu i uništavajuću snagu na gotovo svim stepenima komandovanja i u gotovo svim taktičkim, operativnim i strategijskim zadacima, što će odlučujuće uticati na fizionomiju i borbene postupke u eventualnom budućem ratu.

Ostalo savremeno naoružanje. Velika usavršavanja ostvarena su i na klasičnom naoružanju, tako da je ono danas samo po formi i načinu dejstva ostalo slično onom iz prošlosti. Po svojim osobinama usavršena klasična ratna tehnika danas raspolaže potpuno novim svojstvima i tako, s obzirom i na svoju masovnost, pruža oružanim snagama ogromne mogućnosti.

Savremena avijacija sa turboelisnim, mlaznim i raketnim motorima i elektronskom tehnikom dobila je nove kvalitete. Ona je uspešno savladala zvučnu barijeru, a sa nekim tipovima već i toplotnu. Standardne brzine lovaca-bombardera kreću se od 1500 do 2500 km/čas, a neki od njih lete i sa 3500 km/č (E-66 — SSSR i F-105 — SAD), što je oko 10 puta više nego u II svetском ratu. Elektronika omogućuje veliku sigurnost leta i tačnost pogađanja. Dalji razvoj avijacije kreće se u pravcu povećanja njenih brzina, radijusa, plafona i preciznosti leta i pogađanja. Bombarderska avijacija sve više ustupa mesto raketama, ali je ipak u stanju da prodre i više hiljada km u neprijateljsku teritoriju i baci atomske bombe na vitalne centre neprijatelja.

Govori se i o strategijskim bombarderima koji se ne moraju približavati cilju jer su opremljeni raketama sa atomskom glavom i dometom od 500 do 1500 km. Radi se na proizvodnji bombardera na atomski pogon sa neograničenim doletom, aviona sa vrlo kratkim i vertikalnim poletanjem kao i raketoplana koji bi leteo van zemljine atmosfere.

Značaj transportne avijacije u VD operacijama i snabdevanju trupa poznat je još od početka II svetskog rata. Posleratni njen razvoj daje za pravo onima koji su tvrdili da će pojava nuklearnog i termonuklearnog oružja i biološko-hemijskih sredstava još više istaći značaj vazdušnog prostora za manevar snagama i sredstvima, a naročito za preduzimanje većih VD operacija. Da bi se obezbedio ovaj manevar, konstruisani su turboelisni i turbomlazni vojni transportni avioni koji se brzo utovaruju i istovaruju i sposobni su za poletanje i sletanje sa vrlo kratkih PSS. Njihova težina se penje i do 200 t, brzina preko 900 km/č, dolet 5—8000 km, plafon preko 11 000 m, a nosivost do 250 ljudi ili do 60 t ma-

terijala, što je 20—30 puta više nego u II svetskom ratu.

Posle II svetskog rata u naoružanje ulazi i helikopter koji ima izuzetan vojnički značaj. Već sada je na vežbama i manevrima potvrđena njegova široka primenljivost u prevoženju ili snabdevanju trupa. U eventualnom ratu on će sa uspehom obavljati i druge zadatke. Razvija brzinu i preko 200 km/čas, ima dolet oko 1000 km, plafon leta sa punim opterećenjem od 15 do 6000 m i korisnu nosivost od 10 do 100 ljudi ili 12 t, a prema nekim podacima čak i do 50 t tereta.

Novom raketno-nuklearnom tehnikom i RM dobija nov operativno-strategijski značaj. Posebno se ističu savremene podmornice na atomski pogon, naoružane nuklearnim projektilima srednjeg dometa. One su u stanju da neprijatelju nanose nuklearne udare na dubini do 3000 km pa su opasnije od strategijske avijacije, jer je odbrana od njih neuporedivo teža. *Od podmornice koja je u II svetskom ratu bila opasna samo za plovne objekte na moru, danas je stvoreno oružje strategijske vrednosti, kome je more manje područje borbenih dejstava a više baza za manevar i udar po ciljevima na kopnu.*

Savremeni tenkovi i oklopni transporteri sa novim linijama, debljim i otpornijim oklopom, znatno jačim i preciznijim topom (90—122 mm), većom brzinom i sposobnostima za kretanje van puteva i manevar, opremljeni stabilizatorom za gađanje iz pokreta i infracrvenim uređajima za noćnu vožnju i dejstvo, u današnjim uslovima predstavljaju moćno i nezamenljivo sredstvo savremene borbe na kopnu koje je najmanje osetljivo na atomske udare i radioaktivnost i bez kojeg se ne bi mogla zamisliti borbeno dejstvo na kopnu. Tenkovi danas određuju ne samo tempo maršovanja KoV već i tempo borbenih dejstava, kao što je to

nekad određivala pešadija. Značajan razvoj dostigla je i savremena zemaljska, pre svega samohodna protivoklopna artiljerija kao i protivavionska, bez obzira na to što sva višecevna oruđa zemaljske artiljerije na većim daljinama i pav artiljerije na većim visinama preuzima raketna tehnika. Znatno je poboljšan domet, preciznost, brzina gađanja i manevarska sposobnost klasičnih oruđa zemaljske i pav artiljerije što ukazuje da će se ova vrsta naoružanja još dugo zadržati u nižim ešelovima borbenog poretka. Ovo naročito ako se ima u vidu mogućnost da se i atomska zrna mogu izbacivati i iz ovih oruđa, tako da i ona dobijaju savremenu razornu moć.

Slična dostignuća postignuta su u mehanizovanju inženjerske opreme, uređajima za izviđanje kao što su radari, televizija, teleskopska fotografija i u razvoju radio-elektronske i druge opreme. Sva ova i druga savremena borbeno sredstva i oprema doprineće i uticati da borbeno dejstvo mogu imati savremeni karakter.

Zaključak o uticaju savremene ratne tehnike na karakter rata. Nastala u uslovima neviđenog ekonomskog, naučnog, tehnološkog i tehničkog progressa, do koga je došlo u periodu posle II svetskog rata, savremena ratna tehnika danas je dostigla neslućene razmere, ispoljavajući istovremeno dalje tendencije ka stvaranju novih, još savršenijih i još ubojnijih ratnih sredstava namenjenih za uništenje čoveka i njegove materijalne kulture. Ovako buran razvoj savremene ratne tehnike dao je čoveku takvo snažno ratno sredstvo kao što su nuklearna i hidrogenska zrna, B i H oružje, raketno oružje, moderna avijacija, oklopna oruđa, elektronika i dr. Nova ratna tehnika, sa kojom su danas naoružane savremene armije, u osnovi se razlikuju po tehničkom nivou i količini od ratne tehnike koja je našla svoju primenu u II svetskom ratu. Zato

se mora neminovno izmeniti i fizionomija i karakter eventualnog budućeg rata u odnosu na II svetski.

Kvalitativne promene nastale pojavom raketno-nuklearnog oružja u odnosu na ratnu tehniku iz II svetskog rata su takve da se ne mogu uporediti ni sa jednim periodom u istoriji razvoja oružane sile. Svojom pojavom *nova ratna tehnika direktno se ispoljava na strategijskom planu jer se njenom upotrebom mogu izazvati razaranja sa strategijskim posledicama*. Današnja ratna tehnika je omogućila da se masovni dvoboj iz I i II svetskog rata, vođen na dubini ravnoj dometu artiljerijskih oruđa (5—20 km) i radijusu aviona (50—500 km), *sada proširi na vitalne centre u strategijskoj dubini ratujućih strana*. Iz tih razloga je sigurno da se, bez obzira na to što se u savremenim armijama još i danas nalazi na upotrebi velika masa tzv. klasične ratne tehnike, *ni u jednom periodu ljudske istorije novi rat nije razlikovao od prošlog u tolikoj meri kao što će to biti slučaj sa eventualnim budućim ratom u odnosu na II svetski*. Ovu okolnost naročito ne bi smele gubiti iz vida slabije opremljene i blokovski neangazovane armije da bi se mogle blagovremeno i adekvatno pripremiti za oružanu borbu u izmenjenim uslovima.

3. UTICAJ RATNE TEHNIKE NA ORGANIZACIJU ORUŽANIH SNAGA

Organizacijske promene OS. Nagli razvoj savremene ratne tehnike i njeno sve veće uključivanje u OS zahtevali su da se nasleđena organizacijsko-formacijska struktura jedinica prilagodi novonastalim potrebama. Novom organizacijom treba OS osposobiti da u toku ofanzivnih dejstava mogu nanositi iznenadne i odlučujuće udare po neprijatelju i brzo savladati velika prostranstva, a u odbrani da prežive i savladaju posledice iznenadnog raketno-atomskog udara neprijatelja.

Potreba za promenom organizacije i formacije OS potvrđena je i iskuštvom II svetskog rata. Sistem tzv. mirnodopsko-školskih armija kao jezgra za stvaranje i razvoj ratne armije nije odgovarao ni uoči II svetskog rata. Sve pretpostavke o blagovremenom otkrivanju agresivne namere neprijatelja, blagovremenoj mobilizaciji i razvijanju armije branioca, ostale su neostvarene. Iznenadačenja koja su na početku rata doživele gotovo sve zemlje ovo nedvosmisleno potvrđuju.

Mada organizacijske promene u svim savremenim armijama nisu izvršene istovremeno i u istom obimu, one su poslednjih godina uglavnom privedene kraju. Danas sve one imaju dve vrste jedinica i to: *gotov I strategijski ešelon koji je u miru popunjen po ratnoj formaciji i potpuno spreman za trenutna ofanzivna i odbrambena dejstva, i jedinice koje se, sa ili bez mirnodopskog jezgra, razvijaju na oglas mobilizacije*.

Nova organizacijska struktura OS omogućava maksimalan stepen gotovosti neophodnog broja jedinica raznih vidova i rodova u miru, a istovremeno i naknadno stvaranje mnogomilionske armije bez koje se ne može računati na pobjedu. Dokle se došlo u održavanju borbene gotovosti I strategijskog ešelona vidi se i po tome što se, pored spremnosti raketnih jedinica, u SAD 1/4 strategijske avijacije sa atomskim bombama stalno nalazi u vazduhu. Brzina pojave sovjetskih divizija u Mađarskoj u 1956. godine to takođe pokazuje. Sastav I ešelona nije u svim zemljama isti. Tako, na primer, SAD imaju težište na osobito pokretljivim »snagama odmazde«. Razlog ove orijentacije leži i u strategijskom položaju i težnji SAD da obezbede brzu intervenciju radi »zaštite« svojih i interesa ostalih kapitalističkih zemalja razasutih po čitavom svetu. Usled toga drže jaku avijaciju i flotu, s nekoliko divi-

zija pomorske pešadije u jačini od oko 180 000 ljudi, i jaku stratezijsku rezervu jačine 2 vd, i 2—3 pd i oklopne divizije u ukupnoj jačini od preko 240 000 ljudi. Slično je i sa Engleskom, koja još veći naglasak stavlja na RV, RM i VD jedinice, u velikoj meri i iz ekonomskih razloga. SSSR, usled svog centralnog stratezijskog položaja u odnosu na kapitalističke zemlje, pored raketnih i VD jedinica, drži i jaku KoV kako bi mogao da parira eventualne napade na svoju teritoriju i razvija široka dejstva.

Odras savremene tehnike na ulogu vidova OS. Kao posledica razvoja ratne tehnike, u nekim zemljama je došlo do pojave novih vidova OS, raketnog i PVO, kao i do menjanja značaja i uloge pojedinih vidova i rodova. Vazduhoplovstvo se već u II svetskom ratu pokazalo sposobnim za samostalno rešavanje krupnih operativno-stratezijskih zadataka za svoje OS. Polazeći od ovog iskustva, u zapadnim zemljama se u posleratnom periodu pojavilo mišljenje o mogućnosti da KoV, RM i RV vode samostalno, nezavisno od celine, »kopneni«, »pomorski« i »vazdušni« rat. U početku razvoja atomskog oružja je RV bilo jedino borbena sredstvo SAD sposobno za nanošenje atomskih udara, usled čega mu je priznavana vodeća uloga u američkoj strategiji. Ova okolnost oživila je teoriju o vazdušnom ratu kao putu za postizanje pobeđe. Posle rata u Koreji, sa ovim pretenzijama se pojavila i KoV i RM, pa su nastale žive diskusije o primatu među vidovima, kojima su doprineli i interesi raznih korporacija.

Međutim, sam razvoj ratne tehnike prevazišao je ovakva shvatanja. Savremeno naoružanje, a posebno rakete, »ne priznaju« granice između dejstva na kopnu, moru i u vazduhu. Munjevit dejstva na interkontinentalnim prostranstvima mogu biti uspešna protiv ravnopravnog protivnika samo ako

se za njih iskoristi i kopno, i more i vazduh. Na toj liniji je, da bi prekinuo diskusije o primatu pojedinih vidova SAD, Ajzenhauer pred Kongresom 1958. godine izjavio: »Samostalni kopneni, pomorski i vazdušni rat zauvek je izčezao. Ako ma kada budemo uvučeni u rat, dejstvovaćemo svuda — na zemlji, na moru i u vazduhu — svim vidovima oružanih snaga, koncentrisanim u jedinstvenom naporu.«

Suprotno gledanjima na ovaj problem u SAD, sovjetska vojna teorija je stalno zastupala mišljenje da se rat može dobiti samo objedinjenim naporima svih vidova oružanih snaga, bez obzira na to što raketno oružje u SSSR danas predstavlja glavno sredstvo vatrenog udara. Govoreći pred oficirima moskovskog garnizona februara 1960. godine, Malinovski je rekao: «... da je »uspešno vođenje ratnih dejstava moguće samo na osnovu skladne primene svih sredstava oružane borbe i objedinjenih napora svih vidova oružanih snaga.«

Iz svega što je napred rečeno proizilazi da pojava nuklearnog i termonuklearnog oružja, raketa i ostale savremene tehnike vodi ka većoj integraciji oružanih snaga, nezavisno od organizacijskih formi ove integracije. Na današnjem stepenu razvoja tehnike, kopno, more i vazduh ne mogu više biti čak ni odlučujući faktor u podeli oružanih snaga na vidove. To potvrđuje organizovanje novih vidova u SSSR, raketnog i PVO. Globalni karakter rata i savremena ratna sredstva više nego ranije zahtevaju jedinstveno usmeravanje OS na bazi jedinstvene strategije, koja bi vešto koristila i koordinirala borbene mogućnosti svih vidova i rodova oružanih snaga.

Odras savremene tehnike na formaciju divizije. Razvoj naoružanja ozbiljno je uticao na brojno stanje, organizacijsku strukturu, pokretljivost i vatrenu moć savremenih divizija.

Opšta tendencija u njihovom razvoju se kreće u pravcu smanjenja žive sile, uz istovremeno povećanje njene vatrene moći i pokretljivosti. Od 20—25 hiljada ljudi, koliko ih je bilo u diviziji I svetskog rata i 14—18, koliko su ih imale u II, brojno stanje savremene divizije svedeno je na 12—14 hiljada, a i dalje se smanjuje.

Uporedo sa smanjivanjem žive sile u divizijama je došlo i do drugih promena njihovog sastava. Gotovo sve armije su ušle u I svetski rat sa po 4 pešadijska puka (dve brigade) u diviziji, a u II sa trojnom formacijom i znatnim snagama podrške (ap, poad, pavd, a u nekim divizijama i tb). Trojni sastav zadržao se do danas u najvećem broju armija, sa izuzetkom američke PENTOMIK divizije, formirane 1958, a napuštene 1961. godine. Međutim, i pored toga postoje znatne razlike između divizija raznih armija. Tako, na primer, SSSR u diviziji ima fiksne pukovske formacije; Zapadna Nemačka ima trojnu formaciju na brigadnom principu i različit broj bataljona u brigadi itd. U sastav savremenih divizija uvedene su nove jedinice kao što su: raketne za POO, za lansiranje atomskih zrna, avio — i helikopterske jedinice i druge. Pukovi i bataljoni u sastavu divizija osamostaljeni su za borbu i život.

U pogledu vatrene moći, divizija iz I svetskog rata mogla je izbaciti 3—4 t čelika u minutu, u II svetskom ratu 22 do 26, a sadašnja 70—110 t u minutu.

Divizija iz I svetskog rata je imala 48—72 artiljerijska oruđa, u II taj se broj kretao od 294—308, dok ih u savremenim divizijama ima 240—380, sa daljom tendencijom povećanja pav oruđa (od 12 na 50—70) na račun ostale artiljerije i MB, kao i povećanja kalibra oruđa. Osim toga, savremena pd ima od 125—243 tenka, a neke još i oruđa za lansiranje atomskih raketa. Razvijanjem atomskog oružja malog

kalibra ispoljena je tendencija njegovog spuštanja u pukove i bataljone, kako bi se ovi još više osamostalili za borbu.

I pokretljivost savremenih divizija je povećana. Sa kombinovane motorno-konjske vuče (3000—5000 konja i 100—200 kamiona u diviziji II svetskog rata) danas se prešlo na potpunu motorizaciju sa 2500—3000, a u nekim oklopnim divizijama i do 5000 motornih vozila od kojih ima samo transportera 430—530. To znatno povećava njihovu manevarsku sposobnost van komunikacija.

Potreba da se poveća pokretljivost divizija dovela je do osposobljavanja čitavih jedinica, njihovog naoružanja i opreme, za vazdušni transport. Teži se daljoj motorizaciji jedinica oklopnim transporterima i guseničnim vozilima. Vrši se zamena motorizovane sa samohodnom artiljerijom i zamena teških borbenih sredstava lakšim. Osim toga, poboljšavaju se, u pogledu veličine, kvaliteta i radijusa dejstva, tenkovi i oklopni transporteri. Radi se na razvoju letelica pomoću kojih će vojnici biti u mogućnosti da savlađuju terenske prepreke kao što su močvare, reke, šume i sl. Isto tako radi se na daljem osamostaljenju nižih jedinica. Pukovi i brigade već sada u svom sastavu imaju jedinice svih rodova i službi: tenkove, artiljeriju za podršku, pt i pav artiljeriju, minobacačke, hemijske, inženjerijske, izviđačke i druge jedinice. Bataljoni imaju takođe u svom sastavu jedinice rodova i službi (MB 81 i 120 mm, samohodnu artiljeriju, bestrzajne topove, pav sredstva i dr.).

Snabdevanje jedinica divizije u eventualnom budućem ratu predstavljaće poseban problem. Zato se sve veći značaj pridaje upotrebi transportnih aviona i helikoptera.

Pored pešadijskih i konjičkih, uoči II svetskog rata su stvorene i tenkovske, mehanizovane i vazdušnodesantne divizije.

Vatrena moć savremenih armija i njihova manevarska sposobnost do te mere su se izmenile da će to direktno uticati ne samo na fizionomiju borbenih dejstava već i na karakter rata u celini. Ali na njih će uticati i usvojeni principi upotrebe OS, a pre svega doktrinarna gledanja istočnog i zapadnog bloka, koja se zasnivaju ne samo na savremenoj tehnici i spremnim armijama već i na strategijsko-političkom i ekonomskom položaju, odnosu snaga i drugim faktorima. Otuda je prirodno očekivati da će doktrinarna gledanja određene zemlje odnosno bloka sadržati sve osobenosti koje proizilaze iz njihovog specifičnog strategijsko-političkog, vojnog i drugog položaja, što će u znatnoj meri uticati na karakter rata u celini, a naročito na fizionomiju borbenih dejstava.

Međutim, i pored tih specifičnosti, doktrinarna ogledanja jednog i drugog bloka na budući rat imaju i mnogo zajedničkog usled toga što im je približno slična materijalno-tehnička osnova. Istovetnost se manifestuje u nizu strategijskih pitanja koja utiču na samu suštinu eventualnog budućeg rata, kao na primer:

u nastojanju oba bloka da energičnim ofanzivnim dejstvima za kratko vreme nateraju protivnika na kapitulaciju, ali i u istovremenom njihovom pripremanju za dugotrajan i iscrpljujući rat;

u težnji da se, masovnim raketno-nuklearnim udarima, postigne strategijsko iznenađenje i neprijatelj preduhitri uz istovremeno preduzimanje mera da se sopstvene snage i zemlja zaštite od iznenađenja;

u nastojanju da se ratna dejstva odvijaju na neprijateljskoj teritoriji, uz istovremenu spremnost i za rat na svom zemljištu;

u spremnosti da rat otpočnu i vode postojećim, u miru spremnim armijama, uz istovremeno preduzimanje mera

za stvaranje mnogomilionskih armija u toku rata.

Postoje, dakle, mnogi zajednički stavovi blokova po nizu pitanja koja na najneposredniji način opredeljuju prirodu i fizionomiju eventualnog budućeg rata.

4. BITNE KARAKTERISTIKE BUDUĆEG RATA

Kao što je već rečeno, svaki novi rat se razlikovao od ratova koji su mu prethodili. Imajući u vidu ogromna dostignuća u posleratnom periodu, ne bi se smelo sumnjati da će se i eventualni novi rat još više razlikovati od II svetskog rata, bez obzira na to što će se elementi starog preplitati sa novim. Pri tome će novo (nova ratna tehnika, savremena organizaciona struktura OS, izmenjeni društveni uslovi itd.) davati pečat budućem ratu. Eventualni novi svetski rat imaće, dakle, ona bitna svojstva po kojima će se razlikovati od prošlog i koja će mu u celini dati određenu fizionomiju. Međutim, ta bitna svojstva neće se ispoljavati podjednako na svim ratištima, u svim uslovima, svim vidovima dejstva i u svim armijama, što se, pri sagledavanju fizionomije savremenog rata, ne sme izgubiti iz vida. Da bismo mogli pravilnije i potpunije sagledati prirodu eventualnog budućeg rata, biće potrebno da damo odgovore na ona pitanja koja na najneposredniji način određuju njegovu fizionomiju i karakter, kao što su: da li će rat biti atomski ili konvecionalni, globalni ili lokalni, dugotrajan ili kratkotrajan? Kakve su mogućnosti a kakve mogu biti posledice iznenađenja u eventualnom budućem ratu? Kakve su mogućnosti i kakvi će biti oblici borbe za strategijsku inicijativu, strategijsku ofanzivu i defanzivu itd.

Atomski i konvecionalni rat. Pitanje da li će eventualni budući rat biti atomski ili konvecionalni nije bez

osnove. Ta osnova se, jednim delom, nalazi u činjenici da u toku II svetskog rata nije upotrebljeno za rat pripremljeno hemijsko oružje, a drugim delom u saznanju o izuzetno visokoj uništavajućoj moći atomskog oružja.

Dosta uspešna upotreba hemijskog oružja u I svetskom ratu dovela je do zaključka da će ovo oružje sigurno biti upotrebljeno i u II. U skladu sa takvom ocenom, armije su se pripremale za H i B rat i ubrzano razvijale hemijsko oružje. Međutim, do upotrebe ovog oružja nije došlo, pa se po analogiji smatra da ni atomsko oružje u budućem ratu ne mora biti obavezno upotrebljeno. Drugi, još ubedljiviji argument za mišljenje da budući rat, bez obzira na masovno prisustvo atomskog oružja u OS, neće biti obavezno atomski, leži u ogromnoj uništavajućoj moći savremenog raketno-nuklearnog oružja, čije su snage svesni i protagonisti novog rata. To može naterati oba antagonistička bloka da svoje sporne probleme rešavaju sporazumno i međusobnim ustupcima, a ako do sporazuma ne bi došlo, tada bi se nastojalo da se ratni sukob zadrži u granicama upotrebe samo konvencionalnog oružja.

Oba navedena argumenta u prilog konvencionalnog rata nisu sasvim bez osnova. Međutim, između današnjeg ABH oružja i H i B oružja u II svetskom ratu postoje bitne razlike i to ne samo u pogledu njegovog učinka već isto tako i u tome što se današnje raketno i atomsko oružje, za razliku od ranijeg H i B oružja, nalazi u organskom sastavu OS velikih i savremeno opremljenih armija na svim stepenima komandovanja, a ne samo u specijalnim jedinicama, i čini njihovu glavnu vatrenu snagu. Bez upotrebe svog glavnog oružja opravdano bi se moglo postaviti pitanje da li bi i kako savremene armije uopšte mogle voditi rat širih razmera. U ovoj činjenici, mislim, leži odgovor i na drugi argumet protiv

atomskog rata. Prema tome, koliko je to danas moguće utvrditi, *eventualni budući rat će, ukoliko do njega uopšte dođe, gotovo neizbežno morati da ima raketno-nuklearni karakter.*

Ova tvrdnja je, doduše, unekoliko u suprotnosti sa najnovijim tendencijama i **praktičnim merama** koje su SAD preduzele u poslednjem periodu (jačanje KoV i njenog konvencionalnog oružja, razvijanje teorije o sukobima na ograničenom prostoru sa konvencionalnom ratnom tehnikom itd.). Međutim, ako uzmemo oslobodilačke ratove koji će se i ubuduće voditi konvencionalnim sredstvima na raznim područjima današnjeg sveta, što u ovom momentu nije predmet našeg razmatranja, sovjetska zvanična vojna politika odbacuje svaku mogućnost da se u savremenim uslovima rat vodi samo konvencionalnim sredstvima. Ova okolnost je sama dovoljna da ratu da atomski karakter

Globalni ili lokalni rat. U neposrednoj vezi sa prethodnim pitanjem svakako je i pitanje da li će eventualni budući rat, ako do njega dođe, imati opšti — globalni ili lokalni karakter. Sigurniji odgovor na ovakvo pitanje danas je vrlo teško dati. Ovo kako zbog toga što na određivanje dimenzija savremenog rata utiče niz stalnih i promenljivih faktora (ratna tehnika, prostor, odnos snaga, vojno-politički i ekonomski značaj spornog područja, stav suprotne strane itd.), tako i zbog toga što je zvanična vojna politika zapadnog bloka u poslednje vreme proklamovala mogućnost vođenja lokalnih ratova, dok je SSSR, kao što je poznato, odbacio ovakvu mogućnost. Iz izjava najodgovornijih sovjetskih političkih i vojnih ličnosti jasno proizilazi da će, ako do rata dođe, on biti globalnih razmera i imati raketno-nuklearni karakter. Razume se da u ovu kategoriju SSSR ne ubraja oslobodilačke ratove tipa Vije'nama, Laosa i dr., s obzirom na

to da u njima ne učestvuju otvoreno OS jednog i drugog bloka.

Međutim, pored navedenih postoje i drugi faktori koji govore u prilog globalnog rata. Ne sme se gubiti iz vida da je savremena ratna tehnika danas sposobna da savlada ogromna prostranstva za izuzetno kratko vreme. Ovim svojstvima, nezavisno od trenutne vojno-političke podele sveta na suprotne ekonomsko-političke i vojne grupacije, savremena ratna tehnika čini da svet sve više postaje jedinstven i nedeljiv i da se prostorno znatno »smanjuje«. S obzirom na to danas je teško verovati da bi se neki krupniji političko-ekonomski i drugi problemi savremenog sveta, koji bi se rešavali ratom, takav rat mogli svesti na lokalne razmere. Osim toga, savremenoj ratnoj tehnici potreban je ogroman prostor da bi mogla doći do punog izražaja i da bi se »rentabilno« koristila. Takav prostor savremenoj ratnoj tehnici ne mogu da obezbede ograničena područja, pa ni ona koja su u II svetskom ratu smatrana ogromnim. Svi ovi, kao i drugi momenti upućuju na zaključak da će eventualni budući rat, u koliko se želi »racionalno« iskorišćenje ogromne savremene ratne tehnike, imati globalne razmere.

Ogromna razorna moć, do sada nepoznati dometi i brzine savremene ratne tehnike dopuštaju da se tek sada može, u pravom značenju, govoriti o ratu svetskih — globalnih razmera. Do sada, ma koliko da su prostranstva na kojima su se odvijale operacije II svetskog rata bila ogromna, ovaj rat se u celini odvijao samo na jednom (i to manjem) delu naše planete. Tehnika II svetskog rata, ma koliko da je bila savremena, po svom dometu, brzinama i razornoj moći, kretala se u granicama taktike i operatike, a samo delimično i strategije. Ona tadanjem komandovanju nije mogla pružiti priliku da ratna dejstva proširi u globalne

razmere. Primer SAD, Kanade, Australije i niza drugih zemalja koje su učestvovale u ratu protiv sila Osovine ovo nedvosmisleno potvrđuje. Teritorije ovih zemalja u toku II svetskog rata ni jednog momenta nisu mogle biti ugrožene. Međutim, sadašnja ratna tehnika isključuje ovakve mogućnosti.

U neposrednoj vezi sa pitanjem globalnog ili lokalnog rata vezano je i pitanje rata u kome bi došlo do »ograničene« upotrebe savremenih ratnih sredstava. S tim u vezi na Zapadu se razvijaju teorije i preduzimaju mere kako bi se pripremili za rat u kome bi, pored konvencionalnih, bila upotrebljena samo nuklearno-raketna tehnika koja ne prelazi taktičko-operativne razmere. Ovakav rat, razume se, teoretski bi bilo moguće voditi ako bi ga prihvatila i suprotna strana, mada je sasvim sporno gde je tačna granica taktičkog atomskog oružja. Međutim, niko se ne može pouzdati da će i druga strana prihvatiti ovakva ograničenja. Zvanične sovjetske izjave o ovom problemu to nedvosmisleno potvrđuju.

Uzroke oprečnim mišljenjima SAD i SSSR o verovatnim dimenzijama eventualnog budućeg rata treba tražiti u njihovim strategijsko-političkim i drugim kombinacijama, a takođe u psihološko-propagandnim. Orijentacija SAD i na lokalne ratove, pored ostalog, proizilazi i iz nastojanja da se mogu oružano angažovati protiv oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta koji se razvijaju na tlu Azije, Afrike i Latinske Amerike. Njihova težnja da se u oružanom sukobu ograniči upotreba ratne tehnike na taktičke okvire može se zasnivati i na pretpostavci Zapada da je u taktičkom atomskom oružju nadmoćniji a istovremeno osetljiviji od SSSR na dejstvo atomskog oružja velike moći. Za SAD ovo istovremeno znači i nastojanje da se svaka vrsta rata, a nuklearnog posebno, drži što dalje od teritorije SAD.

Razlozi SSSR da se izjašnjava protiv mogućnosti vođenja, teritorijalno i po upotrebi savremenog oružja, ograničenih ratova mogu ležati, između ostalog, u njegovoj sposobnosti da nanese udar po SAD naj snažnijim termonuklearnim sredstvima. Ova mogućnost SSSR može naterati SAD da ne izazivaju oružane sukobe i ne učestvuju u borbi protiv oslobodilačkih pokreta. A to može ubrzati propast kapitalističko-kolonijalističkog sistema, ojačati snage koje se bore za nacionalno oslobođenje i omogućiti širenje ne samo socijalističkih ideja na nova područja, već i granice zemalja sa socijalističkim društvenim uređenjem.

Dugotrajan ili kratkotrajan rat. Po ovom pitanju postoje dosta oprečna mišljenja. Jedni smatraju da će rat biti dugotrajan i iscrpljujući, a drugi da će nova ratna tehnika radikalno uticati na njegovo skraćivanje i da će u njemu učestvovati samo, ili pretežno, moderno naoružane i opremljene mirnodopske armije. Ovo poslednje gledište zasniva se na pretpostavci da će se već u toku atomskog dvoboja, čije bi trajanje moglo da se kreće od jednog do nekoliko, a izuzetno nekoliko desetina dana, u osnovi rešiti pitanje pobednika. Sledeća faza, po ovom shvatanju, u suštini bi značila dovršenje uništenja neprijateljskih snaga koje bi uspele da prežive atomski udar. Trajanje ovog perioda, uključujući tu i okupaciju neprijateljske teritorije, računa se da ne bi moglo da bude duže od nekoliko meseci do godinu dana.

Ocena da će eventualni budući rat biti dugotrajan i iscrpljujući polazi od procene niza istorijskih, tehničkih i drugih faktora. U prilog ovog shvatanja govori postojanje već u miru milionskih armija u oba antagonistička vojna bloka za koje je teško pretpostaviti da bi mogle biti uništene već u toku atomskog dvoboja. U sposobnost ovih snaga da prežive prve atomske

udare ne bi se smelo sumnjati. Osim toga, sve sile se pripremaju i za mobilizaciju mnogomilionske rezervne armije koja treba da učestvuje u II i sledećim fazama budućeg rata. A ovakve armije, ako ih ratujuće strane budu stvorile, nije moguće uništiti brzo, bez teškoća i potrebnog vremena.

Na kraju, bacimo li za momenat pogled na problem trajanja rata kroz istoriju, videćemo da su društveni proces poslednjih vekova i razvoj savremene ratne tehnike direktno uticali na produžavanje rata i povećavanje učesća žive sile u njemu. Vreme ratova koji su se rešavali jednodnevnim ili višednevnim sukobom odavna je prošlo. Sa pojavom puške, baruta, telegrafa, železnica i aviona dolazilo je do povećanja OS i produžetka trajanja rata. Napoleonov pohod na Rusiju počeo je sa 800 000 vojnika i trajao nepune 2 godine (812—13); krimski rat traje 3 godine (1853—56), a u njemu učestvuje već 2,5 miliona ljudi; I svet-ski rat traje 5 godina (1914—18) i u njemu učestvuje 69 miliona ljudi, a II sa 110 miliona ljudi traje 7 godina (1939—45. godine).

Kao što se vidi, sa opštim materijalno-tehničkim razvojem ljudskog društva povećavala se i tehnička snaga OS, a sa njome i trajanje rata. Da li će se ova tendencija, ispoljena u prošlosti, i dalje kretati u pravcu brojnog povećanja OS i produženja trajanja rata teško je kategorički tvrditi. Međutim, ako se istorijski primeri povežu sa sadanjim stanjem i za rat planiranim brojem OS, stanjem i mogućnostima savremene ratne tehnike, može se zaključiti da će i eventualni budući rat verovatno biti dugotrajan, a u njemu će svakako uzeti učesća mnogomilionske armije. Ovo, razume se, ako napađnuta strana bude za rat pripremljena.

Mogućnosti i značaj iznenađenja. Težnja da se neprijatelj iznenadi i do-

vede u tešku ili bezizlaznu situaciju stara je koliko i ratovi. U istoriji ratova nije malo primera o postignutim iznenađenjima. Vojnički interesantni slučajevi iznenađenja u ovom veku su: nemački prodor 1914. godine preko neutralne Belgije; napad Austro-Ugarske na Srbiju preko Bosne; proboj Solunskog fronta preko planinskog masiva Kožufa; upotreba bojnih otrova, tenkova i drugih novih tehničkih sredstava u I svetskom ratu; prodor Nemaca u Francusku preko teže prohodnog zemljišta i masovna primena i princip upotrebe oklopnih i VD snaga u II svetskom ratu itd.

Ova iznenađenja su postizana momentom napada, pravcem glavnog udara, upotrebom novih ratnih sredstava, novim taktičkim postupcima itd. Međutim, sva iznenađenja u toku I svetskog rata, ma koliko da su bila uspešna, nisu mogla imati rešavajuće posledice po dalji tok ratnih dejstava, a još manje po krajnji ishod rata, već su se redovno završavala u taktičkim ili taktičko-operativnim okvirima bez ozbiljnije reperkusije na strategijski položaj protivničkih snaga. To je i razumljivo kada se ima u vidu da je i u I svetskom ratu, mada su u njemu učestvovala milionske mase koje se nisu mogle savladati za kratko vreme, glavni nosilac ofanzivnih dejstava i tempa nastupanja bio još uvek pešak i u maloj meri konjanik. Ovom činjenicom se može objasniti što su svi prodori napadača, do kojih je došlo blagoda reći postignutom iznenađenju, bili relativno lako paralisani. Po pravilu, branilac je imao dovoljno vremena da dovede sveže snage, da se pregrupiše i da stabilizuje situaciju stvorenu iznenađenjem.

Nagli razvoj ratne tehnike posle I svetskog rata, a naročito proizvodnja velikog broja tenkova, aviona, samohodnih topova, motorizacije i radio-tehnike i njihovo uključenje u OS,

stvorio je ratvodstvu novu materijalno-tehničku osnovu za primenu iznenađenja. Ove mogućnosti je na početku II svetskog rata u najvećoj meri iskoristila fašistička Nemačka. Ona je, ocenjujući mogućnosti koje joj je pružala ratna tehnika i prilagođavajući svoju strategiju i organizaciju OS ovim mogućnostima, istovremeno sagledala i koristi koje joj može pružiti iznenađenje. Ultimatum, koji su ranije redovno prethodili objavi rata (u I svetskom ratu sve ratujuće strane su, posle ultimatumata i objave rata, otpočinjale sa koncentracijom snaga a napad je usledio tek posle nekoliko dana ili nedelja), na početku II svetskog rata je fašistička Nemačka napustila i zamenila iznenadnim napadima. Bez objave rata izvršena je iznenadna agresija na Poljsku, Dansku, Belgiju, Holandiju, Norvešku, Jugoslaviju i SSSR kao i napad Japanaca na Perl Harbur, a mestom i načinom udara iznenađena je i Francuska. Posledice ovih iznenađenja po one koji su bili iznenađeni bile su poražavajuće. Kao što je poznato, najveći broj armija koje su na početku II svetskog rata doživele strategijsko iznenađenje bio je poražen ili doveden u krajnje tešku strategijsku situaciju (slučaj sa Sovjetskom armijom, engleskim snagama u Francuskoj, flotom SAD na istoku itd.). Razume se da su i posledice ovih neuspeha za dalji tok II svetskog rata bile dalekosežne.

Vrednost strategijskih iznenađenja iz početnog perioda II svetskog rata potvrđena je nedvosmisleno i u korejskom ratu kao i prilikom agresije na Egipat. Razume se da je sasvim druga stvar zašto neosporni početni uspesi nisu urodili i konačnim plodom. Uzrok ovom svakako treba tražiti van područja i nezavisno od armija koje su počele rat u Koreji i Egiptu.

Sva ova iskustva potvrdila su mogućnost i značaj iznenađenja i ukazala

na ogromne njegove posledice. Iz tih razloga biće potrebno da razmotrimo mogućnosti i značaj iznenađenja u budućem ratu s obzirom na već razmotreni razvoj savremene ratne tehnike u pogledu učinka, brzine, dometa, nosivosti, preciznosti i dr. Današnja ratna tehnika predstavlja oružje strategijske vrednosti. Zato nema sumnje da bi njena iznenađna primena u ratu pro-uzrokovala strategijske posledice na teritoriji i u armiji protiv koje bi bila upotrebljena. Avijacija i naročito raketno oružje mogu se na velikoj dubini i tajno pripremiti za atomski napad koji bi se mogao izvršiti za nekoliko desetina minuta posle starta i na najudaljenije ciljeve. Ovo naročito ako se ima u vidu da se raketna sredstva stalno nalaze na svojim rampama, a deo strategijske avijacije u vazduhu, spremni za napad na cilj onog momenta kad se naredi. Osim toga i ostala avio-raketna sredstva koja nisu u stanju pripravnosti, mogu se staviti u pripravnost za nekoliko minuta do nekoliko časova.

Sem avio-raketnih snaga, velike sile danas raspolažu i moderno opremljenim i visoko pokretnim mirnodopskim armijama, kao i snažnim i moderno opremljenim VD snagama. Ove jedinice su takođe u stanju da brzo savladaju velike daljine i da se, bez klasične koncentracije i razvoja, iznenadno pojave i brzo prodru u dubini rasporeda branioca. Sve ovo ukazuje na mogućnost preduzimanja iznenađenih napada što bi, ako se branilac ne bi pripremio, moglo da ima teške, u nekim situacijama i katastrofalne posledice po ishod rata.

Zato su mogućnosti da se postigne iznenađenje ogromne, a isto tako i posledice koje bi bile njime izazvane. O ovim mogućnostima i posledicama se sve više govori u oba bloka. Uporedo s tim preduzimaju se opsežne tehničke i organizacijske mere u cilju

osposobljavanja OS kako za nanošenje iznenađenog udara tako i za zaštitu od njega. Ove mere dostižu takve razmere da se mogu pretvoriti u svoju suprotnost i dovesti do neizazvanog dejstva usled saznanja kakve se kolosalne strategijske mogućnosti kriju u rukama neprijatelja i kakve sve prednosti može postići ona strana koja počne prva. U ovoj činjenici krije se jedna od najkrupnijih opasnosti od iznenađenog izbijanja novog rata.

Početni period rata i njegov značaj.
Ovo pitanje je u tesnoj vezi sa iznenađenjem. Razvoj savremene ratne tehnike uneo je promene i u ocenjivanje značaja ovog perioda za krajnji ishod rata, budući da postoje mogućnosti da se neslućeni intenzitet ratnih dejstava postigne ne samo u prvim danima rata već i u njegovim prvim časovima. Koristeći se ovim mogućnostima treba očekivati da će napadač nastojati da atomskim udarima po važnim privrednim i političkim centrima, njegovim mirnodopskim ešelonima i rejnovima mobilizacije, u što kraćem roku dezorganizuje i onesposobi branioca za pružanje organizovanog otpora.

Početnom periodu rata daje se zato izuzetno veliki, a ponegde čak i odlučujući značaj. Većina se slaže da će ovaj ratni period raketnog-nuklearnog dvo-boja biti relativno kratak i da neće trajati više od nekoliko, a najduže oko 30 dana. Sledeći period, period preživljavanja i prikupljanja snaga zavisio bi od posledica atomskih udara i mogao bi trajati od mesec dana do nekoliko meseci. Period borbenih dejstava po jednim bi trajao samo onoliko koliko je potrebno za okupaciju neprijateljske teritorije, dok bi po drugima, što je verovatnije, ovaj period trajao više meseci ili čak godina.

Značaj i način ostvarenja strategijske inicijative. Borba za strategijsku prevlast nad protivnikom verovatno će otpočeti već sa prvim raketno-atom-

skim salvama. U vezi s tim treba očekivati da će već u prvim časovima rata vitalni centri branioca biti izloženi atomskim udarima i da će se istovremeno angažovati i snažne oklopne i vazdušnodesantne snage napadača.

Agresor će nastojati da već sa prvim udarima s kopna, mora i iz vazduha preuzme strategijsku inicijativu i stvori povoljne uslove da dalji tok rata i njegov krajnji ishod reši u svoju korist. Ovo nastojanje napadača svakako će naići na otpor i protivdejstva branioca. Branilac će takođe, u raspoloživim granicama, svojim raketno-atomskim protivudarima upućenim protiv vitalnih centara napadača, kao i udarima po njegovim oklopnim i VD jedinicama koje bi prodrle na njegovu teritoriju, nastojati da ublaži posledice prvih udara, što pre uspostavi narušenu strategijsku ravnotežu i već u prvoj fazi rata preuzme strategijsku inicijativu od napadača.

Iz iznetog izlazi da će od ishoda atomskog dvoboja, do kojeg će u strategijskim razmerama doći verovatno već prvog časa i dana rata, konačno zavisiti dalji tok borbenih dejstava, a u težim slučajevima i ishod samog rata. Razume se da će onaj branilac koji bude pripremljen da savlada iznenađenje i preživi atomske udare, koji bude svoje mirnodopske snage tako rasporedio da one mogu slomiti iznenadne prodore neprijateljskih VD i oklopnih snaga i obezbediti brzu mobilizaciju ratne armije, stvoriti potrebne uslove za produženje rata, a time i uslove za izvojevanje pobeđe nad agresorom. Uprotivnom, iznenađen i nepripremljen da preživi i organizuje odgovarajući otpor, branilac može biti savladan i u vrlo kratkom vremenu.

Strategijska ofanziva i defanziva. Savremena ratna tehnika izrazito je ofanzivna. Ona ratujuće strane objektivno upućuje na ofanzivna dejstva u strategijskim i taktičkim razmerama.

Ali, pošto se slična tehnika, kod velikih svetskih sila gotovo ista, može naći kod obe ratujuće strane, to će, prirodno, oba protivnika nastojati da, ukoliko i drugi strategijsko-politički uslovi budu povoljni, sudar rešavaju ofanzivnim dejstvom.

Ofanzivna svojstva savremene tehnike prirodno će i kod napadnutog razviti težnju da i on već u prvim časovima rata ili u njegovim prvim danima deluje ofanzivno protiv agresora. Ova okolnost ozbiljno utiče da se u savremenim uslovima razlika između strategijske ofanzive i defanzive smanji na minimum budući da se ofanziva jedne strane praktično može, uz angažovanje odgovarajućih atomskih sredstava, trenutno pretvoriti u ofanzivu druge strane — dotadašnjeg branioca. Teorijski bi se strategijska ofanziva i defanziva približno izjednačenih snaga mogle smenjivati sve dok jedna od njih ne iscrpe svoje atomske rezerve.

Savremena ratna tehnika, više nego ranije, pruža takođe mogućnost da se u određenim uslovima jedna od ratujućih strana nađe u defanzivi, na primer, na kopnu, a da je istovremeno sa svojim atomskim raketnim, vazdušnim i pomorskim snagama u ofanzivi na moru ili u vazduhu i obrnuto. Ova situacija može nastupiti najčešće ako određena strana ne bude imala ili ne bude planski trošila svoja atomska sredstva za uništenje neprijatelja na kopnu (moru ili u vazduhu), ako ne bude spremna da na vreme upotrebi potrebne kopnene i VD snage za eksploataciju učinka postignutih dejstvom avijacije i raketno-nuklearnog oružja itd.

Iz iznetog se vidi da u savremenim uslovima postoji ne samo teorijska mogućnost već i izrazita potreba da obe ratujuće strane dejstvuju ofanzivno budući da se samo ofanzivnim dejstvima može sigurno i brzo uništiti neprijateljska živa sila i tehnika. Ovo,

naravno, ne znači da će se to obavezno i ostvariti ili moći da sprovede. Težnja da se već od samog početka rata dejstvuje ofanzivno proizaći će i iz nastojanja obe ratujuće strane da se u budućem ratu, i to od samog njegovog početka, borbena dejstva i *rat u celini sa svojim težištem prenesu na neprijateljsku teritoriju*. Ovu težnju, razume se, moći će da ostvari ona strana koja, pored potrebne tehničke nadmoćnosti, bude dejstvovala odlučnije, veštije i uopšte više u skladu sa zahtevima savremenog rata. Ovo i zato što i u strategijske i u neposredne borbene postupke na frontu savremena ratna tehnika unosi suštinske novine u borbu. Tako, na primer, ako je koncentrisana u odgovarajućoj količini i pravilno upotrebljena, savremena ratna tehnika je teorijski u stanju da *probije, zaobiđe ili preskoči svaku odbrambenu liniju, pojas ili tačku* i da određenim snagama omogući proboj na izabranom pravcu. Ovakve mogućnosti unele su potpuno nove zahteve i nove kriterije u organizovanje odbrane i raspored — ešeloniranje snaga namenjenih za odbranu. Od ranijeg masiranja snaga na težištu odbrane danas se prešlo na rastresit raspored, na povećanje dubine i elastičnost borbenog poretka i odbrane u celini. Tako postavljena odbrana biće u stanju da se uspešno suprotstavi napadaču i da do maksimuma iskoristi taktičko-tehnička svojstva savremene ratne tehnike za udar po snagama napadača. Pod tim uslovima i branilac će biti u mogućnosti da na mahove primenjuje upornu odbranu sve do odsudnosti ali i da je kombinuje aktivnim dejstvima svih stepena.

5. ZAKLJUČAK O OPŠTOJ PRIRODI SAVREMENOG RATA I OSOBENOSTIMA NA PERIFERNIM PODRUČJIMA

Sve iznete bitne karakteristike eventualnog budućeg rata, zasnovane na širokoj upotrebi raketno-nuklearnog oružja, mogu doći do izražaja samo ako se eventualni budući rat bude vodio u globalnim razmerama. Samo u tom slučaju moglo bi doći do široke upotrebe savremenog oružja. Ali, i u okviru takvog globalnog rata, *intenzitet ratnih dejstava neće i ne može biti na svim područjima isti*. Masovni atomski udari bi, bez sumnje, došli do izražaja na glavnim ratištima, tj. na onim područjima na kojima se nalaze glavne snage i gde su locirane raketno-atomske baze, glavni industrijski kapaciteti i gro stanovništva jednog i drugog bloka. Na ostalim područjima upotreba raketno-nuklearnog oružja svakako će biti manja i u srazmeri sa strategijsko-političkim značajem određenog područja ili zemlje protiv koje se rat vodi. Na nekim od navedenih manje značajnih područja na kojima bi dominirajući značaj imala pretežno klasična ratna tehnika, karakteristika borbenih dejstava bi bila bliža borbenim postupcima iz II svetskog rata nego onima na glavnim ratištima sveta. U ovakvim uslovima borba protiv neprijateljskih oklopnih i VD jedinica, borba za strategijsku prevlast nad agresorom, forme ofanzivnih dejstava, uloga žive sile itd. bitno bi se razlikovali od odgovarajućih dejstava na težišnim područjima. Ova činjenica se nikako ne bi smela gubiti iz vida, kao što se ne smeju ni za momenat gubiti iz vida i svi oni

bitni faktori koji će eventualnom budućem ratu dati savremeni karakter. Nesagledavanjem, pored opštih, i posebnih uslova u kojima će se rat voditi na određenim perifernim područjima, i to u toku čitavog perioda ili u nekim njegovim fazama, moglo bi dovesti do pogrešne orijentacije, pogrešnih organizacijsko-tehničkih, moralno-političkih i drugih priprema određene zemlje za odbranu. U težim slučajevima moglo bi doći i do gubljenja perspektive u mogućnost pružanja otpora i sposobnost malih zemalja i armija da prežive nuklearni rat.

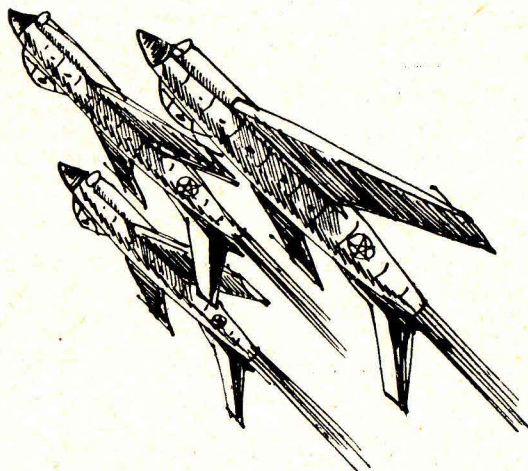
Međutim, iz ovoga što je rečeno nikako se ne bi smeo izvući zaključak da na perifernim područjima neće ni doći do primene raketno-nuklearnog oružja. Naprotiv, normalno je očekivati da će se i u budućem ratu, i to verovatno još više nego u II svetskom, u skladu sa promenom strategijsko-političke situacije na frontu, borbena dejstva prenositi sa jednog područja na drugo. Do juče periferno područje može preko noći dobiti izuzetno veliki značaj. U takvoj situaciji intenzitet raketno-nuklearnih dejstava na njemu povećavao bi se do odgovarajućih razmera.

Prema tome, karakteristika borbenih dejstava na strategijsko-politički manje važnim područjima sveta, na kojima su pretežno ekonomski zaostale ili blokovski neangažovane zemlje uključujući tu i Jugoslaviju, pored opštih svojstava karakterističnih za savremeni rat u celini, imaće i svoje osobenosti koje će biti utoliko veće ukoliko je određeno područje udalje-

nije od glavnih dejstava. Sagledavanjem svih ovih osobenosti u načinu vođenja ratnih dejstava na takvim područjima ni u kom slučaju se ne umanjuje potreba za temeljitim pripremama, vojnim i političkim, malih zemalja za odbranu svoje nezavisnosti. Ovo tim pre jer je *opasnost od iznenadnog atomskog, raketnog i avio-udara, a naročito upada oklopnih i VD jedinica neprijatelja, mnogo veća kod malih zemalja nego što je to slučaj sa velikim*. Iz tih razloga OS malih zemalja i celokupni državni i privredni mehanizam moraju, čak i više nego velike armije i zemlje, biti moralno, politički i vojnički sposobne ne samo da se suprotstave i prežive iznenadni atomski napad neprijatelja, već i da se napadaču organizovano i odlučno suprotstave. A mogućnost uspešnog suprotstavljanja malih i blokovski neangažovanih zemalja leži, pored drugih okolnosti, i u činjenici da nijedan agresor, ma koliko on bio jak i tehnički opremljen, svoje glavne snage i osnovna tehnička sredstva neće smeti niti moći da odvoji sa glavnih ratišta i da ih trajnije angažuje na manje važnom području. Ovo čak i pod uslovom ako mu glavne snage u određenom momentu i ne bi bile angažovane na glavnom ratištu i u borbi sa glavnim protivnikom. A onim snagama koje bi neprijatelj mogao trajnije angažovati u agresiji na neku od manjih zemalja, ova zemlja se može uspešno suprotstaviti. Ovo, razume se, pod uslovom ako se određena zemlja vojnički, politički i organizaciono pripremi za rat u kome bi, kroz određene forme, bio an-

gažovan ceo narod i ako se blagovremeno usvoji odgovarajuća strategija i taktika u borbi protiv tehnički nadmoćnijeg neprijatelja. U ovakvoj situaciji moderno tehnički opremljenom neprijatelju *branilac* *uvek* može suprotstaviti *veću* masu svoje *žive* sile i u taktičko-tehničkom smislu nešto slabiju, ali ipak savremenu, masu sopstvene ratne tehnike. Uopšte uzev, ni za momenat se ne sme izgubiti iz vida da se tenk, avion i druga savremena borbena sredstva neprijatelja mogu uspešno uništiti ne samo modernim PO i pav topom ili raketom već isto tako i ručnim bacačem, pt minom i zapaljivom smesom koja će se nalaziti u rukama vojnika spremnog da brani svoju zemlju. Osim toga, objektivne i subjektivne slabosti agresora, stvorene dejstvom na tuđoj teritoriji (nepoznavanje zemljišta, nesposobljene formacije za dejstvo u

određenim uslovima itd.) mogu i treba da se do maksimuma koriste isto onako kao što će se maksimalno koristiti i sve one prednosti koje proizilaze iz dejstva jedinica na sopstvenoj teritoriji (mogućnost iznenađenja, bolje poznavanje zemljišta, više manevara, široko zaprečavanje komunikacija, masovni udari po snabdevačkim kolonama u pozadini u vezi sa dejstvom na frontu itd.). Ova prednost, ako se zna lački iskoristi, može agresora da dovede u tešku situaciju. Primera u prošlosti za to ima dovoljno. A naš NOR ne samo što je potvrdio mogućnost uspešne borbe protiv tehnički nadmoćnijeg neprijatelja u toku II svetskog rata, već predstavlja i putokaz za iznalaženje *novih* oblika borbe i to kako u strategijskim tako i u taktičkim okvirima pomoću kojih će se i u budućem ratu moći odneti pobeda nad tehnički nadmoćnijim neprijateljem.

ХЕЛИКОПТЕРИ И ПАРТИЗАНСКА ДЕЈСТВА

Динамичан развој ратне технике врши свој утицај и на партизанско ратовање. Посматрано у целини, тај утицај није и не може бити тако снажан и изразит као у тзв. фронталном рату, с обзиром да се у партизанском рату може употребити само део савремене ратне технике. Али и код њега тај утицај постоји и сразмеран је брзини и квалитету измена у оном делу наоружања и опреме који се у њему употребљавају. Једно од најзначајнијих нових борбених средстава, које све више налази своје место у партизанском ратовању, је хеликоптер. Искуства из алжирског рата о томе недвосмислено говоре. Низ тактичко-техничких особина које он има ванредно погодују његовој употреби у партизанском рату. Примењени масовно, хеликоптери ће знатно повећати маневарске могућности агресорових снага. С друге стране, они могу ефикасно подржати и ојачати борбена дејства партизанских јединица. У вези са свим тим, изучавање употребе хеликоптера у партизанском рату постаје све актуелније и важније. Да би се то питање у основи обрадило неопходно је размотрити следећа питања: начин употребе хеликоптера у борби против партизана, мере и поступке партизанских јединица у борби против хеликоптера и подршку хеликоптера партизанским јединицама. Но, пре него што премо на ова разматрања да видимо особине и могућности ове летелице.

КАРАКТЕРИСТИКЕ И МОГУЋНОСТИ ХЕЛИКОПТЕРА

Атомска убојна средства дала су снажан подстрек још бржем развоју ваздушног транспорта који је још у другом светском рату открио велике могућности „вертикалног маневра“. Међутим, транспортни авион није могао да задовољи оперативне захтеве бојишта, јер је захтевао прилично велика и унапред припремљена летелишта. Бојишту је много више одговарала летелица са вертикалним полетањем и слетањем са ограничених и неприпремљених летелишта, а то је хеликоптер.

Поред наведених особина, хеликоптер има читав низ предности над осталим летелицама од којих су најважније: лебдење у једној тачки, могућност кретања бочно и назад и летење на минималним висинама. Сем тога, он може да се окреће око вертикалне осе у току прогресивног кретања, лебдења или заокрета и да, лебдећи, спусти терет на свако земљиште. Све то га чини средством са изванредним маневарским способностима.

Пошто су веома успешно положили борбени испит у Кореји, хеликоптери су се почели нагло развијати како у погледу тактичко-техничких особина тако и у погледу ратне и мирнодопске намене.

Према тактичко-техничким особинама, све данашње хеликоптере можемо сврстати у три групе: лаке, средње и тешке чије се основне карактеристике виде из следеће таблице:

Тактичко-технички подаци	Лаки	Средњи	Тешки
Број чанова посаде	1	2	2—3
Долет	80—450 км	250—650 км	250—800 км
Плафон лета (са пуним оптерећењем)	до 3000 м	до 5500 м	до 3000 м
Плафон лебдења (без утицаја земљине теже)	до 1000 м	до 1500 м	до 1000 м
Плафон лебдења (са утицајем земљине теже 3 м изнад земље) ¹	око 50% већи од лебдења без утицаја земљине теже		
Могућност ношења корисног терета	до 4 војника	0,5—2 тоне 6—15 војника	2—12 тона 20—80 војника

Према намени, хеликоптери се данас деле на: борбене, за пренос терета, путничке и санитарске. Упадљива је чињеница да се чине све већи напори да се на хеликоптере монтира наоружање: митраљези, топови, па чак и ракете — невођене или вођене. Тиме се жели да се они што више осамостале на бојишту и искористе за што ефикасније нападе из ваздуха на земаљске (поморске) циљеве.

У последњих неколико година хеликоптери су опремљени системима за аутоматску стабилизацију лета,² што им омогућује летење ноћу и по сваком времену (на брдском земљишту је ипак отежано).

Но, и поред свих тих предности, хеликоптер има и недостатака од којих су највећи: мала брзина и долет, компликована израда, одржавање и пилотирање и велика осетљивост на ватру са земље и из ваздуха.

Хеликоптери се, према садашњим могућностима, могу употребити: као покретно КМ и за одржавање личног контакта старешина са најистуренијим деловима; за извиђање из ваздуха (визуелно, аерофото и телевизијско) и осматрање бојишта, преношење ваздушних десаната, борбу с подморницама, за преношење трупа и наоружања у ПДО, превозење „А“ средстава, као „летећа артиљерија“ (са вођеним пројектиlima „ваздух-земља“) и за снабдевање трупа и евакуацију рањеника.

¹ Минимална површина земљишта за полетање и слетање лаких хеликоптера у рату износи 30 × 20 м, а средњих 50 × 30 (не односи се на лебдење).

² Због веће гломазности и тежине за сада се уграђују само на средње и тешке хеликоптере.

За тему овог чланка су најинтересантнији хеликоптерски десанти, па ћемо се на њима нешто дуже задржати.

Док су тактички ваздушни десанти, избацивани из авиона, имали неколико крупнијих недостатака — нису могли да компактно спусте људство и технику близу објекта напада; тражили су најчешће специјално обучене јединице (падобранце); требало је прилично времена за њихову припрему и организацију; захтевали су одређени степен превласти у ваздуху итд. — дотле хеликоптери не само што немају те недостатке него имају и ове велике предности: јединица се може спустити тачно у одређени рејон; по спуштању десанта јединица је одмах прикупљена а људство одморно за борбу; организација и извођење десанта трају кратко и, најзад, свака се јединица може десантовати без специјалне претходне обуке.

Хеликоптерски десанти се најчешће употребљавају по детаљно разрађеном плану, при чему су чворна питања — избор укрцних и искрцних рејона и начин обезбеђења десанта од напада из ваздуха и са земље.

Укрцни рејони треба да буду у зони распореда јединице која се десантује. Сваки такав рејон може да има 2—4 места за укрцавање, удаљена међусобно по неколико стотина метара.

Избор искрцних рејона зависи највише од тактичког плана команданта који изводи десант и његове величине. Ако се десант спусти на земљиште које непријатељ није посео, искрцни рејони ће се поклапати са положајима које десант треба да поседне, а ако се десант спусти на просторију коју је непријатељ посео и брани, они треба да буду што ближе објекту дејства и ван ефикасног домета стрелачког наоружања. За веће десанте потребно је више искрцних места баш као и код укрцавања.

Код хеликоптерских десаната од изванредног су значаја тајност и брзина извођења. Зато се десант изводи на следећи начин: хеликоптери долећу с аеродрома (хелидрома) у укрцне рејоне у моменту кад је сазрела ситуација за пребацивање десанта. Ту их очекују потпуно спремне групе војника које се укрцавају за најкраће време.³ Са већим групама хеликоптера десантирање се врши по таласима (групама), а са мањима може и појединачним хеликоптерима. Временски интервал искрцавања између таласа је 4—6 минута.

Ради ефикасног обезбеђења од напада из ваздуха десант штити ловачка авијација, обично на целој марш-рути. Она им ствара „коридоре“ кроз које се крећу. Од не мањег је значаја и обезбеђење од противничког дејства са земље. Да би се то постигло марш-руте треба бирати на што неактивнијем делу фронта, а искрцни рејон морају неутралисати снаге авијације или ватра групе хеликоптера за неутралисање. Ради што већег изненађења, хеликоптери иду у ниском или бришућем лету.

³ Укрцавање и искрцавање групе у хеликоптере траје, уз правилну и прецизну организацију, свега неколико минута. Да би се то постигло потребна је специјална организација саобраћаја (са диспечерима) где се прецизно регулишу поступци око укрцавања појединих група и сваког војника. Јединица која се укрцава мора брзо и тачно поступати по плану укрцавања.

Имајући у виду све што је напред речено, са доста сигурности се може претпоставити да би хеликоптери могли бити главно средство за извођење тактичких ваздушних десаната и у фронталном и у партизанском рату.

ХЕЛИКОПТЕРИ ПРОТИВ ПАРТИЗАНСКИХ ЈЕДИНИЦА

Армије које предвиђају да ће се сукобити и с партизанима припремају још у миру специјалне јединице, са одговарајућом формацијом и наоружањем које ће имати задатак да осигурају позадину свог фронта, водећи офанзивна дејства против партизанских јединица и обезбеђујући многобројне позадинске установе и објекте. То ће бити врло покретне јединице, наоружане лаким наоружањем и подржане мањим јединицама артиљерије и тенкова, као и лаком борбеном авијацијом. У састав ових снага улазиће и специјалне групе хеликоптера.⁴

Савремена војна теорија је утврдила да је једно од основних преимућстава партизанских јединица над противником лежало у њиховој далеко већој покретљивости. Она им је омогућавала извођење изненадних удара, напада и препада и обезбеђивала их од окружења и уништења. Полазећи од тога, а имајући у виду општи пораст покретљивости технички добро опремљених армија, данас се полажу велике наде у покретљивост јединица специјално опремљених и припремљених за борбу против партизана. Сматра се да ће оне, уз учешће великог броја хеликоптера, бити способне за покретну борбу у којој ће се партизани успешније окружавати и уништавати.

На основу ратних искустава и садашње хеликоптерске технике, могу се правити доста реалне претпоставке и закључци о начину употребе хеликоптера у борби против партизанских јединица. Највероватније је да би они у тој борби били употребљени за извиђање и осматрање, препаде на мање јединице, штабове и позадинске установе, преношење снага на место употребе, пребацивање покретних резерви за садејство са снагама које нападају партизанске јединице с фронта, снабдевање јединица у току борбе и евакуацију рањеника.

Једна од крупних слабости свих агресора у борби с партизанима била је њихова немоћ да прибаве довољан број података о намерама и поступцима противника, или су им подаци застаревали због брзог дејства (покрета) друге стране. Појава и примена извиђања из ваздуха помогла им је, до извесног степена, да добију више података о партизанским јединицама. Али, с обзиром на то да су се партизани углавном кретали и дејствовали ноћу, као и да су вешто користили предности терена и маскирања, ваздушно извиђање није ни из далека дало веће резултате. Због тога се поставља питање да ли се хеликоптером лакше и боље извиђају партизанске снаге.

⁴ Улога и задаци хеликоптера у борби с партизанским јединицама разрађују се у савременој војној теорији највише на искуствима алжирског рата.

За извођење ваздушних десаната Французи су у том рату користили око 130 хеликоптера, који су углавном били оспособљени за дејства дању. Но и поред релативно малог броја, хеликоптери су вршили веома снажан утицај на обострану тактику.

У овом делу чланка и аутор је своја разматрања заснивао на овим (њему доступним) искуствима.

Очигледно је да хеликоптер, благодарећи својим маневарским способностима, има извесне предности у визуелном извиђању над лаким борбеним авионом. Он може успешније да осматра рејон борбених дејства и ефикасније прати покрет већ уочене партизанске јединице.⁵ Поред тога, он се може користити и за спуштање извиђачких група које би имале задатак неког важнијег, али временски краћег извиђања нарочито у рејонима које партизанске јединице нису гушће поселе. Међутим, услови под којима ће хеликоптер извиђати и осматрати зависеће у великој мери од тога да ли ће им противник дозволити примену ниског лета или ће их „терати у висине“.

Што се тиче ноћног извиђања, хеликоптери за сада ни у чему не могу побољшати резултате авионског извиђања. Тражити партизане ноћу ван комуникација исто је, као и раније, што и тражити иглу у пласту сена.

Хеликоптери пружају повољне могућности за извођење препада на противника. Они су у стању да применом ниског лета постигну изненађење које ће људство десанта користити за брзо извођење препада, дејствујући на исти начин као кад га изводе копнене јединице. Такви препади се могу успешно изводити на мање партизанске јединице (до чете) и на штабове који се не налазе у рејону размештаја својих јединица. На ову врсту препада нарочито су осетљиве установе на слободној територији (болнице, позадинске команде, складишта, радионице).

Кад немају услова за извођење директног препада, хеликоптери се могу ефикасно употребити за убацавање „ловачких командоса“ („трупова“) на слободну територију или иза положаја партизанских јединица за њихово ојачање у случајевима кад им запрети уништење или, евентуално, за њихову евакуацију. Задатак је ових борбених група да препадима и заседама уништавају поједине делове партизанских јединица и установа, уносећи код њих дезорганизацију и забуну.

Хеликоптер је веома погодно средство за довођење трупа на место употребе, било по плану или према захтеву борбене ситуације. По плану ће се редовно примењивати при окружењу партизанских јединица на планинском земљишту, јер слабија комуникативност тог терена отежава пешадији да благовремено заузме полазне положаје за прелазак у напад.⁶ Употребом, пак, хеликоптера нападачу се пружају могућности да једновремено обухвати целу зону окружења, на положајима које је сам одабрао и планирао. Исто тако, крупан значај има хеликоптер у пребацивању трупа на угрожене правце и рејоне, где се не може благовремено интервенисати снагама које се крећу сухопутним комуникацијама. На тај начин се ублажавају или отклањају ефекти изненадних партизанских удара, а истовремено се стварају услови за брже организовање противнапада и гоњења заједно са снагама које ће пристићи.

⁵ Ради бољег осматрања, у Лаосу су поједини шумски комплекси посипани разним смешама из хеликоптера које су оголиле шуму.

⁶ До такве ситуације, на пример, дошло је у V непријатељској офанзиви, када је немачка група „Анакер“ закаснила са поседањем полскаја изнад Сутјеске, што је било од одлучујућег значаја за исход завршних борби у овој зони.

Улога хеликоптера у борби с партизанским јединицама нарочито ће доћи до изражаја у фази претварања оперативног окружења у тактичко на сваком — а нарочито на планинском земљишту. Раније, кад није било хеликоптера, нападач најчешће није успевао да реализује тај део свог плана. Брзо дејствујући по унутрашњим операцијским правцима, партизанске јединице су — уз непрекидно активно извиђање — најчешће успевале да уоче и брзо искористе спорост или пропусте противника и да се пробију из окружења пре него што је и дошло до чврстог тактичког обруча. Појавом хеликоптера нападач има више могућности да брже и ефикасније заузме положаје и затвори правце који су од највећег значаја за тактичко окружење.

Реално је претпоставити да ће нападач врло често користити хеликоптерске десанте и у фази гоњења. Други светски рат је показао и потврдио да успех гоњења зависи у првом реду од способности гониоца да се брже креће од браниоца који одступа. Ова фаза борбе није раније била толико осетљива за партизанске јединице као за групе на фронту, изузев у ситуацијама кад су дејствовале на терену са веома развијеном комуникацијском мрежом. Међутим, применом хеликоптера нападач сада има веће шансе за успешно организовање и извођење гоњења и партизанских јединица, јер их хеликоптери могу успешно да „претичу“. Највероватније је да ће се хеликоптерски десанти употребљавати за одсецање одступнице на правцима повлачења.

И у нападним и у одбрамбеним дејствима хеликоптери су најпогодније средство за брзо пребацивање резерви. Разуме се, хеликоптерске снаге агресора неће бити бројно толико јаке да обезбеде маневар свих снага из резерве, али ће и по броју и по готовости бити у могућности да брзо интервенишу бар делом резерви, с чиме се мора рачунати ако противник располаже хеликоптерима.

Хеликоптери пружају драгоцену помоћ трупамa које воде борбу с партизанским јединицама снабдевајући их материјалним и техничким потребама. Они могу да врше снабдевање и тамо где друга средства то не могу да чине успешно и у данашњим условима су врло ефикасно средство за снабдевање трупа на планинском земљишту. Поред тога, они се могу употребити и за снабдевање одсечених јединица, као и оних које су окружене на нешто ширем простору.

Сигурно је да ће се део хеликоптера употребити и за евакуацију тежких рањеника, првенствено на слабо комуникативним правцима и из одсечених или окружених јединица. Тиме се јединице које воде борбу с партизанима ослобађају великог баласта и постају много покретљивије.

ПАРТИЗАНСКЕ ЈЕДИНИЦЕ ПРОТИВ ХЕЛИКОПТЕРА

Из изложеног смо видели да ће хеликоптер бити озбиљан и опасан противник партизанским јединицама. Зато ће оне још од првих дана својих дејстава проналазити разне мере које ће умањити предности које хеликоптери пружају јединицама агресора. Све те борбене радње, мере и поступци партизанских јединица против хеликоптера биће саставни део опште борбе с окупаторским снагама, те их је зато тешко издвојити из те борбе. Али их, и поред тога, треба посебно размотрити да би се уочило оно што је специфично у партизанској тактици кад противничка страна масовно примењује хеликоптере.

Да би се сагледале могућности које хеликоптери нуде противнику и да би се што успешније водила борба с њима, прво је потребно да команде партизанских јединица располажу што сигурнијим подацима о броју, типовима и базирању непријатељских хеликоптера у одређеној оперативној зони. Помоћу тих података ће се конкретније сагледати и правилније оценити намере и начин дејства противничких јединица, а истовремено ће се предузети и одговарајуће мере да би се најефикасније парирало непријатељу. Такви се подаци не могу једноставно прикупити и ажурирати, јер ће хеликоптери по правилу базирати на сталним аеродромима (хелиодромима) који ће се најчешће налазити непосредно уз јаче непријатељске гарнизоне, те ће правити чешће „скокове“ по окупираној територији. И једно и друго захтева коришћење свих канала и средстава којима се располаже. Најреалније је претпоставити да ће партизанске јединице најчешће долазити до ових података агентурним путем и делатношћу сопствених извиђачких органа.

Масовнија примена хеликоптера у борби баца ново светло на питање „осматрања неба“. То питање није у последњем рату било толико актуелно јер је примена ваздушних десаната у борби с партизанима била изузетно ретка. Насупрот томе, данас је оно од необичне важности јер се партизанске јединице морају подједнако обезбеђивати од напада и са земље и из ваздуха. То намеће свакој партизанској јединици која самостално логорује или изводи неку борбену радњу организовање непрекидног дневног „осматрања неба“. То се односи и на јединице и установе на ослобођеној територији јер им у

још већој мери прети опасност од хеликоптерских десанта. Те осматрачнице треба да буду на узвишенијим местима (чукама) јер ће се одатле боље осматрати хеликоптери у ниском лету. Нарочито су погодне оне чуке са којих се могу осматрати веће увале (кањони) којима се хеликоптери могу „провући“. Да би осматрачи могли тренутно дати узбуну јединици, треба их снабдети потребним звучним или светлосним сигнаlima.

Нови услови вођења борбе захтевају од партизанских јединица да поклоне нарочиту пажњу организовању посебних ватрених средстава и група које би отварале ватру на хеликоптере у ваздуху. Пошто су му релативно незаштићени најважнији конструктивни делови, као и због доста мале брзине у лету (нарочито вертикалном), хеликоптер је веома осетљив на ватру стрелачког наоружања и ЛПАА. Зато партизани морају користити ту његову слабост, а то могу постићи ако формирају посебне ватрене групе (од ПАМ, пушкомитраљеза и пав топова). Оне не морају бити посебне формацијске јединице, али су неопходне код извођења значајнијих тактичких радњи — а нарочито за време дужег боравка на једном месту — са прецизираним распоредом и задатком за сваку борбену радњу и ситуацију. Те групе отварају на хеликоптере пратећу ватру а изузетно и запречну. Поред тога, потребно је да цела јединица, на команду старешине, отвара ватру по њима. Од посебног је значаја да јединица не открије своје ватрене положаје у време када непријатељ нападом из ваздуха врши неутралисање рејона на који ће се после тога спустити десант, већ да се што вештије замаскира и отвори снажну ватру по десанту кад се овај спушта.

Озбиљна опасност која прети партизанским јединицама од хеликоптерских десаната истиче у први план питање њихове ПДР. Та резерва нужна је партизанима не само у одбрамбеним већ и у нападним борбеним дејствима, као и на маршевању. У одбрани ће најчешће бити потребно да ПДР поседне оне положаје на правцу одступања чији би губитак довео у опасност целу јединицу, а у нападу она мора бити тако постављена и распоређена да може брзо интервенисати на свим оним важнијим правцима (местима) одакле би хеликоптерски десант могао да угрози напад који је у току. Код маршевања, нарочито кад га изводе веће партизанске јединице, треба решити два проблема: прво, ватрене групе за борбу с хеликоптерима у ваздуху целисходно распоредити по дужини колоне и, друго, благовремено запосести предњим деловима оне топографски јаке положаје на планираној марш-рути који су од битног значаја за безбедност маршевања. Иначе, на маршу не треба формирати ПДР јер свака јединица из колоне може тренутно да преузме ту улогу.

Мада се за ПДР — као и за резерву уопште — не могу издвојити велике снаге, ипак треба имати у виду да оне не би смеле ни да буду исувише мале (симболичне), јер она у свим ситуацијама мора да интервенише одлучно и брзо. А да би то и постигла, треба да је довољно јака и да има што више аутоматског оружја.

Могућности противника да брзо интервенише резервама помоћу хеликоптерског десанта бацају ново светло на питање брзине дејства партизанских јединица. Та је брзина била и раније за њих један од

одлучујућих фактора за постизање тактичке надмоћности и изненађења. Она је најчешће збуњивала противника и дезорганизовала његове почетне подухвате. Међутим, окупаторске јединице имају сада, масовнијом применом хеликоптера, далеко веће могућности да на угроженим правцима и у рејонима брзо интервенишу снагама које нису изложене партизанском нападу (заседи). Зато команде партизанских јединица морају у првом реду обезбедити највећу могућну брзину у извршавању задатка. То је нарочито важно за мање партизанске јединице (чету, батаљон), као и за ситуације када и веће јединице изводе борбена дејства дању.

Раније, кад у борбеним дејствима нису учествовали хеликоптери, партизанске јединице — нарочито мање — могле су по више дана прилично безбедно боравити на једном месту, уз борбено обезбеђење на правцима непријатељских гарнизона. Сада се и у том погледу ситуација прилично мења. Мањим партизанским јединицама прети у месту боравка велика опасност од хеликоптерских десаната, јер се ови могу изненада појавити и директно се спустити (напасти) на сам „логор“. „Осматрање неба“ свакако је важно за успешно решавање овог проблема али није главно. Да би се са доста сигурности избегао изненадни напад ваздушног десанта најбоље је да мање партизанске јединице свакодневно мењају боравиште, макар и на краћим релацијама. Истина, већим партизанским јединицама не прети за време боравка опасност од директног уништења, уколико су правилно размештене, али их хеликоптер може открити, прозрети им намере, а могу бити подвргнуте и јачим ударима авијације. Стога се код свих партизанских јединица поставља у најоштријој форми питање вештине маскирања и маскирне дисциплине.

Кад се хеликоптери масовније употребљавају, безбедност партизанских установа на слободној територији постаје много осетљивија него раније. Свакако, није реално очекивати да ће непријатељ непрекидно и масовно вршити десанте на њих, јер тамо где има слободне територије има и крупнијих партизанских јединица на „фронту“ с којима се он мора у првом реду обрачунавати. Али и поред тога, сасвим је сигурно да ће бити десантних напада на поједине позадинске установе, било у садејству с нападима с фронта или самостално у склопу планираних диверзија. Све то намеће потребу да се врло брижљиво обезбеди слободна територија. Зато свака значајнија установа мора имати посебну јединицу за обезбеђење, која ће по саставу бити већа од оних које смо, на пример, имали у току НОР-а. Већа због тога што се мора одмах супротставити већ прикупљеном непријатељу. Поред тога, размештај ових установа треба разматрати и са становишта могућних већих хеликоптерских десаната. Стога је боље да се у нешто већем рејону налази по неколико установа, чије би јединице за обезбеђење могле у том случају да једна другој садејствују.

Јединице које обезбеђују позадинске установе треба стално да буду на високом степену борбене готовости. Да би се то постигло све расположиво људство треба да је стално у близини објекта који обезбеђује, а део обавезно на припремљеним положајима. Веза са „осматрачем неба“ мора бити беспрекорна.

У склопу безбедности слободне територије поставља се и питање — како организовати курирску службу. Очигледно је да би у новим условима била мање погодна служба појединачних курира. Много је прикладније, безбедније и ефикасније организовати станице на удаљењима која не би била претерано велика. Курири би ишли на извршење задатака групно. Поред тога, курирске станице би могле да учествују и у борби против убачених диверзантских група на свом рејону.

С обзиром на улогу и значај противничких хеликоптера, партизанске јединице ће тежити да их што више нападају у њиховим базама, и то тим пре што не могу рачунати да ће тај задатак у већој мери узети на себе авијација која ће, нарочито у првим данима рата, бити у целини ангажована за потребе фронта и борбу с непријатељском авијацијом.

Успешно изведен напад на хеликоптерске базе имао би веома значајне резултате, јер се уништењем хеликоптера директно слаби маневарска моћ непријатељских јединица. Међутим, при том се мора имати у виду да је доста тешко створити и обезбедити повољне услове за такав напад, јер ће се хеликоптерске базе налазити у склопу одбране окупаторских гарнизона (већих јединица). Но, искуства НОР-а показују да су и у таквим условима вршени успешни напади на аеродроме (Рајловац, Лесковац, Бању Луку). Тада су извршене брижљиве припреме, постигнута је пуна тајност, напад је прецизно организован, а за обезбеђење су упућене довољно јаке снаге. Ови примери указују на то да се напади на хеликоптерске базе могу изводити по истим (сличним) принципима и методима као и на аеродроме.

ХЕЛИКОПТЕРИ У ПОДРШЦИ ПАРТИЗАНСКИХ ЈЕДИНИЦА

Када би се партизанска дејства ослањала на снаге регуларне армије на фронту, партизанске јединице би могле рачунати на озбиљну помоћ у наоружању, опреми и другом материјалу, као и на евакуацију дела рањеника. Поред тога, у извесним случајевима њихова дејства могу подржати мање снаге из ваздуха. Дobar део тих задатака вршиће хеликоптери.

Не би било реално претпоставити да ће се хеликоптери у првим данима рата масовно употребити за подршку партизанских јединица. Јер, они ће у том времену — највероватније уз изразиту надмоћност агресора у ваздуху — морати да извршавају читав низ борбених, помоћних и специјалних задатака за рачун КоВ, РМ и РВ. Но упркос томе, може се рачунати да ће и тада део хеликоптерских снага подржавати дејства партизанских јединица. Обим подршке јединицама које дејствују у позадини непријатеља рашиће упоредо и повезано са јачањем партизанских јединица и са већом стабилизацијом фронта.

У првим данима рата хеликоптери би, пре свега, учествовали у делимичном снабдевању партизанских јединица и преношењу људства.

Најнужније наоружање и опрему имаће прве партизанске јединице већ унапред припремљене, а главни извор снабдевања биће

им као и у прошлости непријатељ. Али, биће и таквих ситуација — посебно у зонама и на правцима за које је нарочито заинтересовано командовање на фронту — у којима ће се партизанским јединицама дотурати део оружја и опреме (експлозив, пт мине, пт муниција, радио-средства и др.). Такав ће се материјал најбрже и најсигурније дотурати хеликоптерима, дању или ноћу.

После првих налета агресора и жешћих судара са снагама браниоца у појединим окупираним зонама можда неће, из објективних разлога, бити борбеног језгра партизанских покрета, или ће оно бити недовољно. Тада ће више команде регуларне армије упутити у те крајеве групе руководиоци и бораца које ће организовати борбу. То се најбрже може урадити помоћу транспортних авиона или хеликоптера, од којих су ови други погоднији.

Поред ових задатака хеликоптери ће учествовати и у збрињавању партизанских рањеника, али, с обзиром на услове у којима ће се армија браниоца наћи, не би било реално очекивати да ће хеликоптери моћи масовно учествовати у њиховој евакуацији. Стварне могућности браниоца биће најчешће далеко мање и веома ограничене. Довољно ће бити ако се у тим условима помоћу хеликоптера дотури санитарски материјал главним партизанским формацијама, или се пребаце поједине хируршке и епидемиолошке екипе. Разуме се, ти исти хеликоптери могу истовремено да евакуишу и ограничен број тешких рањеника, што ће такође представљати значајну помоћ партизанским јединицама. Поред тога, биће и таквих ситуација када ће се хеликоптери упућивати за евакуацију појединих истакнутих партизанских бораца, старешина и организатора устанка који су теже рањени.

У периодима крупнијих непријатељских офанзива мораће се евакуисати већи број рањеника, а за то су опет хеликоптери, нарочито средњи и тешки, далеко погоднији од транспортних авиона. И тада је много безбедније евакуацију вршити ноћу. А ако се то мора радити дању, треба за обезбеђење евакуације предвидети ловачку авиацију.

Хеликоптери ће наћи примену и у одржавању везе између команди на фронту и партизанских јединица. Поред радио-средстава, они су најпогоднији за те задатке. У тзв. комбинованом рату често ће се у партизанске јединице упућивати официри за везу виших оперативних команди, који ће преносити директиве и наређења за извођење борбених дејстава. Исто тако ће борбена ситуација налагати да поједини партизански команданти дођу на реферисање код виших команди регуларне армије. За то се могу користити и авиони за везу, али хеликоптери због својих тактичко-техничких особина, имају предност над њима.

Стварањем већих слободних територија нуде се повољни услови да се на њих пребазира мањи број хеликоптера, одакле би ефикасније и еластичније подржавали дејства партизанских јединица. Хеликоптери би тада могли да одржавају везу са удаљеним партизанским јединицама, да снабдевају специјалном опремом и материјалом јединице које су ван компактне слободне територије и да снабдевају и преносе диверзантске групе.

Са слободне територије могли би се врло погодно употребити за специјалне задатке хеликоптери који би били наоружани вођеним пројектилима ваздух-земља. (Ови пројектили се све више уграђују на хеликоптере). Под специјалним задацима у првом реду подразумевамо дејство по важнијим мостовима у већој оперативној дубини. За уништење таквог моста потребно је сасређено дејство више десетина авиона, под условом да могу да продру на толику дубину. Уместо њих, то би могао да изврши само један хеликоптер, ако би се задатак вешто планирао, припремио и извео. Овако наоружан, хеликоптер би се могао ефикасно употребити и за дејство по важнијем складишту, локомотивама, усецима и тсл.

Питање безбедности хеликоптера који базирају на слободној територији веома је деликатно — као и код лаке борбене авијације — јер ће непријатељ сигурно интензивно трагати за њима и тежити да их уништи. Зато хеликоптери не смеју стално базирати на слободној територији, већ треба само да „ускачу“ на њу и да се ту задрже што краће време (највише неколико дана).⁷ и у тим условима је од изванредног значаја вештина маскирања и маскирна дисциплина, као и свакодневна промена летелишта.

Како ће хеликоптери извршити наведене задатке зависи у првом реду од „стања у ваздуху“. Ако непријатељ има превласт у ваздуху, хеликоптери ће бити приморани да своја дејства изводе претежно ноћу, у свитање или у сумрак, углавном због садашњих тешкоћа при ноћном лету. Тада ће они летети појединачно и ти би летови били тачно ешелонирани по времену. Дању би летели углавном појединачно уз примену разних марш-рута и бришућег лета. Ако је, пак, „стање у ваздуху“ повољније, задаци ће се извршавати претежно дању, када су могућности хеликоптера далеко веће. Уместо појединачних летова, задатке ће тада извршавати групе хеликоптера. Али, с обзиром на њихову осетљивост, те ће групе морати да штити ловачка авијација. И у неповољним и у повољним условима препоручљиво је да се марш-рута лета бира на мање активним деловима фронта и мимо рејона концентрације непријатељских трупа. Профил лета по правилу треба да је ниски и бришући лет.

Успех хеликоптера у задацима подршке партизанских јединица умногоме ће зависити од њихове спремности и способности да им пружи потребну помоћ на земљи. За рачун хеликоптера партизани треба да обаве читав низ послова: да изаберу, оспособе и обележе терен за слетање; да одржавају везу с хеликоптерима у ваздуху; да организују утовар и истовар, да опслужују хеликоптере, да их маскирају итд. Очигледно је да је за све те послове потребно специјализовано људство — ваздухопловци, који би се по унапред припремљеном плану стављали на располагање највишим штабовима партизанских јединица. Таква група ваздухопловаца била би у стању да обави све послове око организовања и извршења садејства с ваздухопловним снагама (авијацијом и хеликоптерима) које дејствују у захвату одређене партизанске оперативне зоне.

⁷ Време задржавања на слободној територији зависило би од односа снага у ваздуху, величине и топографског склопа слободне територије, као и од њене припремљености у ваздухопловном погледу (гориво, летелишта, веза). Но, реално ценећи, и овај начин употребе био би доста ограничен, нарочито у првом периоду рата.

U izdanju vojnoizdavačkog zavoda JNA »Vojno delo« nedavno su izašla Titova »Vojna djela«. Redakcija ove izdavačke kuće izdvojila je iz Titovog opusa one njegove radove — govore, članke, referate, uputstva, direktive, naređenja, depeše i druge dokumente — koji su sa najšireg aspekta značajni za pravilno shvatanje i tumačenje pojedinih problema u određenom periodu.

Pored radova koji su već ranije objavljivani i koji čine pretežnu većinu, u ovom izdanju ima i onih koji se prvi put objavljuju, a na'aze se u arhivu Vojnoistorijskog instituta JNA i Istorijskog odeljenja CK SKJ.

Pri pregledu neobjavljenih radova redakcija je konstatovala da je na žalost, velik broj Titovih usmenih naređenja, direktiva, uputstava iz ratnog perioda ostao nezapisan, a nisu sačuvani ni svi njegovi pismeni radovi iz rata, što je razumljivo kada se ima u vidu karakter našeg rata i uslovi pod kojima je autor rukovodio ratom i revolucijom.

Izabrani vojni radovi sabrani su u tri vanredno lepo opremljene knjige. U pogledu sistematizacije radova redakcija se odlučila da ih složi istim hronološkim redom kako su i nastajali u toku događaja, u samom životu. Na osnovu takvog kriterija sistematizacije, u prvu knjigu ušli su radovi iz perioda od maja 1941. do završetka rata 1945. godine, u drugu od maja 1945. do kraja 1951. i u treću od početka 1952. do kraja 1961. godine. Dakle, u prvu knjigu ušli su radovi iz perioda rata i neposredno pre njega. No, iako se druga i treća knjiga odnose na radove koji su nastali u posleratnom periodu, ipak se znatan deo prostora i u njima odnosi na problematiku rata i revolucije, naročito druga knjiga u kojoj počasno mesto zauzimaju teorijski radovi kao što su: U čemu je specifičnost oslobodilačke borbe i revolucionarnog preobražaja nove Jugoslavije, KPJ i narodnooslobodilačka borba (iz političkog izveštaja na V kongresu KPJ), Desetogodišnjica naše Narodne armije itd. U trećoj knjizi dominiraju radovi koji govore o savremenim međunarodnim problemima sa aspekta opasnosti i uzroka eventualnog novog svetskog rata, o merama koje bi trebalo preduzimati da se spreči svetska katastrofa i o konkretnim akcijama predsednika Tita na učvršćenju svetskog mira.

Znatan deo Titovih radova u drugoj i trećoj knjizi odnosi se na posleratnu izgradnju naših oružanih snaga, izgrađivanje unutrašnje organizacije, odnose među ljudima i druga pitanja vezana za izgradnju i razvoju JNA — pri čemu je njegova polazna osnova razvijanja pozitivnih iskustava iz oslobodilačkog rata.

Takva širina i bogatstvo problematike koju tretiraju Titova »Vojna djela« jedinstvena su prilika i izvor za proučavanje svima onima koji se

bave ne samo vojnom problematikom, već i proučavanjem savremenih društvenih kretanja uopšte.

I

Ovo izdanje — i po sadržini i po formi — prevazilazi okvire konvencionalnog shvatanja o pojmu »vojno delo«. To je prvi utisak koji čitalac stekne kad prouči ove značajne radove. »Vojna djela« druga Tita su pre svega i iznad svega svedočanstvo veoma dubokih i svestranih društvenih revolucionarnih promena našeg vremena, ogledalo snažne ličnosti autora koji dugi niz godina stoji na čelu širokog svenarodnog revolucionarnog pokreta. Zato delo ima posebna, samostalna, specifična obeležja, u njemu nema ni trunke onih kvaliteta koje ćemo sresti kod dela slične vrste kao što su, na primer, knjiška sistematika, suhoparna apstrakcija, izvesna manje ili više naglašena dogmatičnost, svođenje životnih društvenih manifestacija i kretanje u manje životna načela i zakonitosti itd. Nasuprot tome, dela odišu velikom životnom snagom, jer su nastajala u samom središtu života, jer su odgovarala dubokim društvenim procesima iz kojih su se rađala i odražavala ih.

Opšte je poznato da rat, a naročito revolucija, obuhvata u savremenim uslovima integralnu celinu dejstva svih ljudskih i materijalnih snaga u svim vidovima ispoljavanja. U našem oslobodilačkom ratu i našoj socijalističkoj revoluciji ratna zbivanja su izvođena pod tako teškim uslovima kakvih u istoriji malo ima. Rat i revolucija od 1941. do 1945. godine, kao i posleratni međunarodni razvoj koji se stalno kreće na ivici rata i mira — nametali su autoru ovih dela da zauzme stav, definiše, odredi i u praksi nađe mesto i ulogu raznim faktorima i elementima rata i ratne veštine, počev od političke i vojne strategije i taktike do ratne ekonomike, etike, uloge i mesta nacionalnih tradicija, odnosa prema međunarodnim problemima, prema saveznicima i protivnicima itd.

Širinu i vrstu problema koje drug Tito obrađuje u svojim delima određivali su, dakle, sam rat i revolucija, a oni su svojim totalitetom tražili od vojskovođe i državnika da određuje stavove po gotovo svim problemima života i borbe naših naroda u određenom istorijskom periodu.

Upravo zbog toga u ovim delima čitalac će — u radovima teorijske prirode, u raznim govorima i referatima, člancima, naredbama i uputstvima — videti kako je Tito u određenim koordinatama datog istorijskog trenutka i čitave jedne epohe rešavao i razrešavao niz veoma raznovrsnih vojno-političkih i uopšte društvenih problema naše novije istorije. U »Vojnim djelima« nalazimo odgovore na mnogobrojna pitanja i probleme strategije i taktike, ekonomike i politike, uloge moralnog faktora, mesta i uloge čoveka i tehnike u savremenom ratu, probleme odbrane malih zemalja u savremenim uslovima totalnog rata itd.

Tematski sadržaj »Vojnih djela« druga Tita određen je veoma širokim brojem problema koje su rat i revolucija donosili i nametali autoru na rešavanje, odlučivanje i ostvarivanje.

Tito je na poprištu savremene jugoslovenske istorije takva ličnost koja je nosilac svih nacionalnih i revolucionarnih težnji, tradicija i tendencija, on je, stalno na kornilu naših društvenih kretanja, u kovitlacu

svih istorijskih promena našeg vremena, postao vojskovođa, državnik i političar za čije su ime vezane sve bitne istorijske odluke naše novije nacionalne istorije, našeg oslobodilačkog rata i socijalističke revolucije.

Pored ostalog, i iz takve istorijske uloge autora proizilazilo je i njegovo stvaralaštvo na vojnom polju. Tito je pripremao, organizirao i vodio naš rat i revoluciju. Samim tim njegova »Vojna djela« predstavljaju mnogo širi okvir od konvencionalnog značaja tog pojma.

II

Kao što je već rečeno, u »Vojnim djelima« druga Tita nalazimo veoma širok broj problema iz veoma širokih i različitih oblasti — politike, strategije, taktike, ekonomike, etike itd. — pri čemu su mnoga pitanja data na nizu mesta odvojeno, ali su i mnoga pitanja iz raznih oblasti sistematizovana u jednom radu, na jednom mestu, što je i razumljivo i prirodno kada se ima u vidu da je autor u središtu borbe rešavao probleme i zauzimao stavove pripremajući i izvodeći revoluciju.

Takav arsenal dela i misli, teorije i prakse, treba učiti i izučavati, što je zadatak vojnih teoretičara — za vojnu veštinu, istoričara — za istoriju, ekonomista — za ratnu ekonomiku, etičara — za moralni život i moralne norme koje su se rađale u procesu nastajanja novog društva itd.

Uzmimo jedno od glavnih strategijskih pitanja revolucije i rata, problem odnosa politike i strategije. Osnovni princip u međusobnim odnosima ove dve kategorije zahteva da se obezbedi skladnost u toku čitavog rata pri čemu je strategija, grubo govoreći, sredstvo politike, ali sa snažnim povratnim uticajima i međusobnim uslovljenostima.

Kada je reč o političkoj liniji oslobodilačkog rata — odnosno o političkoj liniji KPJ u okvirima drugog svetskog rata — imamo pre svega u vidu dvostranost cilja rata i revolucije i to: oslobodjenje Jugoslavije od okupatora i kidanje imperijalističkog lanca sa tela naroda Jugoslavije, praćeno istovremeno dubokim revolucionarnim preobražajem našeg društva.

Odnos KPJ prema situaciji nastaloj 1941. god. okupacijom i razbijanjem države na desetinae samostalnih okupacionih zona i kvislinških tvorevina vidi se i iz pisma druga Tita koje je maja 1941. uputio Kominterni i koje se sada prvi put objavljuje kao prvi dokument Titovih »Vojnih djela«. U njemu se, pored ostalog, kaže:

»Bez obzira na to što je Jugoslavija podijeljena među imperijalistima i što su stvorene nove granice, KPJ je ostala jedinstvena, a CK rukovodi nesmetano u svim oblastima okupirane zemlje i ima redovne veze sa tim oblastima. Dokaz za to jeste održavanje Savjetovanja rukovodećih drugova u početku maja ove godine, na kome su bili zastupljeni rukovodeći drugovi iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Vojvodine, Bosne i Hercegovine. Zbog tehničkih razloga nisu mogli stići drugovi iz Makedonije i Dalmacije. Povod ovome Savjetovanju KPJ u najtežim uslovima okupacije i krvavog terora bio je: 1) da se i u novonastaloj situaciji uslijed okupacije zemlje naša Partija brzo organizaciono prilagodi novim uslovima, 2) da se izvuku pouke i zaključci iz bliskih minulih događaja, koji su prethodili i koji su se odigrali za vrijeme napada imperijalističkih osvajača na našu zemlju i o ulozi naše Partije u to

vrijeme, 3) da se utvrde zadaci koji se sada postavljaju pred našu Partiju kada je zemlja rasparčana a narodi Jugoslavije stenju opljačkani i porobljeni pod okupatorskom čizmom imperijalističkih grabežljivaca. Posle ovog Savjetovanja članovi CK otišli su u pojedine pokrajine da sprovedu na terenu odluke Savjetovanja i da rukovode radom Partije.»

Ovaj dokument govori o odlučnosti KPJ da povede narodnooslobodilački revolucionarni rat. Nasuprot ovakvom stvaralačkom stavu dogmatičari iz Kominterne su, u pozivu za borbu svim narodima porobljene Evrope, isticali da se ne sme zastupati gledište o revolucionarnim promenama kroz borbu protiv fašizma, jer nisu videli da je borba protiv okupatora uslovljena borbom za nove društvene odnose.

Jedno od osnovnih strategijskih pitanja bilo je *kako otpočeti oslobodilački rat* — što predstavlja ofanzivnu strategijsku radnju — kad ne postoji nijedna vojna jedinica, kad nema oružja, a zemlja je okupirana. U vreme kada su drug Tito i CK KPJ rešavali ovo pitanje okupator je raspolagao sa oko pola miliona obučenih i dobro naoružanih vojnika, dok je u procesu formiranja i obuke imao još preko 100 000, što sa pojačanjima koja će stići u prvim mesecima ustanka približno odgovara snagama osvajača koje su 6. aprila 1941. napale Jugoslaviju i porazile je za 12 dana.

Iskustva prošlosti su za ovu situaciju mogla malo pomoći. Trebalo je stvaralački, na osnovu poniranja u srž savremene društvene problematike — nacionalne i međunarodne — s dubokom verom u snagu sopstvenog naroda, naći vlastita rešenja. Posebno treba istaći da u toku drugog svetskog rata nijedna od desetine malih i srednjih, a i nekih velikih zemalja, žrtava fašističkog osvajačkog rata, nije našla rešenje za uspešnu odbranu od osvajača. Za doktrine malih zemalja treba reći da su se gotovo sve u praksi pokazale pogrešnim; one nisu našle rešenje osnovnog problema odbrane: kako mala zemlja može uspešno voditi rat protiv daleko nadmoćnijih protivnika. Zbog toga su sve male, pa i neke velike zemlje u drugom svetskom ratu poražene za vrlo kratko vreme. Ne ulazeći ovde u politiku tadašnjih režima većine evropskih zemalja, na odsustvo kolektivne bezbednosti, treba istaći kao važno ratno iskustvo da u tim zemljama nije ni u oblasti koncepcije narodne odbrane pronađeno odgovarajuće rešenje.

KPJ je u neuporedivo težim uslovima našla rešenje problema uspešnog vođenja oslobodilačkog rata. Naime, CK KPJ je odlučio da podigne ustanak protiv okupatora *u obliku partizanskog rata* koji treba da se vodi na čitavoj teritoriji Jugoslavije, jer se time postižu:

- razvlačenje i podeljenost okupacionih snaga, čime se stvaraju uslovi za razbijanje neprijateljskih snaga po izolovanim delovima;
- mobilisanje svakog kuta zemlje, jer se time jedino može postići odlučujući uspeh u borbi, a sa daleko manje žrtava;
- sprečavanje okupatora da izolovano razbija žarište za žarištem ustanka, jer je cela zemlja žarište borbe.

Prema tome, suština naše revolucionarne strategije bila je u razvijanju svenarodnog partizanskog rata na čitavoj teritoriji zemlje za oslobodjenje i revolucionaran preobražaj zemlje.

Ovakvo rešenje sadrži i određeni početni oblik vojne organizacije koja se sastojala u stvaranju partizanskih odreda. Težilo se da svaki rejon

ima »svoju« borbenu jedinicu: desetinu, vod, čet, bataljon, odred — da na taj način čitava zemlja postane ratište na kojem se vodi borba na svakom mestu i svakom koraku. Kroz proces takvog ratovanja stvarae se sve veće i veće jedinice koje će se u manjim okršajima učiti ratovanju, naoružavati se od okupatora, podizati narod na ustanak i tako pretvarati u krupne vojne jedinice, u armiju sposobnu da samostalno oslobodi zemlju.

Ova strategija izražena je na veoma jednostavan — ne samo za kadrove već i za široke narodne slojeve — razumljiv način u drugom po redu dokumentu Titovih »Vojnih djela« — »Zadatak narodnooslobodilačkih partizanskih odreda« gde se pored ostalog kaže:

»Prvo. — Narodnooslobodilački partizanski odredi u svim oblastima Jugoslavije (Srbija, Hrvatska, Slovenija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Vojvodina, Sandžak i Dalmacija) imaju kao glavni cilj: oslobodjenje naroda Jugoslavije od okupatora i borbu protiv domaćih okupatorskih agenata, koji pomažu ugnjetavanje i terorisanje našega naroda.

... Sedmo. — Partizanski odredi moraju neumorno razvijati otpor naroda, dižući narodne ustanke i stavljajući se na čelo tih ustanaka kao borbeno jezgro. Dosadašnje iskustvo partizanskih borbi pokazalo je da se zanemarivalo pitanje opštenarodnog ustanka; zato je potrebno hitno likvidirati taj nedostatak, jer, u protivnom, mogu biti partizani izolovani od masa, koje su spremne da se bore za svoju pravednu stvar.

Osmo. — Politička linija partizanskih odreda mora biti: narodnooslobodilački antifašistički front svih naroda Jugoslavije, bez razlike na politička i vjerska ubjeđenja.

... Šesnaesto. — U slučaju povoljnih strategijskih i drugih okolnosti, radi izvođenja krupnih operacija, stvarae se, prema potrebi, od više partizanskih odreda krupne vojne jedinice.«¹

Organizovanjem svenarodnog partizanskog rata na čitavoj teritoriji zemlje rešeno je pitanje prostora kao strategijskog faktora. Poznato je da je malim, a donekle i velikim zemljama, nedostajao prostor za vođenje rata. Često su dimenzije neke zemlje bile manje od dimenzija jedne do dve napadne armijske operacije. Armije su kapitulirale, pored ostalog i zato što nisu imale prostora za manevrovanje po dubini. Nasuprot tome, Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije su svoj relativno mali prostor pretvorili određenom strategijom vođenja rata u relativno beskonačan, na kojem su vodili četvorogodišnji rat. To je postignuto specifičnom fizionomijom jugoslovenskog ratišta, koja se bitno razlikovala od neprekidnih frontova u drugom svetskom ratu.

Na taj način je »mala« armija, još u svom rađanju, prihvatila rat sa »velikom«, pod uslovima njene opšte nadmoćnosti, ali ne i po doktrini »blickniga« ili stare taktike barikada, niti rešavanjem rata jednom do dve odlučujuće kratkotrajne bitke, kao što je to bilo kod gotovo svih malih zemalja u drugom svetskom ratu, već je »velikoj« armiji nametnuta ofanzivna doktrina dugotrajnog rata, koji će se sastojati od niza bojeva

¹ Bilten Glavnog štaba NOPOJ, broj 1, 10. avgusta 1941. Knjiga prva, strana 21, 22 i 23.

i bitaka, koji će stalno menjati odnos snaga u korist »male« armije — sve do stvaranja uslova za konačno oslobođenje zemlje.

Ako je u praksi izvođenja ratnih dejstava i dolazilo do iskrivljavanja ovako postavljene vojne doktrine, drug Tito i CK su dosledno i uporno isrpavljali greške o čemu se govori u mnogim dokumentima. Kao crvena nit u direktivama se podvlači da vidove oružanih borbi, oblike vojne organizacije i ciljeve dejstava treba određivati i postavljati tako da rezultat svih napora bude političko organizovanje celokupnog naroda u oslobodilačkom frontu i da se to, s druge strane, izrazi u stvaranju što većeg broja i kvaliteta različitih vojnih jedinica širom zemlje.

Neposredan cilj oružanih borbi partizanskih odreda, pa i u onim oblastima gde je došlo do masovnog ustanka celokupnog naroda, nije bio da se »konačno« oslobodi data oblast, već da se narod okupi oko političke linije KPJ, da se mobiliše u borbu, da se podigne odgovarajuća politička i vojna organizacija za vođenje dugotrajnog iscrpljujućeg rata.

O ovom problemu govori se na mnogo mesta kao, na primer, u naređenju Glavnom štabu NOPO za Srbiju od 8. I 1942. godine:

»Nastojte da što prije formirate navedene odrede i grupna rukovodstva. To je polazna osnova za naš pravilni budući razvoj borbe. Ako za sada u pojedinim navedenim terenskim oblastima ne postoje odredi, vi morate tamo prebaciti pojedine grupe sa ostalih sektora. Oko tih grupa, koje predstavljaju jezgra, formiraće se naši novi partizanski odredi. Nijedna geografska oblast u Srbiji ne smije ostati bez naših partizanskih odreda kao što se to do sada dešavalo.«²

Stalnom podizanju i održavanju ustanka — ne samo kao najboljem sredstvu za uvlačenje naroda u oružanu borbu protiv okupatora, već i kao najboljem putu za »ubacivanje« širokih narodnih masa u »aktivnu politiku« kako bi se organizovale i još u toku rata i posle njega bile trajno subjekt tekućih i budućih događaja, kao i da bi mogle uzeti »sudbinu« u svoje ruke — drug Tito posvećuje punu pažnju. Postići da mase — predvođene KPJ koja ne nameće svoju predvodničku ulogu, već je postepeno stiče na osnovu svoje određene društveno-istorijske uloge, pravilne politike i poistovećenja svojih interesa sa interesima naroda — dođu do punog političkog aktiviteta, to je bio većito prisutan cilj politike. U tom smislu dokumenti govore o oružanim akcijama, o partizanskoj taktici kao sredstvu i putu da se takav cilj postigne:

»Proširite dejstva na cijelu Hrvatsku.«³

»Pri formiranju odreda i jedinica nastojte da nijedan predio ne ostane neaktivan tj. bez jedinica.

Upućujte mobilne jedinice u mjesta gdje nema aktivnih jedinica. Tako ćete pokrenuti i mobilisati i te krajeve.«⁴

U težnji za totalnim pretvaranjem zemlje u poprište svenarodnog oslobodilačkog rata govori i dokument o formiranju ratne mornarice od 18. XII 1942. gde se kaže:

² Knjiga prva, strana 48.

³ Iz pisma Glavnom štabu Hrvatske januara 1942. godine — knjiga prva, strana 56.

⁴ Iz naređenja Operativnom štabu za Bosansku krajinu 31.III 1942., knjiga prva, strana 69.

»Nastojte svim silama da se u najkraćem vremenu dođe što prije do izvesnih manjih plovnih jedinica, borbenih čamaca ili slično, kako bi se dejstvo naših mornaričkih odreda odmah osjetilo na moru.«⁵

Konkretnoje intervencije Vrhovnog komandanta u dovođenju u sklad vojnih operacija sa političkim ciljevima vide se i iz ovih dokumenata:

»... Predstoji povlačenje Bugara iz Srbije. Može se očekivati skoro ostvarenje veze sa Rusima na našim istočnim granicama. Nastaje demoralizacija kod četnika i nedićevaca. Nijemci će biti zauzeti na svim stranama. Brzo će se razvijati događaji, što zahtijeva vaš brz rad i manevre.

Krvarenje i gubljenje vremena oko nekog utvrđenog gradića ne isplati se. Za nas je važno dobiti pozicije na terenu, ukoliko šire utoliko bolje. Sada je bitno ovladati strategijskom gredom Rudnik — Suvi Bor — Sokolska planina — Cer, radi razbijanja osnovnih četničko-nedićevskih snaga, brzog nadiranja ka Šumadiji i Beogradu, dobijanja sigurnih oslonaca za naše trupe, stvaranja uslova za novu mobilizaciju, dobijanja vojničkog i političkog efekta, s tim da već od sada treba tražiti način da se lake udarne jedinice ubace u šumadijsku i beogradsku operativnu zonu radi razvlačenja neprijateljskih snaga i stvaranja mobilizovanih centara. Grupisanje i zadržavanje jakih snaga na zapadnoj strani opasno je i nerentabilno. Taj grkljan je važan za neprijatelja i on će ga žestoko braniti. Dakle: na sektor Rudnik — Suvi Bor — Povelu u prvo vrijeme treba izbiti sa tri divizije, pa se postepeno širiti k istoku i zapadu, uvodeći nove snage koje će dolaziti sa juga.«⁶

U toku bitke za Srbiju drug Tito uporno sprovodi osnovnu strategijsku koncepciju ispravljajući greške štabova koji su rukovodili ovim operacijama:

»Vaši napadi na gradove i angažovanje u Zapadnoj Moravi nepravilni su. Nisam vam dao takav zadatak. Pored toga, imali ste podatke da su na taj sektor došle njemačke snage pa je trebalo da procijenite šta mogu učiniti vaše premorene trupe. Povedeni žudnjom za taktičkim uspjesima, vi ste izgubili iz vida širu strategijsku perspektivu, koja vam je data mojom ranijom direktivom.

Držite se naših ranijih opširnih direktiva.

... Morali ste izaći sjeverno i objediniti sve snage. Imali ste izbiti na gredu Suvobor — Rudnik i vašim dejstvom omogućiti držanje zauzetog Valjeva, čišćenje zapadne Srbije, stvaranje uporišta u njoj — i postepeno nastajati nadiranje ka Šumadiji. Ovim postupkom uveliko ste otežali naš krupni plan, koji je od samog početka imao vidne uspjehe. Tražim da ubuduće striktno izvršavate moje direktive.«⁷

Kao što je poznato, docijniji razvoj bitke za oslobođenje Srbije sjajno je potvrdio ispravnost ove koncepcije. Naime, plovinom 1944. godine glavna vojna i politička bitka vodila se za Srbiju. Ona je postala ključ ne samo jugoslovenske već i u velikoj meri balkanske situacije.

U Srbiji neprijatelj je još uvek kontrolisao veći deo zapadne i severoistočne Srbije i Vojvodinu, izuzev Srema. U tim krajevima nije bilo krupnijih snaga NOVJ, sem manjih partizanskih odreda.

Buržoaska kontrarevolucija — kojoj je na čelu stajala izbeglička jugoslovenska vlada — polagala je najveće nade u svog ministra vojske Dražu Mihailovića, koji je objavio opštu mobilizaciju pred opasnošću

⁵ Knjiga prva, strana 148.

⁶ Knjiga prva, strana 271.

⁷ Knjiga prva, strana 285.

prodora divizija NOV u zapadnu Srbiju. On je u selu Ba na severnim padinama Suvobora u zapadnoj Srbiji, 25—28. januara 1944. održao kongres pristalica obnove stare kapitalističke Jugoslavije. Kongres je doneo odluke koje bi trebalo da budu protivteža odlukama u Jajcu. Zajedno sa nemačkim trupama, Draža je vodio borbu protiv naših jedinica i računao da će u momentu kada Nemci budu napuštali Srbiju preuzeti vlast i sačekati izbegličku vladu koja će opet sesti u Beograd pod zaštitom Saveznika. Ovakva politika, pored ostalog, oslanjala se i na poznati tajni sporazum Čerčil—Staljin, po kojem su interesi u Jugoslaviji bili podeljeni 50 : 50. Da bi se ova igra sa Jugoslavijom osujetila, bilo je potrebno podržati borbu novoformiranih srpskih divizija i partizanskih odreda kako bi se što pre razbile okupatorsko-kvislinške snage na tlu Srbije.

I Nemci su bili rešeni da Srbiju zadrže u svojim rukama po svaku cenu i što duže, jer je ona tog momenta bila ključ njihove vojne strategije na Balkanu. Gubitkom Srbije Grupa armija »E« u Grčkoj bila bi odsečena od Nemačke, prekinule bi se veze sa saveznicom Bugarskom, a Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije dobila bi moćan oslonac u preduzimanju operacija za oslobođenje cele Jugoslavije. Pošto su im se interesi poklapali, i Nemci i četnici će se do kraja zajednički boriti za održanje vlasti u Srbiji.

Prenošenjem težišta rata i ratnih operacija iz zapadnog u istočni deo Jugoslavije, stvaranjem velikog broja srpskih divizija od novo pridodanih boraca, izbijanjem jedinica Sovjetske armije na Balkan i kapitulacijom Bugarske, posle četiri meseca neprekidnih borbi završena je bitka za Srbiju kojom su slomljeni planovi nemačke Vrhovne komande, a time i planovi razbijene buržoazije da se dočepa vlasti u Srbiji.

Sličan je slučaj i sa IV armijom koja je u pohodu na Trst i Soču zapala aprila 1945. u teške napadno-odbrambene bojeve na liniji Rijeka — Riječina — Snežnik, a politička situacija je nalagala da uloži sve svoje snage za izvršenje osnovnog zadatka — izbijanja pred Trst i na Soču. Pošto nije uspela da u uzastopno ponovljenim jurišima probije nemačku odbranu, Vrhovni komandant je 27. aprila uputio štabu IV armije telegram u kojem, pored ostalog, naređuje:

»Na vašem severnom krilu potrebno je da stvorite grupu sastava 20, 29 i 13 divizija i da njome bezobzirno nadirete opštim pravcem Lož—Trst.

Južna grupa sastava 9, 19 i 26 divizija treba da energično napadne Rijeku i, ako bi otpor bio isuviše jak i borba se zategla, onda energično nadirete opštim pravcem Klana — Trst, a za blokadu Rijeke ostavite jednu diviziju...

Neposredno angažovati oko Trsta 43, 30 i 31 diviziju, s tim da već sada otpočnu uvodne borbe za Trst.«⁸

Oba izneta primera govore o tome kako je vojna strategija pod Titovim rukovodstvom izvršavala zadatke politike.

III

Partizanska taktika — tačnije rečeno operativno-taktička veština ratovanja partizanskih odreda, brigada, divizija, korpusa i operativnih grupa NOV — zauzima počasno mesto u »Vojnim djelima« druga Tita.

⁸ Knjiga prva, strana 307.

Rekonstrukcijom predstave o ratnim dejstvima jedinica NOV i POJ — napadnim i odbrambenim — zatim pažljivim čitanjem dokumentata, uočava se da je drug Tito u ulozi vrhovnog komandanta, u ulozi komandanta grupe operativnih jedinica, a u pojedinim trenucima i u ulozi taktičkog komandanta (treba imati na umu da je Tito za celo vreme rata bio na samom frontu u kovitlacu borbenih dejstava i da je dolazio u situaciju da komanduje i bataljonom, odredom, brigadom, divizijom itd.) kreirao i modelirao partizansku taktiku. Na žalost, ostala je masa nezapisanih naređenja iz raznih ratnih situacija, ali i ono što se nalazi u »Vojnim djelima« ukazuje na veliki obim njegovog uticaja na formiranje taktičkih koncepcija našeg rata.

Evo u izvodima nekih značajnijih mesta iz prve knjige »Vojnih djela« koja govore o taktici:

»... Ne upuštati se u frontalne teške borbe sa okupatorom, već vršiti prepade po komunikacijama, s težnjom da se dođe do što više oružja i municije. Dočekivati neprijateljske kaznene ekspedicije jer će vam to donijeti veliki politički prestiž«. (strana 45)

»... 10) Pri izvršenju svih ovih zadataka uvijek se starati da naturimo neprijatelju borbu tamo gdje mi želimo. To znači da treba uvijek imati inicijativu u akcijama. Ne mogu se izvući koristi iz borbe koju nam neprijatelj nura. Takve borbe pretvaraju se u frontove koje mi sa slabijim naoružanjem i malobrojnim snagama ne možemo izdržati.« (strana 50)

»... Držite se partizanskog načina ratovanja, izbjegavajući krute frontove. Kvarenje komunikacija, uništavanje transporta, zasjede, iznenadni prepadi daju najviše uspjeha, a pri tome trpimo manje gubitaka.

Mrtve blokade oko varoši nijesu pogodne. Oko tih varoši redovno borbe poprine karakter frontalni. Neprijatelj se ne dozvoljava da se udalji od varoši, pa se ne može dobiti nikakav plijen«. (strana 69—70).

»... Što se tiče taktike borbe, tu se potpuno slažemo s vama: brzi iznenadni udari, noćni napadi, neprijatelja opkoljavati i redovno ga napadati iz pozadine. Umješnost, kuraž i sposobnost starješina cijeniti po tome kako se neprijatelj napada: iz pozadine ili frontalno«. (strana 89).

»... Moramo se čuvati krutih frontova, i izbjegavati ih, moramo izbjegavati da nam neprijatelj, svojom taktikom, nametne odbranu pomoću dugačkih i rasplinutih frontova, začepljanje rupa itd. Naprotiv, u našoj narodnoj vojsci mora vladati isključivo ofanzivni duh, ne samo kad smo u ofanzivi već i u defanzivi.

Ofanzivni duh za vrijeme neprijateljske ofanzive ispoljava se u snažnoj smjeloj partizanskoj taktici, taktici prodora u neprijateljsku pozadinu, u uništavanju ne samo komunikacija nego i neprijateljskih centara snabdjevanja, njegovih baza, koje su za vrijeme neprijateljske ofanzive vojnički oslabljene ili su potpuno ispražnjene. Ne treba da se bojimo opkoljavanja, kao što se nismo bojali ni onda kad smo imali manje jedinice. Svaki naš gubitak neke teritorije mora u isto vrijeme značiti dobitak nove, još veće i važnije teritorije«. (strana 129)

»... Strogo poverljivo: Neprijatelj na pojedine sektore vrši stalne napadaje u cilju našeg slabljenja, utroška municije, dezorganizovanja snaga. Mnogi naši komandanti nasjedaju ovoj neprijateljskoj taktici i jedinice bacaju u teške frontalne borbe iz kojih imamo samo gubitaka i ništa više. Često se krvavo brane mali dijelovi slobodne teritorije, koji nemaju nikakvog značaja. Treba primjenjivati elastičniji način ratovanja i čuvati jedinice od suvišnih gubitaka«. (strana 250).

Taktika partizanskog ratovanja primjenjivana po načelima koja je utvrđivao drug Tito sa Vrhovnim štabom postepeno je uobličavala i određenu fizionomiju jugoslovenskog fronta u narodnooslobodilačkom ratu.

Naše i neprijateljske snage bile su izukrštane i isprepletene, u neprekidnom gibanju, a oba protivnika neprekidno su se nalazila u operativno-taktičkom okruženju. U takvim uslovima nema stalnog borbenog kontakta u onom obliku kakav postoji kod neprekidnog fronta, agresorove snage bile su razvučene, jer je u stvari čitava teritorija predstavljala poprište ratnih dejstava pa je i vatru modernog naoružanja bilo teže izraziti.

Zato u svim vrstama i oblicima borbenih dejstava drug Tito stalno uči starešine i borce: »Onaj starešina koji kod ovoliko širokih frontova, a primenom lakih manevarskih jedinica, ne pribegava probijanju u pozadinu i napadima iz pozadine, nije dobar starešina«.

IV

Metod procene situacije, donošenje odluka i rukovođenje druga Tita imaju ogroman značaj i za šire oblasti društvenog života. U najtežim trenucima naše novije nacionalne istorije, kada je mnogima situacija izgledala bezizlazna, on je nalazio određena rešenja. Pri tome, u sistemu rukovođenja se kao crvena nit provlači njegova težnja da se nađu takva rešenja, takvi oblici borbe, društveno-političke aktivnosti, takvi metodi rukovođenja koji će stvoriti optimalne uslove da se do neviđenih razmera razvije unutrašnja snaga, sposobnost i stvaralaštvo čoveka — borca. Način vođenja rata, odnos među ljudima, moralni život jedinica, vojna organizacija — jednom rečju sva pitanja i problemi rata i revolucije od najkрупnijih do najsitnijih, postavljeni su i rešavani tako da, ukupno uzet, daju okvire za neviđen razmah snalažljivosti, sposobnosti, stvaralaštva čoveka.

»Osnovno je pravilo za svakog starješinu da dobivene zadatke izvršava bez žrtava, odnosno sa minimumom žrtava. Ako se žrtve moraju dati, onda se svaka data žrtva mora, s jedne strane, dobro proučiti i proračunati, a zatim u toku borbe trostruko nagraditi najtežim i najosjetljivijim gubicima naših neprijatelja. Izvršavati zadatke u potpunosti i sa najmanje žrtava — u tome se i sastoji vještina komandovanja i vođenja trupa u ratu.

Komandovati znači predviđati. To znači: starješine treba da predvide i pažljivo ispituju sve šta se može u toku projektovane operacije dogoditi i da budu spremni da brzo pariraju svaku neprijateljsku radnju. Starješine moraju biti neprekidno u toku događaja i budno pratiti na bojištu razvoj situacije, brzo misliti, brzo se odlučivati i energično sprovesti donijete odluke u delo. Zato je neophodno da se jedinice drže čvrsto u ruci u toku operacija. Ne smije se ni jednog trenutka desiti da jedinice ostanu bez komandnog uticaja svojih starješina. A ako se ovo dogodi, onda raditi u duhu dobivenog zadatka, saobrazno vladajućoj situaciji, razvijajući maksimum korisne inicijative i aktivnosti u radu uopšte«.⁹

S jedne strane, drug Tito upućuje kadrove na najveći stepen samostalnosti svih vojnih jedinica i svih rejona i oblasti zemlje ostvarujući time princip decentralizacije (ima slučajeva da su izvesne direktive za izvođenje ratnih dejstava u nekim oblastima imale svoju punu vrednost i aktuelnost od početka ustanka do kraja rata), a sa druge, ostvaruje vrlo

⁹ Knjiga prva, strana 171 i 172

visok stepen centralizma putem ostvarivanja potpunog jedinstva ideje, jedinstva rukovodeće snage rata i revolucije (KPJ) putem jedinstvenih visokomoralnih normi novog društva koje se u revoluciji rađalo.

Kao bitan element u izgrađivanju sistema rada i rukovođenja uopšte, a posebno u ratu, Tito ističe jedinstvo boračkog i rukovodećeg sastava. On je sproveo načelo da rukovodeći kadrovi moraju biti u centru svih zbivanja, u kovitlacu svih društveno-političkih kretanja. Od njega, vrhovnog komandanta i vođe revolucije, do najnižeg starešine — svi rukovodeći kadrovi — stalno su, danonoćno, bili tamo gde se odlučuje. To je bio stil i metod rukovođenja koji i danas ima svoju visoku vrednost za mnoge oblasti društvenog života.

V

Vrlo veliku pažnju drug Tito posvećuje moralnom faktoru, odnosno među ljudima, negovanju lika borca narodne armije i uopšte brizi za visokomoralne etičke norme koje su se razvijale u krilu KPJ u ilegalnom periodu, zatim presađivale u borbene jedinice i u narod, imajući u vidu da problemi morala čine bitan element društva i da se po kvalitetu opšteljudskih moralnih normi može ceniti i kvalitet jednog pokreta.

Opšte je poznato da je narod svojim jedinicama ispevao pesme najčešće na temu morala boraca: hrabrosti, poštenja, istinoljubivosti, odanosti, samopožrtvovanja i drugih odlika novog društva koje se rađalo u revoluciji. To novo u moralu je vrlo lepo izrazila nepismena seljanka Milka Pećanac na konferenciji Antifašističkog fronta žena Jugoslavije decembra 1942. u Bosanskom Petrovcu ovim rečima:

»Ja sam željna istine i pravde, a koliko sam videla istinu i pravdu ona je sva u komunistima«.

Ovakvi sudovi naroda plod su stava i politike da:

»Članovi Komunističke partije Jugoslavije moraju odsada, kao i dosada, biti u prvim redovima narodnooslobodilačke borbe. Oni moraju neumorno i uporno okupljati široke narodne mase, bez obzira na političko i vjersko obilježje, u borbi protiv okupatora i narodnih izroda. Oni moraju uporno i nesebično, bez obzira na sve žrtve, služiti interesima naroda, boriti se zajedno s njim i podnositi sve teškoće ove narodnooslobodilačke borbe. Komunisti se moraju boriti za mase, oni se ne smiju dati izolirati od narodnih masa, a to će uspjeti samo na taj način što će, i odsada kao i dosada, ostati uz narod u njegovim najtežim časovima«.¹⁰

Drug Tito stalno uzdiže na visok pijedestal ljudske moralne vrednosti ističući da je, na kraju, vredno živeti samo u uslovima slobode i borbe za istinu. Evo njegovih reči:

»... Drugovi oficiri i generali, ima li neko moralno pravo da zahtijeva od nas da nas šamara, da nas blati i kleveće, da se na nas baca najpodlijim klevetama, a da mi na to moramo ćutati? Nema, razumije se, i mi zato postavljamo stvar ovako: mi imamo pravo da za neistinu kažemo da je neistina,

¹⁰ Knjiga prva, strana 80.

za laž da je laž. Braneći i čuvajući istinu, mi možemo mirno gledati u budućnost, pa ma šta se događalo i dogodilo. A znajte, drugovi, da je bolje pošteno, za pravdu i istinu, i poginuti u borbi, nego se dati zgaziti kao slobodan narod, sagnuti ropski šiju i gledati kako se bez otpora uništavaju veliki principi marksizma — lenjinizma«. ¹¹

Novi bratski i drugarski odnosi među ljudima u svim jedinicama NOV negovani su do stepena kulta. Predajući zastavu Prvoj proleterskoj brigadi u Bosanskom Petrovcu 7. XI 1942. drug Tito, između ostalog, ističe:

»Predajući zastavu vašoj brigadi, htio bih reći nekoliko riječi novim borcima. Učite se od starijih drugova i budite ponosni što ste postali borci te brigade. Vi ćete u toj brigadi naći porodicu, jedinstvenu, monolitnu; naći ćete ne neku vojničku disciplinu starog tipa, nego drugarsku disciplinu, koja proističe iz svijesti svakog borca. Takva disciplina je onaj stub koji čini jednu narodnu vojsku nepobjedivom«. ¹²

VI

Titova »Vojna djela« sadrže bogatu analizu problematike rata, mira, socijalizma, aktivne miroljubive koegzistencije i uopšte savremenih društvenih kretanja u eri nuklearne energije. Gotovo svaki novi rad, govor, referat, istup — naročito od 1950. godina do danas — govore o stalno rastućoj ulozi Tita i Jugoslavije u rešavanju ovih međunarodnih problema. Pri tome se ističe da je savremeni materijalni i društveni razviktak do te mere integrirao švet da je povezao sudbinu svih zemalja i naroda te ne može biti mira i slobode, radosti i sreće, blagostanja i procvata sve dok i poslednji narod i poslednja zemlja ne budu slobodni.

U svojim radovima drug Tito pre svega ukazuje na izvore, korene i uzroke nove ratne opasnosti, predlaže mere za uklanjanje i prevazilaženje uzroka koji mogu dovesti do svetske katastrofe i preduzima niz raznovrsnih i konkretnih akcija koje čine značajan prilog borbi protiv ratne opasnosti.

Analizirajući uzroke i korene ratne opasnosti drug Tito ističe:

»... U glavama nekih ljudi preovladava misao da je samo silom i oružanom nadmoćnošću moguće riješiti razne sporne probleme, i da oni tako mogu postići svoje ciljeve. Takva gledišta dovela su do nezapamćene trke u naoružavanju i do uvođenja sve novih i novih sredstava za masovno uništavanje, a naročito atomskog i hidrogenskog oružja. Postoje težnje da se najveće tekovine ljudskog genija koriste tako da, umjesto sreće i blagostanja, čovječanstvo može da doživi najveću katastrofu, kakvu ljudi teško mogu zamisliti.

U čemu je suština takvog pravca razvitka u međunarodnim odnosima poslije drugog svjetskog rata?

Prvo, u pitanju poslijeratne konstelacije u svijetu sukobili su se dijametralno suprotni interesi glavnih članica antihitlerovske koalicije, zapadnih velikih sila i Sovjetskog Saveza. Drugo, propao je pokušaj da se suprotnosti u interesima ublaže nekim sporazumima na poznatim konferencijama u Teheranu, Jalti, Berlinu i drugima, rješavanjem nekih međunarodnih problema koji su se ticali i drugih naroda, a naročito onih koji su bili nezavisni i koji

¹¹ Knjiga druga, strana 169.

¹² Knjiga prva, strana 124.

su imali puno pravo da sami odluče o svojoj sudbini. Treće, postojeće suprotnosti bile su poslije rata zaoštrene i takozvanom borbom protiv komunizma, koju danas vode veoma moćni reakcionarni krugovi vodećih zemalja u svijetu...¹³

Kao jedinu alternativu katastrofalnom svetskom sukobu drug Tito u svojim delima suprotstavlja međunarodni, međudržavni sistem aktivne miroljubive koegzistencije o čijoj suštini kaže:

»...Danas se, po našem mišljenju, prije svega postavlja slijedeće pitanje: da li se suprotnosti savremenog svijeta — suprotnosti između kapitalizma i socijalizma, suprotnosti između kolonijalnih sila i naroda u kolonijama, suprotnosti između razvijenih i manje razvijenih država — mogu preodoljeti putem međunarodne saradnje, ili će se one još više pooštravati putem primjene politike sile?...

...Odgovor na ovo pitanje nužno treba da ima u vidu ne samo pomenute suprotnosti već isto tako i sve one druge elemente koje karakteriše sve veća ekonomska, tehnička, naučna i kulturna međuzavisnost današnjeg svijeta kao cjeline. Zato mi smatramo da je nepravilno tvrditi da su postojeće razlike u društvenim sistemima tako antagonističke da isključuju mogućnost koegzistencije u smislu aktivne i svestrane međunarodne saradnje. Polaziti sa suprotnog stanovišta znači unaprijed prihvatiti alternativu koja vodi ratu sa svim njegovim posljedicama...«

»... Mi moramo, prije svega, početi od činjenice da u današnjem svijetu postoje države sa različitim društvenim sistemima, sa različitim stepenom ekonomskog razvitka, sa različitim oblicima političke organizacije i sa suprotnim ideološkim gledištima. Te razlike su rezultat historijskog razvoja i različitih uslova društvenog razvoja u pojedinim zemljama. Kakav će biti dalji društveni razvoj u pojedinim zemljama, to je unutrašnja stvar svake zemlje. Miješanje sa strane radi nametanja određenog pravca razvoja — sa iluzijom da se na taj način mogu brisati razlike u društvenim sistemima, koje danas postoje i koje će još prilično vremena neminovno morati da postoje zbog neravnomjernog razvitka i različitih uslova — može samo da izaziva sukobe i da dovede u opasnost mir u svijetu...«

»... To znači da je koegzistencija u suštini jedan dinamičan progresivni proces, u toku koga treba da dođe do smanjenja zategnutosti, do postepenog prevazilaženja blokovskih okvira, do povećanja međunarodnog povjerenja i do rješavanja razmimoilaženja pomoću miroljubivih sredstava. Bez takve ravnopravne saradnje svih naroda i država, velikih i malih, nema koegzistencije već ima dominacije, a dosadašnja međunarodna praksa je već više puta pokazala da tendencije dominacije nisu u skladu sa zahtjevima današnjeg razvoja i da moraju pretrpjeti neuspjeh...¹⁴

I dalje:

»... Miroljubiva aktivna koegzistencija između raznih društvenih sistema često se različito tumači. Praksa i teorija koegzistencije na raznim područjima izgledaju različito.

Još uvijek je veoma rašireno gledište da su koegzistencija i hladni rat sastavni dio jednog trajnijeg stanja u međunarodnim odnosima, a naročito u odnosima među blokovima. Takva gledišta zatvaraju perspektivu sagledavanja pozitivnog izlaza iz stvorene situacije. Polazeći sa takvih pozicija, neki krugovi u svijetu smatraju da se može voditi politika sa pozicija sile i istupati za koegzistenciju. To su, međutim, dvije sasvim različite politike, koje jedna drugu isključuju. Pristalice takve politike smatraju, dalje, da je koegzistencija samo jedna od osnova za saradnju između država i naroda. Mi

¹³ Knjiga treća, strana 156 i 157.

¹⁴ Knjiga treća, strana 199 i 200.

smatramo, međutim, da je ona ne jedna već jedina osnova, u današnjim uslovima, na kojoj može da se odvija pozitivna saradnja i koja otvara perspektivu za postepeno rješavanje gorućih savremenih problema.

Neki smatraju da je koegzistencija manevar, da kao taktika u propagandi nije ni tako loša za izvjestan period, ali da je besmislica smatrati da se princip koegzistencije može prihvatiti kao nešto trajno u međunarodnim odnosima u opšte, a između socijalističkog i kapitalističkog sistema napose...«

»... U čemu bi trebala da bude suština miroljubive i aktivne koegzistencije? Nije samo oružani rat, kao sredstvo za međusobno obračunavanje, suprotan pojam miroljubivoj koegzistenciji; hladni rat, u svim svojim varijantama, takođe onemogućava konstruktivnu i miroljubivu saradnju. Razne dezinformacije, lažna i neprijateljska propaganda uopšte, diskriminacija u odnosima među državama, i slično, stalno truju međunarodnu atmosferu i stvaraju jaz između naroda. Svakako da je trka u naoružavanju i stalna prijetnja nasilnim, odnosno oružanim rješavanjem spornih pitanja najvažniji elemenat hladnog rata, ali ne smijemo izgubiti iz vida ni praksu koju sam naprijed pomenuo — razne načine psihološke pripreme koja se bazira na lažnim izmišljenim i uvredljivim elementima hladnoratovske propagande. Sve je to duboko suprotno onome što predstavlja suštinu miroljubive i aktivne koegzistencije. Uklanjanje tih negativnih elemenata hladnog rata iz prakse u međunarodnim odnosima stvorilo bi solidne uslove za konstruktivnu i svestranu saradnju među narodima, bez obzira na unutrašnja društvena uređenja...«¹⁵

Osim duboke analize korena i uzroka ratne opasnosti i analize mera za njeno otklanjanje, ovaj deo Titovih radova ističe autora kao neumornog borca za odbranu svetskog mira. U desetina govora na gotovo svim kontinentima sveta on, u misijama mira, neumorno govori protiv rata, a za mir, apelujući na vlade i narode svih zemalja sveta da spreče rat, da obezbede mir i miroljubivu koegzistenciju, život u slobodi i ravnopravnosti svih ljudi, bez obzira na njihov položaj, veru, ideološku pripadnost, nacionalnost i boju kože.

Pošto, međutim, od kraja drugog svetskog rata čovečanstvo neprekidno oscilira između mira i rata, drug Tito je morao da se posveti i problemima odbrane svoje zemlje koja je u izvesnim periodima posleratnog razvitka bila posebno izložena napadima sa više strana.

O koncepciji odbrane u savremenim uslovima on se izjašnjava u govoru koji je 1. oktobra 1958. godine održao svršenim pitomcima Vojne akademije, rekavši, pored ostalog, i ovo:

»... Ako bude došlo do atomskog rata, jedini spas u takvom ratu će biti da narod ne gubi vjeru u svoje sposobnosti već da bude jedinstven i monolitan, a da svaki vojnici bude sposoban da se sam snađe na svakom mjestu. Takav eventualni rat ne bi bio frontalni, već bi zahvatio čitavu zemlju, ali sama atomska bomba ne može uništiti ni jednu čitavu zemlju. Ako bi danas sutra došlo do atomskog rata, atomske bombe bi padale na velike gradove i industrijske centre, a naša odbrana bila bi naše šume, naša brda i prostranstva. Zato, ako danas sutra i to bude trebalo, a ja vjerujem da do toga neće doći, morate i vi biti sposobni da iskoristite sve mogućnosti odbrane koje nam i u takvom ratu pruža naša zemlja svojim geografskim položajem i svojom moralno-političkom snagom. Budite sposobni, ako dođe do takvih časova, da pokažete svoju vojnu sposobnost i da je zaista dobro primijenite.«¹⁶

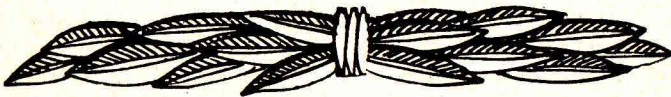
¹⁵ Knjiga treća, strana 294, 295 i 296.

¹⁶ Knjiga treća, strana 183.

U ovom osvrtu navedeno je samo nekoliko problema iz Titovih »Vojnih djela« radi ilustracije koliko bogatstvo tema leži u ovim radovima koji imaju utoliko veću vrednost što dolaze od autora koji je ono što je rekao i napisao doživeo i proverio u svom dugogodišnjem revolucionarnom radu, u periodu koji je krcat događaja i raznovrsnim društvenim kretanjima.

Veliki broj problema zaslužuje posebnu obradu. Na primer, problemi uzdizanja mladih kadrova (poznato je da je drug Tito na čelo brigada, divizija i korpusa postavljao dvadesetogodišnjake koji su uspešno i smelo rukovodili bojevima i bitkama), problemi političkog rada, problemi odnosa vojske prema narodu, problemi društvenopolitičkih organizacija u ratnim uslovima, odnos prema saveznicima i protivnicima itd. i tsl. »Vojna djela« druga Tita daju nam ne samo niz formulisanih principa i zakona ratnih zbivanja, već omogućuju da njihovom primenom i studijom pronalazimo rešenja i za savremene probleme narodne odbrane. A sve to je izneto jasnim i pristupačnim stilom koji inače odlikuje druga Tita.

Radovi druga Tita u ovim »Vojnim djelima« snažno ističu autora kao kompleksnu ličnost koja u prelomnom periodu naše istorije stoji na čelu revolucionarnog pokreta i u tom svojstvu se pojavljuje i kao vojskovođa, i kao državnik i kao političar potvrđujući svojim subjektom ogromnu širinu problema koje je rešavao. Zato redakcija nije ni mogla da preciznije odvoji i razgraniči samo vojnu stranu njegovog ukupnog dela, jer u prirodi svojoj njegovo je delo jedinstveno — to je delo »menjanja sveta« pri čemu su sadržaj i metodi i aktivnosti jedne takve ličnosti kompleksni — i vojni, i politički, i ekonomski i kulturni itd. — kao što je kretanje i menjanje sveta kompleksan, univerzalan i jedinstven proces.

МЕЂУНАРОДНО ПРАВО И СТАТУС ПРИПАДНИКА ОРУЖАНИХ СНАГА

Ратно право није једном заувек дато и непроменљиво. Оно је настало на одређеном степену друштвеног развоја и даље еволуира као део општег права и надградње, саобразно друштвено-економској бази и односима снага у свету. При томе је све видније учешће широких маса у решавању свих битних питања мира и рата.

Од доношења Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну од 1907, прошло је доста времена. Од тада су се знатно изменили друштвено-политички услови, односи међу народима и снаге од чијег става све више зависи даљи развој питања рата и мира. Настао је период ослободилачких ратова и великих друштвених кретања. Изменила се ратна техника, концепција вођења борбе, стратегија, оператика и тактика. Нестале су границе у класичном смислу, између фронта и позадине. Изменио се тактички појам оружаних снага, место, права и дужности сваког становника у одбрани земље. Њу данас бране војници у униформи, али и цивили — по наређењу команде или руководства устанка, а и без тога, ако то интереси домовине захтевају. Дужности су им исте па се и права и заштита не смеју разликовати. А норме међународног права о оружаним снагама заостају у томе. Живот и захтеви дана све више долазе у сукоб с њима и траже усаглашавање са новом ситуацијом. Са тог становишта и прилазим овом питању

и досадашњим правилима међународног права која регулишу појам оружаних снага и статус њиховог припадника.

Правила ратног права која су настала крајем XIX и почетком XX века супротстављају појам оружаних снага појму грађанског становништва. Оружане снаге зараћених страна се боре, а цивилно становништво стоји по страни. Из тако схваћених улога проистичу и одређена права: цивилно становништво не сме бити непосредни објекат оружаног напада, док припадници оружаних снага то могу. У случају да у борби буду рањени, заробљени, да се разболе и сл. они уживају посебну заштиту, док цивилно становништво, и кад учествује у борби, такву заштиту не ужива.

По правилима ратног права оружане снаге су орган који је од државе нарочито овлашћен да у оружаном сукобу води непријатељства. Припадници оружаних снага имају при томе одређене дужности, али и одређена права. Припаднику непријатељских оружаних снага који је рањен мора се пружити нега и помоћ без икакве дискриминације, склонити га ван домаћаја борбених дејстава, а у случају заробљавања поштедити му живот и поштовати сва права која му признају правила ратног права. Женевске конвенције за заштиту жртава рата из 1949. детаљно регулишу права и дужности ратних заробљеника, рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага.

— Шта све обухвата појам „оружане снаге“? По позитивним одредбама међународног права (Хашки правилник о законима и обичајима рата на копну из 1907. и Женевске конвенције за заштиту жртава рата из 1949. године) ту долазе: копнене, морнаричке и ваздухопловне снаге као и све друге оружане формације које према унутрашњим прописима једне земље улазе у састав њених оружаных снага без обзира на њихову величину и специјалност.¹ Сем регуларних јединица, ту могу доћи и полицијске, јединице територијалне одбране, фабричке заштите, национална стража и друге добровољачке службе, уколико по унутрашњим прописима одређене земље чине саставни део оружаных снага и имају њихова вањска обележја. Затим ту долазе добровољачки и одреди народне војске,² партизански и одреди територијалне одбране, фабричке заштите, итд. као и јединице организованих покрета отпора. Без обзира да ли дејствују на окупираној или неокупираној, на својој националној или туђој територи-

¹ Хитлерова Немачка, супротно међународном праву, оспаравала је статус редовних оружаных снага извесним специјалним јединицама као што су падобранске јединице, командоси, људи-жабе и сл. само због њихове специјалности. Према Кајтеловој наредби од 18. октобра 1942. припадници команди, без обзира јесу ли у униформи или не, морају бити „поубијани до последњег човека, чак и ако се предају“. Такав поступак хитлероваца представљао је ратни злочин. Немачка Врховна команда даје тек 25. јуна 1944. после савезничког искрцавања у Нормандији, објашњење да се поменута наредба не односи на командосе, заробљене у непосредној близини бојишта. Врховна савезничка команда упозорила је Немце да ће извршавање поменутог наређења сматрати ратним злочином. И заиста, амерички војни суд је 1945. осудио у Риму немачког генерала Достлера на смрт зато што је наредио да се стреља 15 америчких падобранаца заробљених 80 км иза немачких линија на фронту у Италији приликом дизања у ваздух једног тунела.

² Овој категорији лица признато је својство припадника оружаных снага први пут чл. 1 Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну из 1907. године. Тај правилник је прописао да се сва права и обавезе који важе за припаднике редовних оружаных снага примењују и на добровољачке и одреде народне војске ако испуњавају наведена четири услова.

ји,³ они се признају као оружане снаге само ако њихови припадници испуњавају ова четири услова:

— да на челу имају лице одговорно за своје потчињене,

— да имају одређени знак распознавања који се на растојању може уочити,

— да отворено носе оружје и

— да се у својим операцијама придржавају правила ратног права.

Ту би дошло и становништво неокупиране територије које је приграбило оружје да би пружишло отпор непријатељској инвазији, али само ако услед брзог надирања непријатеља није имало времена да се организује за борбу и под условом да тада отворено носи оружје и поштује законе и обичаје рата.⁴

³ Припадник покрета отпора, ако испуњава поменута четири услова из чл. 1 Хашког правилника, има статус и заштиту припадника оружаных снага без обзира да ли дејствује у оквиру јединице или појединачно и без обзира на то где дејствује — на „фронту“, окупираној територији или територији непријатеља. Место и број лица која дејствују не утиче на њихов статус ако испуњавају услове из члана 1. Хашког правилника. Ако неко од њих падне у руке непријатеља, постаје ратни заробљеник са свим правима и заштитом које међународно право пружа ратним заробљеницима.

⁴ Чл. 2 Хашког правилника признао је становништву неокупиране територије иста права као и припадницима оружаных снага ако се то становништво добровољно дигло на оружје да би се супротставило непријатељској најезди, иако испуњава ова два услова. Али зато мора да се ради о неокупираној територији. Оружани устанак становништва неокупиране територије које се диже на оружје да би пружишло отпор непријатељској најезди назива се *levée en masse* (француски), „ополчение“ (руски), *levy en masse* (енглески). Код нас се тај појам преводи са „општи устанак“ (Радојковић), „пучки устанак“ (Андраши) или „опште подизање маса“ (Вартош). *Levée en masse* не треба мешати са устанком народа Југославије из НОР-а. Сви устаници до којих је дошло за време II светског рата у окупираној Европи са становишта међународног ратног права представљају оружану дејства покрета отпора и не могу се подвести под категорију *levée en masse*. По Хашком правилнику битне претпоставке за *levée en masse* су да територија није окупирана и да становништво испуњава поменута два услова. Међутим, и становништво окупиране територије има право да се дигне на устанак и међународно ратно право признаје статус припадника оружаных снага али зато тражи да они испуњавају сва че-

Као што се види, појам оружаних снага је знатно шири по међународном ратном праву него што је то по војној терминологији. Поред „регуларних“ оружаних снага (копнене војске, ратне морнарице и ратног ваздухопловства), међународно ратно право признаје то својство и припадницима добровољачких одреда, народне војске, партизанских јединица, припадницима покрета отпора итд. ако испуњавају позната четири услова, као и становништву неокупиране територије које се супротставило непријатељској инвазији (припадницима »levée en masse») ако испуњавају наведена два услова. Сва та лица изједначају се у погледу права и третмана са припадницима тзв. „регуларних“ оружаних снага.

И по данашњим правилима ратнога права зараћене стране могу за одређена ратна дејства, поред оружаних снага, користити и лица која немају својство припадника оружаних снага по одредбама међународног ратног права. Разлика између једне и друге групе није у томе што би непријатељства која изводе припадници оружаних снага била дозвољена, а непријатељства која изводе лица која немају својство припадника оружаних снага забрањена. Разлика је у правном положају појединаца у случају њиховог заробљавања. Ако припадник оружаних снага буде заробљен, он има својство ратног заробљеника и сва права које му међународне конвенције дају. Он не може бити позван на одговорност због раније извршених непријатељстава, сем уколико она представљају ратни злочин. Насупрот томе лица која не носе вањска обележја својих оружаних снага или која не припадају тим снагама, а изводе непријатељства, не уживају

тири услова, као и она два који се траже и за »levée en masse». Та правила ратног права Хашког правилника су потврђена поново после II светског рата.

заштиту коју ратно право даје припадницима оружаних снага. Коришћење таквих лица за ратне операције не представља повреду међународног ратног права, тј. ратни злочин, већ она једино немају посебну правну заштиту ако падну у руке непријатеља. Држава која се у рату користи шпијунима, диверзантима, саботерима, обавештајцима и сл. који оперишу без ознака припадности оружаних снага и који отворено не носе оружје, не чини никакво недозвољено дело, нити коришћење тих лица представља ратни злочин. Према њој се због таквог начина ратовања никад не предузимају репресалије. Ратно право само дозвољава другој зараћеној страни да према тим лицима може предузимати извесне строже мере као — да их изведе пред суд и казни због учешћа у непријатељствима. Али кажњавање нема карактер кривичне казне, већ примерне ратне силе која је по правилу оштра, с обзиром на нарочиту опасност од таквих дела. Циљ казне је застрашивање и одвраћање противника од такве делатности. Хашки правилник о законима и обичајима рата изричито прописује (чл. 31) да ухваћени шпијун који успе да побегне и да се прикључи својој армији, не може бити кажњен ако буде поново заробљен, а том приликом није вршио шпијунажу. С њим се тада има поступати као са ратним заробљеником. Исти принцип важи и у свим другим случајевима за појединце који на разне начине бране своју земљу, а немају статус припадника оружаних снага. У томе је и разлика између дозвољених непријатељстава по ратном праву што их врше лица која нису припадници оружаних снага и делатности које су забрањене по ратном праву, злочини, без обзира да ли их врши припадник оружаних снага или неко други. Злоупотреба заставе парламентарара, отва-

рање намерне ватре на санитарски објекат обележен знаком црвеног крста, убиство ратног заробљеника итд. представљају ратни злочин и њихови починиоци за то одговарају како у рату тако и после рата. Тешке повреде ратног права представљају увек ратни злочини и за та дела важи принцип — злочин остаје злочин без обзира на то ко га починио. Међутим, учествовање лица која немају својство припадника оружаних снага у непријатељствима и ратним акцијама по наређењу претпостављених ради одбране земље, никад није сматрано злочином већ дужношћу. Разликовање на оне који су по међународном праву припадници оружаних снага и уживају посебну заштиту у случају заробљавања и оне што немају то својство, па према томе ни посебну заштиту, важно је само ради заштите коју та лица уживају у случају заробљавања, а не за просуђивање да ли су та дела дозвољена или нису. Све ово важи само под условом да непријатељства не врше властити држављани у служби непријатеља. За њих не важе правила ратног права, већ унутрашњи прописи сваке државе. Дезертери и држављани једне зарађене стране који се придруже непријатељу су — издајници. Ако буду ухваћени немају право да траже да се с њима поступа као са заробљеним припадником непријатељских оружаних снага, нити уживају права и привилегије које међународне конвенције дају заробљеним припадницима оружаних снага.

Сасвим супротно је поступљено у познатом случају Врачарића и Граховца. Немци су покренули кривични поступак против једног припадника народноослободилачког покрета што је учествовао у нападу на окупаторске војнике. Акција у Загребу од септембра 1941. године по њима представља убиство које је противно међу-

народном праву и да „партизани и борци покрета отпора који у цивили и без јасних ознака иступају против војних снага не потпадају ни данас под заштиту Хашке конвенције. Они ни према Женевској конвенцији из 1949. године немају статус борца“. „Војне новине“ Савезне Републике Немачке наводе дословце: „Где бисмо ми дошли ако убиство не бисмо просуђивали према кривичном праву, него према томе на којој се страни погинули борио“. Сви немачки коментари се слажу да је „убиство-убиство“, односно „злочин је злочин“ без обзира да ли су га починиле нацистичке снаге или поробљени народи који су се латили оружја да бране свој живот и слободу.

Представници Савезне Републике Немачке су изјавили да су Врачарића пустили на слободу само због тога што „савезнички прописи не дозвољавају западнонемачком судству прогањање бораца отпора (изјава Хаусмана, министра правосуђа покрајине Баден-Виртенберг од 25. XI 1961. године).

Наведена аргументација западнонемачке штампе представља у првом реду фалсификат правила ратног права. И ако би се усвојило гледиште да учесници акције у Загребу нису имали својства припадника оружаних снага у смислу међународног права, тј. да нису испуњавали услове из члана 1 Хашког правилника (нису створено носили оружје нити су имали знаке распознавања), ипак то не мења ствари у погледу просуђивања да ли је ова акција дозвољена или забрањена по међународном ратном праву. Акција је са становишта ратног права била дозвољена и није представљала повреду његових правила, а најмање је била кривично дело. Да су учесници за време извођења акције пали у руке непријатеља, не би имали посебну правну за-

штиту коју међународно право пружа припадницима оружаних снага у случају заробљавања. Међутим, они су ту заштиту као и статус припадника оружаних снага поновно стекли чим су се придружили својим оружаним снагама, тј. некој партизанској јединици (чл. 31 Хашког правилника). И да су у току трајања рата неким случајем пали у руке непријатеља, по ратном праву њих нико не би смео позивати на одговорност због непријатељских акција које су извршили раније када нису испуњавали све услове припадника оружаних снага.

Аргументација западнемачке штампе надаље је и политички, историјски и правно апсурдна. Немачка и њени савезници из II светског рата нису поштовали важећа правила ратног права, а окупацију су вршили тако да се она претворила у злочиначки систем који је ишао за тим да оствари потпуну привредну експлоатацију и грубу пљачку окупираних територије. Често је то било повезано са физичким уништењем знатног дела становништва и постизањем одређених политичких циљева — германизацијом, анексијом и сличним. Немачка окупација из II светског рата је произашла из нападачког рата који представља међународни злочин. То је утврђено и пресудом Међународног војног суда у Нирнбергу. Она је надаље и по свом систему и раду била злочиначка. Терор је био средство којим је окупатор држао становништво окупираних територије у покорности.⁵ Међутим, оку-

патор не може захтевати од становништва окупираних територије да се придржава правила ратног права, ако их он сам немилице крши. Уколико се окупатор не придржава правила ратног права, становништво има право на оружани отпор, јер то представља одбрану од незаконитих мера окупатора и једини ефикасан начин заштите становништва окупираних територије. И са тог гледишта, са гледишта општепризнатог кривичноправног принципа нужне одбране, становништво окупираних територије у целини, као и појединци из његових редова, имају право да се бране од злочиначких аката окупатора. Самим тим оружани устанак и борба поробљених народа у целини и појединаца из редова тог становништва била је једина алтернатива, једини начин да се становништво спасе физичког уништења. Народи Југославије су у прошлом рату ту алтернативу изабрали.

Нови друштвено-политички и војни услови захтевају даљи развој међународноправног појма припадника оружаних снага. То је нарочито дошло до изражаја у току II светског рата. До каквих је то промена дошло и који су ти нови услови?

Донедавна рат није био забрањен. Право на вођење рата имала је свака независна и суверена држава. Оно је било један од атрибута њихове суверености. Међународно право је са ратом рачунало као са чињеницом и право на рат је признавало свим сувереним државама. Рат је био средство националне политике и начин спровођења и одбране одређених националних интереса.

Већ неки уговори донесени између I и II светског рата (Бријан-Келогов

7. децембра 1941. Кајтел издаје наређење познато под именом „Ноћ и магла“ („Nacht und Nebel Erlass“) по коме лица која учине преступ против Рајха или немачких снага на окупираним територијама имају кришом бити одведена у Немачку и предата СИПО или СД ради суђења или кажњавања у Немачкој, сем кад је смртна казна сигурна.

⁵ Шеф немачке Врховне команде генерал Кајтел издаје 23. јула 1941. наредбу у којој стоји: „С обзиром на огромну површину окупираних територија... снаге које стоје на расположењу за увођење безбедности на овим територијама биће довољне само ако сваки отпор буде кажњен, не легалним гоњењем криваца, већ спровођењем таквог терора од стране оружаних снага, који ће искористити код становништва сваку жељу за опором. Команданти треба да нађу средства да одрже ред примењујући одговарајуће драконске мере“.

пакт из 1928. и др.) прекинули су ту хиљадугодишњу праксу и правно су забранили рат. Повеља Уједињених нација дефинитивно забрањује рат као средство решавања међународних спорова. Чланице Уједињених нација обавезале су се да неће прибегавати сили или претњи силом која би била уперена против територијалне целине или политичке независности ма које државе, или би, на ма који други начин, била у супротности за циљем УН (чл. 2 Повеље). Исто тако чланице Уједињених нација се обавезују да ће све спорове или сукобе који се могу појавити међу њима увек расправљати и решавати једино и искључиво мирним путем, без обзира какве природе и порекла ти спорови били. Чланице УН су надаље дужне да пруже сваку помоћ оној земљи (чланици) која је нападнута, да подрже акцију УН против агресора и да се уздрже од давања помоћи држави против које Уједињене нације предузимају неку принудну меру. У систему УН нападачки рат представља највећи злочин — злочин против мира.

Све ове промене које су настале у правном схватању савременог човечанства и међународног права у односу на рат, нужно намећу и ново прилажење појму оружаних снага, а самим тим и његово ново одређивање. Ако агресивни рат представља најтежи злочин, народ који се брани од агесије, који брани своју слободу, не би требало да буде изједначен са међународним разбојником — агресором. Ако у том праведном, одбрамбеном рату, учествују појединци или делови становништва који не испуњавају услове из чл. 1 Хашког правилника, они би, за случај да постану жртве рата, требало да уживају заштиту међународног права.

Поред тога савремени рат је „тоталан“. Он представља мобилизацију свих људских и материјалних снага

земље и обухвата сва подручја живота и све изворе земље. Рат не воде само армије, већ цела земља са својим целокупним потенцијалом. Данас нема разлике између фронта и позадине. Дезорганизована позадина, односно уништени центри снабдевања или разорене комуникације представљају снажан удар фронту. Стога зарађене стране не усмеравају своја дејства само против армија, већ настоје да униште и дезорганизују све људске и материјалне изворе земље. Иако је концепција „тоталног“ рата као интегриране акције на војном, економском, политичком, пропагандном, психолошком пољу и свим другим сферама живота и рада постала стварност данашњице, ипак је „тоталан“ рат у односу на средства и начине ратовања по савременом међународном праву забрањен. „Тоталан“ рат као рат који се води свим оружјима и начинима ратовања осуђен је од савременог човечанства и супротан је међународном праву.

По концепцији „тоталног“ рата схваћеном као мобилизацији свих расположивих људских и материјалних снага, обавезе према народној одбрани имају сви грађани, колективи, организације, установе, као и све јединице државне организације, од општине, среза, републике па до федерације. По таквој концепцији нема велике разлике између онога ко оружје носи и онога ко га производи. Такође нема битне разлике између мушкараца и жене, јер и оне данас равноправно учествују у ратном напору.

И у тако схваћеном „тоталном“ рату, где цело становништво учествује у ратном напору и сноси терете рата, појам припадника оружаних снага и његова заштита нужно се мора посматрати са новог ширег аспекта. Сви они који бране земљу морају имати иста, одређена и међународно при-

зната права и заштиту. У рату где се фронт строго одвајао од позадине (просторно и у односу на дужности и права), где цивилно становништво није учествовало, било је нормално да, ако оно учествује у непријатељствима, не ужива заштиту коју уживају припадници оружаних снага у случају рањавања, заробљавања и сл. Његово учешће није забрањено, али ако падне непријатељу у руке, не ужива ону специјалну заштиту коју уживају припадници оружаних снага. Међутим, кад оно битно доприноси ратним напорима, кад трпи и постаје жртва напада готово у истој мери као и оружане снаге, кад његов положај није ни у чему бољи од положаја припадника оружаних снага, нити су његове жртве мање, онда нема логике да његов третман буде гори од третмана припадника оружаних снага. Они који тврде да се не може дати заштита лицима из редова цивилног становништва која учествују у борбеним дејствима, а немају својство припадника оружаних снага, образлажу то тиме што би то наводно изједначило цивилно становништво са припадницима оружаних снага и тиме му одузело међународну заштиту коју, као цивилно становништво, има. Међутим, већ је низ фактора у току I а нарочито II светског рата отежавао разликовање између припадника оружаних снага и цивилног становништва. Међу првим, повећао се број лица која активно учествују у рату. Готово целокупно становништво које може носити оружје учествује данас у одбрани своје земље. Све преостало становништво се мобилише за рад у фабрикама ратног материјала и материјала који је неопходан за вођење рата. Тај рад се изједначаје по вредности и сматра се као и служење у оружаним снагама. Бомбардовања војних објеката у позадини непријатеља су све разорнија, а

тиме и притисак на нерве и психу. Појам војног објекта се стално шири тако да он данас практично обухвата готово сваку производну делатност. Све већи значај се придаје тзв. економском рату, тј. економским мерама упереним против непријатељске државе као целине. Стога се никако не могу прихватити аргументи да би изједначавањем цивилног становништва *у правима* са припадницима оружаних снага имало за последицу да оно изгуби међународну правну заштиту коју сада ужива. Такви аргументи не могу се прихватити из простог разлога што практично међународне конвенције (IV женевска конвенција о заштити грађанских лица за случај рата из 1949) нису цивилном становништву обезбедиле било какву ефикасну заштиту од борбених дејстава. Искуства из II светског рата говоре томе у прилог. Најбоља и једино ефикасна заштита је супротстављање и борба против агресора.

Концепција свенародног одбрамбеног рата претпоставља да у случају агресије цео народ учествује у одбрани земље. Окупирани народи у току II светског рата, у првом реду народи Југославије, нису хтели да се покоре окупатору, да прихвате његову управу. Окупирана територија претворила се у поприште сталних борби и ратних операција великих размера. Партизански рат прерастао је у општенародни који се водио на читавој територији.

Према схватању које се оформило током II светског рата, делимично или потпуно заузимање националне територије од стране непријатеља представља само једну епизоду рата. Рат се наставља са неокупираног дела земље или из иностранства, али и са окупираног дела. У току II светског рата већи број европских земаља окупирали су Немци, али се отпор наставио било с тог дела територије

или из иностранства. Данас се више становницима неке територије или земље која је окупирана од непријатеља не може оспорити право да се организују, боре против непријатеља и да извршавају наређења своје легалне владе на слободној територији и оних који из илегалности руководе борбом на окупираној територији. У преамбули мировног уговора са Италијом стоји: „Италијанске снаге званичне владе, као и покрети отпора, учествовале су у рату против Немачке.“ Из тога као и из низа других докумената произилази да становништво окупираних територија има право и дужност да учествује у борби против окупатора. Самим тим оно треба да има и одређени статус који ће га штитити.

То није само концепција општенародног одбрамбеног рата односно слободољубивих народа који хоће да бране своју слободу. То је мање-више усвојена концепција свих држава, па и оних које разматрају могућност вођења агресивних ратова. Мање-више све државе полазе од тога да ће становништво учествовати у борбеним дејствима ако дође до окупације њихових територија, те врше организационе и друге припреме за ступање тог становништва у борбу против окупатора. Оне које намеравају да буду окупатори, припремају посебне јединице за борбу против гериле, тј. против становништва које буде пружало отпор. Чак је и Хитлер, када је при завршетку II светског рата био сатеран у своју јазбину, покушао путем »Wehrwolta« и сличних организација остварити такву концепцију одбране Рајха.

Органи власти државе која је у целости или делимично окупирана, не морају оставити становништву окупиране територије на вољу да се слободно определи да ли ће се покоравати окупатору или не. Представници ле-

галне власти који руководе општенародним ратом на окупираном подручју, могу становништву окупиране територије одређивати мере које имају за циљ да онемогуће окупацију, као што су пасивни отпор, забрана учешћа у рату органа и организација под контролом окупатора, забрана реквизиције и мобилизација цивилног становништва у партизанске или територијалне јединице. Органи који руководе општенародним ратом овлашћени су да примењују репресивне мере према оним становницима који се њиховом позиву не одазову. Неизвршење њиховог наређења инкриминише се кривичним законом. Некад, када се сматрало да рат воде само армије, а да цивилно становништво не учествује у њему, унутрашњи прописи нису наметали такве обавезе цивилном становништву окупиране територије. Тада једино војна лица нису имала другог избора, морала су се борити. Неиспуњавање дужности кажњавало се најстрожим казнама. Насупрот томе цивилном становништву се дозвољавало да за време окупације живи „у миру“. Као што не оставља избор војним лицима, концепција ненародног одбрамбеног рата то не оставља ни осталом одраслом цивилном становништву своје земље. Све становништво без разлике мора да учествује у одбрани. При таквој концепцији нема места повлашћивању цивилног становништва за време окупације. Стога домаћи закони и обавезују становништво привремено запоседнуте територије да извршава наређења оних који руководе општенародним одбрамбеним ратом, и забрањује послушност окупатору. Онај део становништва који се не би покоравао тим наређењима и другим унутрашњим прописима које доносе легалне власти са слободне територије или из илегалности, кривично ће одговарати

пред судовима своје државе. Сарадња становништва окупираних територија са окупатором не представља само кршење националних, патриотских и моралних дужности, већ и кршење правних норми. Свако национално кривично законодавство инкриминише сарадњу са окупатором као једно од најтежих кривичних дела. У новије време отишло се корак даље. Не инкриминише се само сарадња са окупатором, већ и неизвршење наређења органа који руководе општенародним ратом. Другим речима становништво окупираних територија не може више релативно безбедно да чека крај рата, већ је обавезно да се на одређени начин укључи у рат и бори. Тиме се оно, истина, излаже напорима, али тиме и фронт активних бораца постаје неупоредиво шири. То има за последицу да агресор, па макар се радило и о великој сили, губи многа преимућства, често сва.

Обзиром на начин како агресори воде ратове, помагање властите армије и извршавање наређења свог руководства представља за становништво окупираних територија једини начин да преживи и да се ослободи. Искуство свих окупација показује да је заблуда веровати да ће становништво окупираних територија за себе обезбедити повољнији третман ако се покори окупатору. Са националног становишта, са становишта правилно схваћеног интереса целе окупираних територије и њених становника у целини, становништво је заинтересовано да учествује у непосредној борби против окупатора, у свенародном одбрамбеном рату, јер је то најбржи, а често и једини начин који захтева релативно најмање жртава, да се поново извојује слобода и да се са општим оствари и појединачни интерес.

Начин и дејства које је савремени рат попримио, а нарочито начин како слободољубиви народи данас бране

своју слободу (свенародним одбрамбеним ратом) и начин на који агресори врше напад и окупацију (кршењем свих правила међународног права и вршењем злочина), захтевају ново, шире, савременије прилажење појму припадника оружаних снага. Становништво је и у случају окупације дужно да извршава наређења оних који руководе свенародним одбрамбеним ратом. Оно је то дужно да чини и под претњом кривичне санкције. Оно не сачекује, као некада, релативно безбедно, крај рата, нити је само посматрач борбених дејстава своје армије. На одређени начин оно сада мора да учествује у рату. Самим тим оно би, у случају да постане жртва рата, морало да има ону исту заштиту коју имају припадници оружаних снага. Правичност захтева да лице из редова становништва коме је наређено да учествује у некој акцији против непријатеља у окупираном граду или месту, има исти положај и исту заштиту коју међународно право пружа и припадницима оружаних снага. И припадник оружаних снага и лице из редова цивилног становништва су обавезни да извршавају наређења оних који руководе свенародним одбрамбеним ратом. Њихове дужности су исте, према томе и права им морају бити иста.

Савремени начин ратовања захтева, ако ништа друго а оно бар да се ревидирају услови из чл. 1 Хашког правилника за припаднике покрета отпора. Изненадна дејства, маскирања, камуфлирања, препади, ратна лукавства, акти малих ударних група и специјалних јединица постали су саставни и битни елементи партизанског рата, односно рата којег воде припадници покрета отпора. Зато потпуно несавремено звучи захтев Хашког правилника из 1907. године да припадници покрета отпора морају отворено носити оружје и имати знак

распознавања видљив на одстојању (други и трећи услов чл. 1 Хашког правилника). Захтевати данас да припадници покрета отпора испуњавају те услове, значи ограничити им могућност дејства и ставити их у далеко лошији положај него припаднике регуларне армије.

Исто тако је неопходна и ревизија чл. 2 Хашког правилника. Дистинкција између територија под окупацијом и неокупираних територија већ је током II светског рата била доведена у питање. Највећи број европских земаља који је био окупиран од Немаца наставио је борбу против окупатора, углавном уз подршку и под руководством њихових влада које су избегле у иностранство или се у иностранству формирале, али по неки пут и против воље тих влада, као што је био случај са Југославијом. Пракса II светског рата признала је становништву окупираних земаља право да се спонтано диже и бори против непријатеља. У то време „опште подизање маса“ («Levée en masse») избијало је спонтано а за време повлачења непријатеља неорганизовано. Месно становништво приграбило је оружје и пошло да помогне својој армији или својим снагама отпора (партизанским јединицама) које су гониле непријатеља. Тако је ослобођен Париз и многи градови Европе. Друга зарађена страна је »via facti« прихватила као чињеницу и са њом рачунала.

* * *

Из свега реченог произилази да правна забрана рата, систем међународних односа и колективне безбедности створен Повељом Уједињених нација с једне и нова ратна

техника, нове концепције ратовања и с тим у вези измењен положај становништва у рату, с друге стране — захтевају ново прилажење питању правне заштите и статуса лица која учествују у рату, односно ратним дејствима, а немају положај припадника оружаних снага у смислу досадашњег међународног ратног права. Посматрајући све ово комплексно, у светлу правног система створеног Повељом Уједињених нација, у светлу забране рата и проглашења агресивног рата за највећи злочин против човечанства, као и обзиром на фактичке промене до којих је дошло у општем правном положају становништва у случају рата — може се тврдити да из општих начела ратног права произилази да својство припадника оружаних снага имају и они који, испуњавајући наређења своје легалне власти, учествују у акцијама против агресора и окупатора, и ако не испуњавају све услове које Хашки правилник из 1907. године прописује. Довољно је да раде по наређењу органа који руководе свенародним одбрамбеним ратом (организованост је први услов члана 1) и да поштују правила ратног права (четврти услов Хашког правилника). Самим тим уживају заштиту коју им међународно ратно право пружа за случај да падну у руке непријатељу и постану жртве рата. Међутим, да евентуални будући агресор не би једнострано тумачио постојећа начела ратног права, намеће се императивна потреба да се јасно и одређено регулишу питање заштите оних који по наређењу органа који руководе општенонародним одбрамбеним ратом учествују у појединим дејствима, а немају сва формална обележја припадника оружаних снага у смислу међународног ратног права.

MALI VAZDUŠNI DESANTI OPERATIVNOG ZNAČAJA

Kad se govori o vazdušnodesantnim jedinicama treba imati u vidu ekonomsku snagu određene zemlje i njene koncepcije u odnosu na eventualni budući rat. Oprema ovih jedinica je vrlo skupa, a skupa je i njihova duga i komplikovana obuka. Tome treba dodati i sve one izdatke koji se moraju davati da bi se obezbedila atomska i avio-podrška koje treba da prate dejstvo ovih jedinica u savremenim uslovima. Polazeći od toga očigledno je da velike vazdušnodesantne jedinice mogu imati jedino velike i bogate zemlje. Uz to, prema iskustvima iz II svetskog rata velike vazdušnodesantne formacije tipične su za veće operativne poduhvate. Upotrebljene su na samom početku agresije (Nemci u osvajanju Holandije, Norveške, Grčke) zatim kao uvod u operacije sa većim stratejskim ciljevima (saveznici u Normandiji 1944) i to samo onda kada se raspolagalo jakom vazdušnom nadmoćnošću. U eventualnom budućem ratu velike desantne jedinice biće upotrebljene u sličnim okolnostima iako u daleko širim razmerama. Zato velike vazdušne formacije odgovaraju jedino ekonomski jakim i velikim zemljama i koncepciji vođenja rata sa većim ofanzivnim poduhvatima. Male zemlje nemaju ni takvu ekonomsku snagu ni takve namere u eventualnom ratu.

Iz ovakvog načelnog stava ne bi se smeo izvlačiti zaključak da male zemlje treba unapred da se odreknu svih onih prednosti koje se mogu postići upotrebom vazdušnih desanata i u operativnim razerama. Poznato je da se i malim jedinicama mogu izvršavati značajniji zadaci. Uostalom i pojam »velike« i

»male« jedinice je relativan. To nam najbolje mogu pokazati iskustva iz našeg NOR-a.

Mi u početku nismo imali ni brigada a kamoli neke veće jedinice.¹ Imali smo samo odrede, koji su u poređenju sa brojnim stanjem i naoružanjem naših protivnika, a i saveznika, bili često slabiji i od njihovih bataljona. No, ove jedinice su ipak sa uspehom izvršavale i zadatke operativnog, pa čak i stratejskog značaja (»Prve formirane brigade bile su operativne jedinice sa stratejskim zadacima« — Tito). I sad imamo jednu interesantnu pojavu. Ukoliko je armija brojno rasla i bivala bolje naoružana, utoliko brigade sve više gube operativni karakter, da bi docnije, a naročito krajem 1944. i 1945. godine, iako brojnije i naoružanije no ikad ranije, postale tipične taktičke jedinice (»Stvaranjem Narodno - oslobodilačke vojske, brigade postaju taktičke jedinice u sastavu divizija i korpusa« — Tito). Međutim, i u ovom periodu rata bilo je brigada koje nisu ušle u sastav viših jedinica, već su i dalje najčešće izvršavale operativne zadatke.

Da bi se male armije uspešno suprotstavile jačem protivniku, neophodno je da one i po načinu organizacije i po načinu vođenja borbe i rata uopšte ne budu kopija velikih, već da budu nadahnute originalnim idejama koje odgovaraju specifičnim uslovima dotične zemlje. Smatramo da ova opšta konstatacija ima poseban značaj kad su u pitanju vazdušnodesantne jedinice.

¹ Divizije su u NOR-u formirane tek posle 18 meseci rata.

Vazdušni desanti velikih armija svih kategorija (sem špijunsko-diverzantskih) zahtevaju vatrenu pripremu (klasičnu i atomsku) i solidno avio-obezbeđenje, a samim tim i angažovanje znatnih snaga i sredstava. Ove armije vazdušne desante najčešće bacaju na takvu dubinu da se oni mogu spojiti sa svojim nastupajućim brzim i oklopnim snagama, pre no što bi došli u situaciju da usled izolovanosti budu uništeni.² Isto tako karakteristično je za velike armije da one bacaju desant direktno na sam cilj ili u njegovoj neposrednoj blizini, koji odmah (čim se sredi) prelazi na izvršenje zadatka.

Ovakvo svakako ne može raditi desant male armije, čak i kad bi imao veoma skromne zadatke. Zato se on mora osloboditi ne samo skupe i vrlo često neostvarljive zaštite, već i velikog gomilanja ljudi i sredstava kako u polaznom (polaznim) rejonu tako i na cilju. Takođe, ovakav desant neće moći uvek da računa (pogotovu ako je bačen na veću dubinu) na spajanje sa svojim jedinicama na frontu. Isto tako ovi desanti ne mogu se bacati na sam cilj, odnosno u njegovu neposrednu blizinu, jer će ovi ciljevi normalno biti jako branjeni.³

Znači treba tražiti druge mogućnosti i načine rada. Činjenica je da male, vanblokovske zemlje nikad neće biti agresori i da će zato, naročito u početku rata, agresor imajući inicijativu uspeti da jedan deo njene teritorije okupira, odnosno da na nju prenese ratna dejstva. U tom slučaju ako su pripreme na njoj izvedene još za vreme mira,

² Smatra se da vazdušno-desantni bataljon može izdržati u borbi nekoliko časova, puk jedan dan, a divizija 3—5 dana.

³ Istina, Nemci su, na primer, pri napadu na for Eben Emael bacili relativno mali desant direktno na cilj, koji je vrlo uspešno izvršio zadatak, iako je u njemu bila posada. Samo ne treba zaboraviti da je ovaj desant jedan od prvih i da u to vreme protivnik nije bio detaljno sagledao mogućnosti vazdušnog desanta pa samim tim nije ništa ni preduzeo za ostvarenje odgovarajuće protivvazdušne odbrane. Danas bi se to teško moglo dogoditi.

okupirana teritorija neće biti »pacifizirana«, već će se na njoj nalaziti veće ili manje partizanske jedinice — ili bar ljudi spremni da to u datom momentu postanu. Jasno je da će ove »jedinice na frontu« biti vrlo pogodne ne samo da prihvate i obezbede rad desanta, već po potrebi i pojačaju njegovu udarnu snagu. Konkretni oblici ovoga sadejstva zavišće od jačine partizanskih snaga i zadataka desanta.

Po izvršenom zadatku vazdušnodesantna jedinica obično nastavlja dejstvo zajedno sa partizanskom jedinicom, odnosno nalazi se pod njenom zaštitom dok se ne ukaže prilika da bude vraćena u svoju bazu. Vraćanje u bazu vrši se u pogodnom momentu, obično vazdušnotransportnim sredstvima, a ukoliko se neprijatelj s obzirom na brzu promenu situacije povuče sa odgovarajućeg pravca ili teritorije, onda ovo vraćanje, razumljivo, neće predstavljati nikakav problem.⁴

No, pre no što se i pristupi izvršenju zadatka neophodno je obezbediti neometan vazdušni transport. Kako to postižu velike armije, i zašto to na isti način ne mogu da učine male rečeno je ranije. Maloj armiji ipak zato nisu ostale zavezane ruke. Naime, iskustva iz ranijih ratova i mirnodopskih vežbi pokazala su da se može postići potrebna tajnost ako vazdušnotransportno sredstvo leti noću, i nisko,⁵ ako let maskira zemljištem, ako leti bez pratnje, ako za odlazak koristi jednu a za povratak drugu rutu, ako leti u cik-cak letu itd. Međutim, ma kako desant bio po broju ljudi i naoružanju mali, ipak će jedan

⁴ Da je to moguće, u određenim uslovima potvrđuje spuštanje savezničkih transportnih aviona na često male, naše slobodne teritorije, da bi istovarili materijal i prevezli teške ranjenike za Italiju. Za to vreme partizani su bili spremni da odbiju svaki eventualni prodor neprijatelja u pravcu aerodroma. Slično su radili i Francuzi u opkoljenom Dijen Bjen Fuu.

⁵ »Smatra se da ako helikopteri lete na visini od oko 400 m da bi mogli da izmaknu neprijateljskim radarima, »Revue des forces terrestres«, oktobar 1958.

vazduhoplov biti nedovoljan, a upotreba većeg broja očigledno da ide na štetu tajnosti. Ovaj problem se može rešiti tako što će se polet vršiti sa raznih pravaca i leteti raznim marš-rutama i u različito vreme. Isto tako spuštanje ili iskakanje ne treba vršiti neposredno na cilj, i u isto vreme, čak ne ni u toku iste večeri već u više uzastopnih noći (zavisno od veličine desanta, broja i veličine transportnih sredstava)⁶ i na više mesta, koja mogu biti čak i relativno dosta udaljena od cilja ako je teritorija »čista« (neka vrsta manje slobodne teritorije).

Prebacivanje u više navrata doći će često u obzir i iz već iznetog razloga da male armije neće uvek imati dovoljno vazdušnih sredstava, pogotovu ako situacija zahteva intervenciju vazdušnih desanata u isto vreme na više različitim mestima. U ovakvim slučajevima bilo bi dobro ako bi se prvo prebacio komandant desanta sa delom komandnog kadra i izviđački organi. Do dolaska desanta ove starešine bi vršile prikupljanje podataka od meštana, dopunsko izviđanje, pripremanje mesta za spuštanje desanta, organizovanje prelaza desanta na partizanska dejstva itd. Ovakav postupak je moguć zato što će se desant spuštati na sopstvenu teritoriju, gde ga narod ne samo neće otkriti već će mu služiti kao snabdevač hranom i vodič, pa čak i kao suborac.⁷

⁶ Radni dan helikoptera iznosi 3-4 časa. Prema tome laki helikopter koji nosi 5 vojnika na daljinu od 200 km (dolet 180-725 km), brzinom od 200 km/č, za 4 časa mogao bi da napravi najmanje dva leta. Prema tome, da bi se prebacilo 200 vojnika trebalo bi 20 helikoptera. Međutim, ako bi se upotrebio srednji helikopter koji može poneti do 20 vojnika na daljinu od 200 km (dolet 250-700 km), brzinom od 200 km/č onda bi on mogao za svoj radni dan da ponese 40 vojnika, što znači da bi se 200 vojnika moglo prebaciti sa 5 helikoptera. Navedenom broju helikoptera treba dodati i one koji su namenjeni za prenos težeg naoružanja, municije i ostalih potreba (laki helikopter 1-3 tone, a srednji preko 3 tone).

⁷ Snabdevanje snagom otpora u Francuskoj vršeno je vazdušnim putem i to više meseci pre početka invazije. Letovi su preduzimani noću. Tek u odlučujućoj fazi pristupilo se dnevnim letovima, ali se tada morala koristiti lovačka zaštita.

To agresor kad vrši vazdušni desant sasvim jasno ne može da očekuje i zato on ne sme prihvatiti ideju da se parcijalno i višednevno prebacuje i da čeka duže vreme na prikupljanje pa da tek onda pristupi izvršenju zadatka. Ovakvo decentralizovano transportovanje i spuštanje desanta pruža zaštitu i od atomskog udara, ukoliko bi ga neprijatelj ipak otkrio.

Ako ovakav način prebacivanja desanta nije moguć, na primer kada situacija zahteva njegovo tako reći trenutno dejstvo, tada se on mora baciti jednovremeno i neposredno kraj objekta napada. Međutim, i ovde treba imati na umu da će se slabiji uspešno boriti protiv jačeg samo pod određenim uslovima. Ako je objekat napada obezbeđen snažnom protivdesantnom odbranom ili mu je posada veoma jaka, onda desant neće svoju oštricu uperiti neposredno na njega, već će napasti one elemente čijim se uništenjem ili paralizacijom dovedu u pitanje odbrana objekta kao celine. Napasti, na primer, neprijateljeve solidno obezbeđene rezerve malim desantom, značilo bi uzalud dati žrtve.⁸ Međutim, ako se napadnu neka osetljiva mesta na komunikacijama, a njih ima uvek mnogo i nije ih moguće sva zaštititi odgovarajućim stalnim posadama, pruža se mogućnost da se parališu ne samo rezerve već i snabdevanje, koje često može da dovede u pitanje celokupnu odbranu objekta. Uostalom, u ovakvim situacijama treba uvek imati u vidu da se ne postižu rezultati samo ako se neprijatelju nanese gubici u ljudstvu i materijalu, ili poruše objekti, već i ako se efikasno deluje na njegov moral. Ratna iskustva su pokazala da agresor nikako ne voli da u »svojoj«

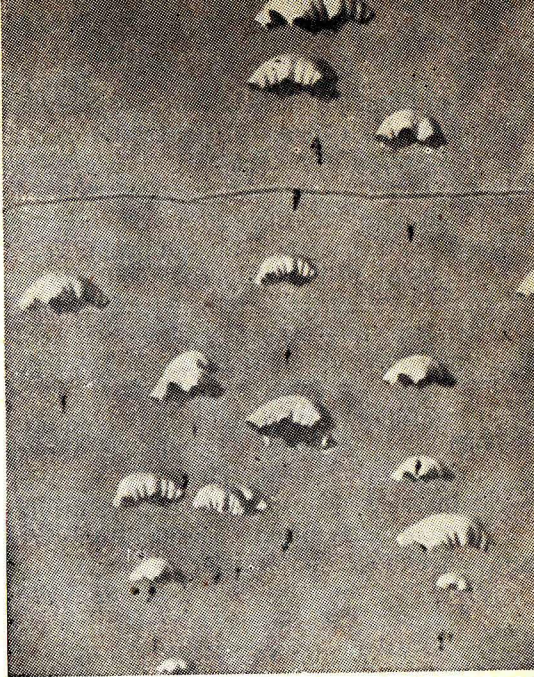
⁸ U početku drugog svetskog rata nemačke vazdušno-desantne snage triumfovale su. Ali kad je došlo do kritičke operacije, one su pretrpele strahovite gubitke. Velike žrtve ohladile su Nemce i oni više nikad nisu preduzeli veće operacije takve vrste. Do ovih gubitaka došlo je prvenstveno zato što su se na prvi put vazdušno-desantne trupe sukobile sa ozbiljnijom vazdušno-desantnom odbranom.

pozadini ima ma kakve jedinice protivnika, i da je on, s obzirom na svoje pripreme, prvenstveno moralne, nenaviknut, nespreman i nepomiren sa ovakvom pojavom.⁹ Pogotovu su mu osetljive ustanove, štabovi, pozadinske jedinice i razni tehnički organi, a oni su pri tom daleko više skloni panici no borbene jedinice.

Pored zajedničkog dejstva malog vazdušnog desanta sa partizanskim jedinicama, smatramo da se on može koristiti i za samostalne akcije u dubljoj »pozadini« neprijatelja. Najbolju potvrdu za ovakav stav možemo opet naći u našem NOR-u. Ako je neki naš mali i slabo naoružan odred mogao da opstane veoma dugo, bez ikakve fizičke veze i naslona na ostale naše oružane snage i da u tom periodu izvrši niz uspešnih zadataka, zašto se onda ne bi mogao u dubokoj »pozadini« neprijatelja, tamo gde iz ma kojih razloga još nema partizana, održati i uspešno boriti i vazdušni desant. I ovde, kao i u ranijem razmatranju (sadejstvo sa partizanskim jedinicama) veoma je važno kako prebaciti i spustiti desant neopaženo od neprijatelja. Za transport bi, uglavnom, odgovarala ranije izložena gledišta, sem što bi se moralo voditi računa da daljina prostorije spuštanja načelno ne bi trebalo da bude toliko velika da se vazdušno transportno sredstvo ne bi moglo u toku iste noći vratiti u bazu. I ovde, kao i u ranijem razmatranju, neophodno je da prostorija (prostorije) spuštanja bude »čista« od neprijatelja.¹⁰ A

⁹ Nemci ne samo da nisu hteli, već nisu ni smeli reći svojim vojnicima da su opkoljeni, dok je to maršal Tito otvoreno govorio svojim borbicima, ubeđujući ih da je to normalno, da je to takva vrsta rata. Sem toga on je, takođe, tvrdio da je i neprijatelj opkoljen, a ko bi osporio da tako stvar nije stajala.

¹⁰ Jedan britanski vazdušni desant uspešno je spustio 1943. godine usred džungle u severnoj Burmi, preko 300 km u japanskoj pozadini. To se može objasniti pre svega činjenicom što na zemlji nije bilo nikakve odbrane. Na ovaj način odred je ubačen u samo srce neprijateljskog rasporeda i jednim udarcem

takvih prostorija je uvek bilo i biće, jer neprijatelj nikad nije u mogućnosti da svaku stopu okupirane teritorije osmatra i posedne jačim oružanim snagama. Iskustvo pokazuje da okupator drži gradove, industrijske centre, veća sela i komunikacije, dok je uglavnom sav ostali deo teritorije čist — kontroliše ga povremeno ili kad vrši lokalne ispaide protiv pojavljenih partizana. Zatim, što je naročito važno, na toj teritoriji živi sopstveni narod, koji će u mnogome ometati, pa i sprečavati, da eventualni neprijateljevi obavешtajni organi blagovremeno dostavljaju izveštaje o nastalim promenama na »mirnom« delu okupirane teritorije.¹¹ Vraćanje ovakvog desanta po izvršenju zadatka u bazu teško je ostvarljivo, ali će najverovatnije on prerasti u partizanski odred. Na

prekinute su veze između japanskih armija severa i juga (F. Mikše — »Vazdušnodesantne trupe«, str. 14 i 87).

¹¹ Ovo lepo potvrđuje bihačka operacija 1942. Nekoliko dana pre akcije, brigade određene za napad bile su udaljene od 20 do 140 km od Bihaća. 1. i 3. krajiška brigada nalazile su se, na primer, na sektoru Ključa, a 2. hrvatska kod Perjasice. Sve dok nije izvršen napad komandant Bihaća slao je izveštaje u Zagreb da je na njegovom sektoru sve u redu.

ovakav način uštedeni moto-časovi letenja mogu se iskoristiti za prebacivanje drugih desanata.

Da se u dubokoj pozadini može ne samo dejstvovati već i izvršavati operativni zadaci malom jedinicom, čak i u blizini velikih neprijateljskih garnizona i veoma osetljivih objekata, pokazuje i primer uspešnog napada na aerodrom Rajlovac kraj Sarajeva 1943. godine.¹²

Poznato je da je oduvek glavno oružje slabijeg bilo iznenađenje, a ono se uglavnom postizalo sledećim merama: tajnošću priprema, neprimetnim privlačenjem cilju i iznenadnim i kratkim udarima na najosetljivija mesta protivnika, primenjujući pri tom najraznovrsnije forme ratnog lukavstva, a ovo se ostvaruje kroz zasede i prepade.¹³ Ovakav način dejstva vrlo je važan ne samo zato što otklanja brojnu razliku u živoj sili, već odstranjuje i prednosti neprijatelja u naoružanju, uključujući i nuklearno i svodeći na taj način borbu samo na upotrebu lakog oružja.¹⁴ Ovakav karakter dejstva u potpunosti važi i za vazdušne desante, imajući u

vidu da je kratkotrajnost borbe ovde od izuzetne važnosti. Ukoliko ma iz kojih razloga neprijatelj ne bude brzo poražen, a desant uprkos osetnih gubitaka nastavi borbu, onda je vrlo verovatno da daljem upornom i tvrdoglavom borbom neće mnogo postignuti. U ovakvoj situaciji, pored snaga koje već dejstvuju protiv desanta, mora se računati i sa intervencijom vazduhoplovstva i kopnenih snaga iz obližnjih garnizona i uporišta.

Da desant ne bi došao u ovakav položaj, neophodno je da ima vrlo detaljne podatke o objektu dejstva: jačinu i moral posade, naoružanje, osetljivost pojedinih mesta u samom objektu, mogućnost intervencije sa strane, potrebno vreme za izvršenje zadatka i sl. Sem toga mesto za spuštanje i prikupljanje desanta treba da bude na takvom udaljenju od objekta da neprijatelj ne primeti njegovo spuštanje, ali s druge strane da ne bude ni isuviše daleko pa da desant bude primoran da se duže kreće, pogotovu ako će duž njegove marš-rute biti makar i malih osmatračkih delova neprijatelja.

Da bi se svi ovi podaci pravovremeno prikupili i dostavili vazdušnodesantnoj jedinici, neophodno je imati dobro organizovanu obaveštajnu službu.¹⁵ Ovde je branilac opet u prednosti nad agresorom, jer će on bacati desante na svoju teritoriju tako da će narod ne samo olakšati rad svojih obaveštajaca već će se i on aktivno uključiti u ova dejstva.¹⁶ Samo ga u ovom treba još za vreme mira obučiti i opremiti. Mogućnost prihvata vazdušnih desanata od strane partizanskih jedinica i sopstvenog naroda, kao i saznanje da oni mogu po izvršenom zadatku i sami da produže dejstva na partizanski način (kao što

¹² Celu akciju su izvela svega tri partizanska bataljona, a uspeali su da unište 17 aviona, dok je veći broj bio oštećen (većina aviona bili su bombarderi). Nemci su, takođe, uspešnim vazdušnim desantom zauzeli holandski aerodrom Valhaven, ali su morali upotrebiti oko 10 000 ljudi uz snažnu avio-podršku, jer nisu imali one uslove koje ima jedinica kad se bori na svojoj teritoriji i koristi do maksimuma iznenađenje. (F. Mikše: »Vazdušno-desantne trupe«, str. 26).

¹³ »Pri izvođenju svih akcija izbjegavati krute frontove. Nikada ne dozvoliti da vam neprijatelj naturi frontalnu borbu. Te borbe mi ne možemo izdržati zbog slabosti u naoružanju. Neprijatelja treba hvatati u zasjedama i brzim prepadima«. (Iz pisma druga Tita Operativnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Hercegovinu, polovinom 1942.)

¹⁴ Posle iskrcavanja u severnoj Africi, Saveznici su imali u Alžiru prema Tunisu 2 pešadijske brigade, 1 oklopni puk, 1 *Combat Command* (taktička grupa) i nešto padobranaca. Sem toga Saveznici su računali da će im francuske trupe u Tunisu prići i sprečiti nemačko iskrcavanje u Režansu. Sve ove planove zbrisali su 80 nemačkih padobranaca koji su drskim i iznenadnim desantom zauzeli grad Tunis. Nemci su zatim nastavili sa pomorskim desantom i tako znatno produžili otpor Afričkog korpusa. (F. Mikše »Vazdušno-desantne trupe« str. 67)

¹⁵ Nemci su pre napada na Holandiju 10. 5. 1940. godine, počeli sa prikupljanjem obaveštenja još u jesen 1939. godine (»Vojna enciklopedija« — I, str. 460).

¹⁶ »U svakom selu, naselju i gradu potrebno je organizovati tačnu obaveštajnu službu...« (E. Kardelj — »U partizane«, »Stvaranje i razvoj JA« knjiga 2).

to čine ostavljene i ubačene jedinice kopnene vojske), stvorila je znatno povoljnije i šire uslove za dejstvo ovih jedinica. To nije bio slučaj u drugom svetskom ratu (sem retkih izuzetaka), pogotovu kad su u pitanju desanti od kojih su očekivani rezultati operativnog karaktera.¹⁷

Koristeći iznenađenje, naročito prilikom prvog udara, agresor će najverovatnije uspeti da dublje prodre na teritoriju branioca pre nego ovaj uspe da ga zaustavi i poruši komunikacije i objekte na njima. Kako će u ovom momentu agresor biti veoma izdužen, to će ovi desanti biti vrlo pogodni za ostvarenje lokalne nadmoćnosti i najraznovrsnija dejstva na njegove komunikacije i »pozadinu« uopšte. Prekinuta veza sa pozadinom i onemogućeno snabdevanje, prvenstveno gorivom, s obzirom na opštu motorizovanost agresora, biće, čak i za kratko vreme, ako ne presudno a ono svakako korisno, jer će mu smanjiti njegovu udarnu snagu.

Znači, vazdušni desanti ne moraju imati neku čvrstu desantnu osnovicu, već će se, saobrazno nastaloj situaciji, prebacivati iz jednog rejona u drugi. Oni ovako mogu raditi samo ako im se izvršenje zadatka ne postavi po svaku cenu, ili da osvojeno moraju očuvati čak i za relativno kraće vreme (recimo do dolaska trupa sa fronta — kako je to obično bilo do sada). Znači desant bi dejstvovao otprilike na isti način kao i naše partizanske jedinice u početku prošlog rata, kad su bile i brojno i u naoružanju slabije od neprijatelja: iznenadno i svim snagama napasti u toku noći i ako se odmah ne postigne uspeh, bolje je napustiti zadatak nego se u toku sledećeg dana skoro sigurno izložiti udaru nadmoćnijeg neprijatelja.

S obzirom na ovako postavljen načeln dejstva vazdušnog desanta, odnosno

na njegovu specifičnu taktiku u odnosu na vazdušne desante velikih armija, proizilazi pitanje da li će biti nečeg specifičnog i u naoružanju i opremi, pa samim tim i u organizaciji male vazdušnodesantne jedinice, ili se tu mora ići utabanim stazama velikih. Tako, na primer, nameće se problem transportnih vazduhoplovnih sredstava. Kod velikih armija, bar zasad, još je transportni avion glavno sredstvo vazdušnodesantnih jedinica, pogotovu operativnih (za taktičke se sve više koriste helikopteri). Avion je brži, sa većim akcionim radijusom, nosivošću i visinom leta od svih drugih vazduhoplova, a to odgovara vazdušnodesantnim jedinicama namenjenim za operativne, a pogotovu strategijske desante koji će se najčešće upotrebljavati na velikim udaljenostima.¹⁸

Postavlja se pitanje da li su avioni uopšte pogodni i za male desante operativnog značaja, naročito kad su u pitanju male armije? Videli smo iz prethodnog izlaganja da je rad malih desanta vrlo složen i da se odvija pod teškim uslovima — na primer, spuštanje na okupiranu teritoriju vrši se ne samo van branjenih već i osmatranih rejona. Istina u takvom slučaju mogu se koristiti padobranci, ali ako se ima u vidu da su to isuviše specijalizovane i skupe jedinice, i da će vrlo retko doći u situaciju da se odmah po izvršenom zadatku vrate u svoju bazu, onda je jasno da ih male zemlje ne mogu upotrebljavati u većem obimu. Takođe ne treba zaboraviti da prilikom bacanja padobranaca vrlo često dolazi do njihovog »rasejavanja« na velikoj površini i gubljenja materijala bačenog iz aviona, što je za male desante takođe nepri-

¹⁷ Von Bok je maja 1942. godine bacio na istočnom frontu vazdušnodesantne snage protiv Timošenka da bi zaustavio napredovanje Sovjeta ka Harkovu.

¹⁸ Nedavno je izvršen manevar u SAD (Bayan Tree) sa delovima 82. vazdušnodesantne divizije i taktičkom vazdušnom komandom ratnog vazduhoplovstva. Da bi se tom prilikom ova grupa prebacila iz Severne Karoline do Panamskog kanala, cilja dejstva, bilo je potrebno preleteti 1500 milja.

hvatljivo.¹⁹ Ali, ako bi se koristio helikopter smatramo da bi sve ove teškoće uglavnom bile otklonjene. Helikopter može, zahvaljujući letačkim osobinama, iskrcati ljudstvo na svakom zemljištu, a pošto će otpasti iskanjanje to se za desant mogu upotrebiti i obični pešaci koji su prošli kroz najskromniju obuku (ukrcavanje, iskrcavanje i sl.). Sem toga helikopter može leteti i iskrcavati tovar i pod lošim vremenskim uslovima koji bi inače vezivali transportne avione za zemlju, a baš ovi uslovi su oduvek bili saveznici slabijih. Isto tako i nosivost modernog helikoptera zadovoljava potrebe malog desanta što se za velike, bar zasad, ne može reći i to ne samo kad su u pitanju ljudi već i naoružanje.²⁰

Istina helikopteri su skuplji od odgovarajućeg transportnog aviona, ali i za ovu činjenicu može se reći da je relativna, jer se upoređenje vrši na uskoj bazi — samo na osnovi cena samih aparata. Ali ako se ima u vidu da za avion treba poletna (sletna) staza, uređaji i naoružanje za odbranu aerodroma, a da to helikopteri, korišćeni ovako kako smo ranije izložili, ne zahtevaju, zatim da oni svode potrebu za padobrancima na minimum i možda sasvim isključuju potrebu za vazdušnodesantnom pešadijom, tada će njihova cena biti manja od aviona.

Helikopteri su pogodniji i zato jer se mogu prilikom baziranja, priprema i polaska na zadatak držati decentralizovano, daleko lakše no avioni, a u tom slučaju ih je mnogo teže pronaći i ome-

¹⁹ Kod Avilona (Italija, 1943.) od bačenih oko 1500 padobranaca oko 400 se spustilo na udaljenosti od 10 do 40 km. Veliki deo ljudstva se izgubio.

Prilikom desanta kod Sirakuze od 133 je-drilice samo se 12 spustilo u određenu zonu, a 65 je palo u more. Kod Djele padobranci su se rasuli na površini od 170 km². U Normandiji je 6600 ljudi 101. vazdušnodesantne divi-zije rastureno na površini od 40 × 25 km, a izgubljeno je 60% materijala. (»Vojna enciklo-pedija«, knjiga 2, str. 461 — 463).

²⁰ Za transport dolaze u obzir ne samo bestrzajni topovi, već i laki minobacači veli-kog kalibra (npr. francuski minobacač 120 mm dometa 6500 m, težak je svega 80 kg).

tati u izvršenju zadatka ili uništiti. I akcioni radijus, koji je daleko manji no kod aviona, nije nikakvo ograniče-nje, jer male armije praktično neće imati tačku na svojoj teritoriji (privre-meno okupiranoj) do koje veći deo mo-dernih helikoptera ne bi mogao dospeti i vratiti se natrag.

Kao mana helikoptera navodi se njegova osetljivost na dejstvo sa zemlje. Iako je ovo tačno, ipak se može reći da se u ovome često i preteruje, a sem toga već su postignuti značajni rezultati u zaštiti najvitalnijih delova helikoptera.²¹ Čak se danas sreće u literaturi da su meteoslovi, a naročito vetar, manje opasni za helikopter (ako je klipni) no za avion. Sem toga iskustvo je pokazalo da je helikopter u brišućem letu teže oboriti savremenim brzim avio-nom no avion.

Sve nabrojane prednosti helikoptera omogućavaju znatno skraćivanje priprema za upotrebu vazdušnog desanta, a to će biti veoma važno u budućem ratu, u kome će se, s obzirom na česte i brze promene borbene situacije, morati vrlo brzo i elastično reagovati.

²¹ U Korejskom ratu jedan helikopter je dobio čak i deset pogodaka, a u Alžiru osam-naest, ali su ipak izvršili zadatak i vratili se u svoje baze. (»Vojni glasnik«, 3/60, str. 314).

IZ STRANIH ARMIJA

OPERATIVNO ISTRAŽIVANJE

Uporedo sa naglim razvojem tehnike i uloga rukovodioca postaje danas sve složenija i odgovornija, dok njegove odluke mnogo više utiču na dalji tok događaja nego ranije. Zato je i potrebno da posledice svake odluke budu proučene i procenjene sa najvećom pažnjom. Otuda proističe i potreba za sredstvima za predskazivanje rezultata svake akcije koju on može da predloži, odnosno sredstvima za detaljnu analizu postavljenih ciljeva. Tačno predskazivanje, oslobođeno svake subjektivnosti, je zadatak nauke. Stoga u operativnom istraživanju¹ i treba, pre svega, gledati uspeo pokušaj nauke i naučnog istraživanja da pomogne u rešavanju problema rukovođenja. Nameće se samo pitanje zašto je trebalo tako dugo čekati na pojavu operativnog istraživanja. Jedan od glavnih razloga leži u činjenici da nauka, oslanjajući se na klasičnu matematiku, nije bila spremna da se uhvati u koštac sa tako složenim problemima rukovođenja, punim dinamike

Članak je napisan na osnovu materijala iz strane štampe. Korišćeni su: P. Morse i G. Kimball, *Methods of Operations Research*, izdanje Wiley, SAD, 1956. godine; T. Satty, *Mathematical methods of Operations Research*, izdanje Mc Graw-Hill, SAD, 1959. godine; *L'Armée*, Francuska, novembar 1960. godine; *Revue militaire d'information*, Francuska, br. 3 od 1960. godine; *Forces aeriennes francaise*, Francuska, br. 1 od 1961. godine i *Rivista militare*, Italija, februar 1957. godine.

¹ Nazivi »operativno istraživanje« (operational research) i »operaciona istraživanja« (operations research) označavaju isti pojam. U Velikoj Britaniji obično se upotrebljava prvi, a u SAD isključivo drugi

i neočekivanih promena, dok se nisu razvile nove grane matematike — verovatnoća i statistika — i dok se nisu pojavile elektronske računске mašine.

Operativno istraživanje je vrlo mlada aktivnost. Mada se u mnogim zemljama ono danas nalazi u punom razvoju, smatra se da su njegove mogućnosti još mnogo veće i da obuhvataju veoma široko polje primene. Zbog toga mu je i teško dati preciznu definiciju. U stručnoj literaturi postoje mnoge, ali nijedna ne zadovoljava u potpunosti. Ipak se najčešće navodi ova: operativno istraživanje je naučni metod koji izvršnim organima obezbeđuje kvantitativnu bazu za donošenje odluka koje se odnose na operacije pod njihovom kontrolom.²

Pojam »operacija«, upotrebljen u definiciji, i sam zahteva definiciju koju je ovde teško dati. Dok u vojnoj terminologiji ima sasvim specifično značenje, on ovde označava akciju bilo kojeg kompleksnog sistema u kome dolazi do uzajamnog delovanja i zavisnosti između ljudi i materijala radi postizanja izvesnih, unapred određenih zadataka. U okviru takvih kompleksnih sistema mogu se pojaviti bilo pojedine vojne jedinice, bilo veće vojne formacije, službe za snabdevanje, transport ili održavanje, ili pak neka komercijal-

² Definicija je uzeta iz knjige: *Methods of Operations Research*, by P. Morse i G. Kimball.

na, odnosno industrijska preduzeća u građanstvu. Operativno istraživanje se znači primenjuje prilikom proučavanja ovakvih i sličnih sistema. Pritom se sve studije izvode na bazi matematičkih proračuna koji daju odgovore, u vidu brojeva, na pitanje kakve su posledice više mogućnih alternativnih odluka. Na osnovu tih kvantitativnih rezultata izvlači se zaključak koja je odluka najbolja.

Protiv ovakve obrade problema iznose se mnoge principijelne zamerke. U praksi je neophodno precizno poznavanje sistema koji se proučava, kao i spoljnih uslova koji na njega deluju. Jedino je na taj način moguće postaviti matematički problem i izvući potrebne zaključke. Pri tom je obično lako skupiti materijalne podatke, ali »ljudski faktor« ostaje uvek manje-više nepoznat. Pošto se mora poznavati i uzajamna zavisnost između ljudi i materijalnih sredstava, naučnici su prinuđeni da pribegavaju hipotezama i aproksimacijama. Međutim, zaključci jedne studije su tačni samo onda ako su tačni podaci i pretpostavke od kojih se polazi. Nameće se pitanje da li je dobro oslanjati se i dalje na iskustvo i intuiciju pri rešavanju komplikovanih problema »operacija«. Ovo bi pitanje bilo sasvim na svom mestu da nauka nije iznela niz argumenata protiv intuitivnog tretiranja problema. Naravno, ne mogu se svi problemi rešiti naučnom metodom, mada je sve veći broj onih koji mogu. Da se i »ljudski faktor« može meriti, dokazali su Englezi još na samom početku razvoja operativnog istraživanja kad su uspeli da izmere moralni efekat nemačkih projektila V-2 na stanovništvu. Oni su taj efekat izrazili u obliku štete koju je izazvalo opadanje proizvodnje po fabrikama u danima pojačanog nemačkog bombardovanja.

Kao što se vidi iz izloženog, a i samog naziva »operativno istraživanje«,

problemi koje ono proučava su sasvim konkretni (tekući) i obično zahtevaju hitno rešavanje. Zato naučnici, operativni istraživači, moraju u svom radu da namerno ustupe izvjesnu dozu studioznosti (tako karakteristične za naučni rad) u korist ekspeditivnosti. Mada su tekući problemi glavno polje rada operativnog istraživanja, nisu i jedini, jer se operacije mogu proučavati i u njenoj pripreмноj fazi, tj. mnogo ranije.

Operativno istraživanje je samo jedan vid naučnog istraživanja i zato tehnika koju ono koristi nije u suštini nova. Ona se već davno koristi u prirodnim naukama: fizici, biologiji i dr. Nova je samo problematika na koju se istraživanje primenjuje, mada i to nije sasvim tačno, jer iako se smatra da se ono pojavilo na početku II svetskog rata, mnogi problemi su rešavani i ranije. Tako je u Velikoj Britaniji jedan od pionira aeronautike, Frederik Lančester, eksperimentisao sa prevodenjem vojne strategije na matematičke formule. Svoja mišljenja o efikasnosti primene kvantitativne analize u vojnoj strategiji izneo je, 1916. god., u knjizi »Avion u ratu«. Jedan od najvažnijih rezultata njegove analize je takozvani »N-kvadratni zakon«, koji tumači kako utiče nadmoćnost u pogledu broja i naoružanja na rezultat boja — bitke. Zakon se može primeniti u situacijama u kojima su sve snage istovremeno angažovane i on potvrđuje da je brojna nadmoćnost relativno važnija od tačnosti gađanja, odnosno da je najvažnije da u datim uslovima sve raspoložive snage budu odmah iskorišćene. Lančester navodi sledeći primer: ako jedna armija od 50 000 ljudi treba najpre da se bori protiv armije od 40 000 ljudi, pa zatim i protiv armije od 30 000 ljudi, jednako naoružanih, onda su šanse za pobedu skoro jednake jer je $(50\ 000)^2 = (40\ 000)^2 + (30\ 000)^2$. Međutim, ako se ove dve manje armije udruže, onda su šanse ar-

mije od 50 000 protiv udruženih snaga od 70 000 ljudi 25 prema 49, tj. (50 000)² prema (70 000)².

Laņčesterovim zakonom Amerikanci su objasnili svoje uspehe u vazdušnim borbama sa Japancima. Jer dok su japanski avioni obično leteli pojedinačno, američki su leteli u grupama od po dva ili tri.

Početakom II svetskog rata, naročito pred opasnošću od nemačke invazije, mnogi su se britanski vrhunski naučnici zainteresovali za vojne probleme. Tako je, na primer, profesor Bernal, istaknuti biolog, koji se inače bavio pitanjem povredljivosti živog organizma, proučavao dejstvo bombardovanja na naseļeno mesto. Svoj rad je objavio u časopisu »Nature« i ilustrovao ga primerom u kome je pokušao da proceni štetu, kao i broj žrtava koje bi izazvao napad od nekih 500 nemačkih bombardera na jedan britanski grad srednje veličine; igrom slučaja izabrao je Koventri. Kad je nekoliko meseci kasnije Koventri bio stvarno bombardovan, pokazalo se da je Bernalova procena štete, i pored grubih podataka koje je koristio, bila bliska stvarnoj. Ovaj i neki drugi radovi skrenuli su pažnju visokih vojnih krugova, i armija je angažovala Bernala, zatim dobitnika Nobelove nagrade za fiziku profesora Bleketa i druge. Prvo avijacija, a uskoro za njom i mornarica, formirale su svoje grupe za operativno istraživanje, a ubrzo su to učinili i Amerikanci.

Ipak, najzapaženiji rezultati su postignuti u usavršavanju vođenja borbe protiv nemačkih podmornica. One su obično izlazile iz svojih baza u Biskajskom zalivu i opasno ugrožavale pomorski saobraćaj između Amerike, V. Britanije, Afrike i SSSR-a. Naučnici su prvo proučavali koja veličina konvoja najbolje odgovara i došli su do zaključka da broj potopljenih brodova ne zavisi od veličine konvoja, odnosno da je odnos između broja potopljenih ne-

mačkih podmornica i broja potopljenih brodova u konvoju proporcionalan kvadratu pratećih bojnih brodova. Na osnovu ove studije britanska komanda je odlučila da poveća broj pratećih brodova kao i veličinu konvoja. Rezultat je bio izvanredan, tako da su Nemci došli do zaključka da im se ne isplate napadi na konvoje i sve ređe su ih vršili.

Saveznici su pokušavali da po mogućstvu iz vazduha unište nemačke podmornice još u Biskajskom zalivu. Primenjivao se sistem opšte kontrole u kojoj su učestvovali avioni, raspoređeni na većem prostranstvu, sa zadatkom da napadaju svaku podmornicu koja se pojavljuje. Kako rezultati nisu ispunili očekivanja, grupa profesora Bleketa je dobila zadatak da pronađe uspešnije metode. Ljudi u njenom sastavu su izračunali koliko je potrebno eskadrila da se svaka osmotrena podmornica prisili da zaroni i ponovno napadne pri izronjavanju (radi punjenja baterija ili nekih drugih razloga). Prvi uspesi su bili potpuni, no Nemci su brzo preduzeli efikasne protivmere. Zbog toga je problem dublje proučavan i predloženo je da se što bolje iskoristi činjenica da maksimalno vreme ronjenja jedne podmornice iznosi četiri časa. Ako se podmornica otkrije ubrzo posle izronjavanja i prisili da opet zaroni, ona ne može da izdrži dugo pod vodom i da pređe veliko rastojanje pa ju je lakše naći kad izronjava. Ako se to ponavlja i trajanje ronjenja podmornice biće sve kraće i kraće. Stoga je iznad mesta na kome je podmornica zaronila obično ostavljan avion da kruži i da je napadne čim izroni. Grupa profesora Bleketa je razradila i uputstva kako avion da leti da bi što brže opazio podmornicu po izronjavanju. To su bili počeci danas dobro razvijene grane operativnog istraživanja »teorije traženja«.

Ovim metodama je efikasnost u borbi protiv podmornica bila znatno po-

većana ali ne i zadovoljavajuća. Naime, protiv podmornica koje su zaronile koristile su se dubinske bombe, tempirane da eksplodiraju na dubini od 50 metara, zbog ukorenjenog mišljenja da nemačke podmornice brzo idu u dubinu. Operativni istraživači su utvrdili statističkim analizama da je to mišljenje pogrešno i predložili tempiranje na 6—7 metara dubine. Time se efikasnost bombi toliko povećala da su Nemaici mislili — kako se to preko zarobljenika posle saznalo — da su u pitanju neke nove bombe sa mnogo jačim dejstvom.

Ni na ovom uspehu se nije stalo, već se analizom raznih faktora — na primer vidljivosti aviona raznih boja — konačno uspeo da nemačke podmornice prestanu da budu strah i trepet za pomorski saobraćaj. Iz ove protivpodmorničke bitke na Atlantiku, mada predstavljene na vrlo uprošćen način, jasno se vidi jedan od osnovnih zadataka operativnog istraživanja — što bolje korišćenje raspoloživih sredstava.

Jedan drugi primer odnosi se na pitanje iskrslu za vreme rata: da li treba trgovačke brodove naoružavati pav artiljerijom ili ne. Protivnici naoružavanja navodili su velike izdatke za oruđa i potrebu za specijalnom posadom; pristalice su, pre svega, u tome videle veliki moralni efekat. Pre donošenja odluke odlučeno je da se izvrši eksperiment, pa je izvestan broj brodova naoružan. Posle par meseci analizirani su rezultati i pošto se pokazalo da pav topovi montirani na trgovačkim brodovima nisu postigli gotovo nikakve rezultate, donesena je odluka da se brodovi ne naoružavaju. Tada su se pojavili operativni istraživači i, statističkom analizom već prikupljenih podataka, utvrdili da je od ukupnog broja napadnutih brodova potopljeno 25% nenoružanih, a samo 10% naoružanih. Avioni se, naime, nisu smeli bliže primicati naoružanim brodovima i manje su precizno gađali. Na osnovu ovih podataka

naknadno je odlučeno da se trgovački brodovi ipak naoružaju.

Interesantan je i uspeh grupe operativnih istraživača koja je bila pridodata Osmoj bombarderskoj komandi u V. Britaniji 1942. god. U to vreme su Saveznici sve više bombardovali Nemačku i ogromne količine bombi su bačene na nemačke saobraćajne čvorove, gradove i fabrike. Međutim, tačnost njihovog pogađanja bila je veoma mala. Uloženi su ogromni napori da se tačnost poveća i rezultati su bili zapanjujući. Dok je 1942. god. manje od 15% bombi padalo u krugu od 1000 stopa (oko 305 m) od cilja, taj se procenat 1944. god. povećao na preko 60% — više od četiri puta. Mada je na to povećanje uticalo mnogo faktora — na primer sve bolja uvežbanost posade — ipak se najveća zasluga pripisuje ovoj grupi za operativno istraživanje. Da bi istraživači ove grupe dobili uvid u ranije rezultate bombardovanja i da bi videli kako promene načina bombardovanja utiču na poboljšanje tačnosti, oni su na nekoliko aviona u svakoj formaciji postavili kamere koje su imale da snimaju rezultate koje postiže ta formacija. Analiza snimaka je bila vrlo složen posao i nju su vršili posebni stručnjaci. Osim toga, sakupljani su mnogi važni statistički podaci: broj aviona u formaciji, njihova gustina, oblik formacije, broj i tip bačenih bombi, visina i brzina letenja nad ciljem, podaci o protivavionskoj odbrani neprijatelja, vremenskim uslovima i dr.

Dugim i strpljivim proučavanjem svih podataka došlo se do niza zaključaka. Gušće formacije pokazale su se bolje, bez obzira na veću opasnost od sudaranja. Omogućeno je skoro simultano bacanje bombi koje je davalo mnogo bolje rezultate od pojedinačnog. Broj aviona u formaciji je smanjen od 18—36 na svega 12—14, stim što je veća pažnja posvećena preciznosti nadletanja.

Karakterističan primer kako se operativni podaci mogu upotrebiti za izbor najbolje taktike vezan je za problem odbrane brodova od japanskih aviona samoubica. Radilo se o tome da se utvrdi da li je bolje da brodovi manevruju u momentu napada ili da mirno nastave kretanje i time svojoj protivavionskoj odbrani omoguće mnogo preciznije gađanje.

Studija ovog problema je pokazala da brodovi treba ne samo da vrše manevar, već im je dala i precizne preporuke kako da ga vrše. One su u glavnim crtama glasile:

a) Svi brodovi treba da okrenu bok avionima koji se obrušavaju sa visine, ali ga ne smeju okretati niskoletućim avionima. Brodovi čija povredljivost nije podjednaka sa svih strana, dobijali su specijalna uputstva.

b) Lakši brodovi treba da manevruju sporije da bi se pav artiljeriji omogućilo gađanje.

c) Teški brodovi treba da se što brže i oštrije okreću.

Korisnost primene ove taktike ilustrovana je činjenicom da je samo 29% aviona samoubica pogodilo brodove koji su koristili ove preporuke, dok je 47% brodova koji su primenjivali drugu taktiku potopljeno.

Posle II svetskog rata rad operativnih istraživača nastavljen je u svim rodovima oružanih snaga Amerike i V. Britanije. Kada su prvi podaci o njihovim uspesima prodrli u javnost i kada su, nešto kasnije, objavljene i neke njihove studije, postala je očevidna mogućnost njihovog korišćenja u svetu industrije i biznisa. Prvi dodir operativnog istraživanja sa industrijom bile su studije o problemu što bržeg i rentabilnijeg preorijentisanja vojne industrije na mirnodopsku. Tu nisu postignuti neki zapaženiji rezultati, ali su ubrzo usledili i drugi pokušaji. Industrija je

bila spremna za prihvatanje operativnog istraživanja i to u SAD zbog velike konkurencije, a u Velikoj Britaniji zbog kritične ekonomske situacije koja je zahtevala drastično povećanje produktivnosti. Tako je operativno istraživanje prodrlo u industriju.

Metode operativnog istraživanja su vezane za vrstu problema koje ima da rešava i za tip i broj podataka koji se dobiju za studije. Obično se dešava da je broj podataka kojima se raspolaze veoma mali u odnosu na složenost problema. Zato su fenomeni koji se ispituju možda bliži fanomenima biologije i ekonomije nego fizike, mada i sa ovima imaju dosta zajedničkog.

Operativnim istraživanjem danas se koriste mnoge razvijene nauke, a na prvom mestu matematika. Većina studija se zasniva na podacima, sakupljenim na terenu, koje treba što detaljnije proanalizirati. Taj posao obavlja matematička statistika i ona je najvažnija od svih matematičkih disciplina koje se upotrebljavaju u operativnom istraživanju. Neke grane statistike imaju izuzetan značaj. Tako »teorija uzoraka« ima zadatak da na osnovu ograničenog broja uzoraka što tačnije proceni kvalitet i osobine mnogo većeg broja primeraka i, što je naročito važno, precizno utvrdi u kojoj se meri može osloniti na takve zaključke, tj. kolika je moguća greška pri proceni.

Što je broj uzoraka veći, preciznija je i procena proučavane vrednosti. Međutim, jasno je da je stopostotna kontrola vrlo skupa a često i nemoguća — kao što je, na primer, nemoguće do kraja ispitati bogatstvo neke rudne naslage na terenu. Zato se pomoću računa verovatnoće traži najpovoljnije rešenje, odnosno najjeftinije sa finansijske tačke gledišta. Pri tom se uzimaju u obzir cena, tj. troškovi kontrole, i materijalna šteta usled eventualne pogrešne procene, nastale zbog nedovoljnog broja uzoraka.

Na teoriji uzoraka zasniva se i statistička kontrola kvaliteta.

Analiza varijante je takođe jedna grana matematičke statistike, a zadatak joj je da prouči uticaj raznih faktora na varijabilitet neke veličine. Prvi ju je razradio poznati engleski naučnik Fišer u vezi sa planovima za agronomsku eksperimentisanja. U slučaju da istovremeno postoji uticaj više faktora, onda se svaki faktor posebno analizira; čak se može utvrditi da li su svi faktori uzeti u obzir ili možda postoje još neki nepoznati. Na primer, ovom metodom se može detaljno analizirati uticaj raznih faktora — kao što su: lična greška nišandžije, nepreciznost oružja, atmosferski uslovi i dr. — na preciznost gađanja, tj. na veličinu rasturanja.

Regresiona analiza proučava međusobnu zavisnost raznih veličina. Na primer, poznato je da brzina zrna zavisi od količine punjenja. Pomoću ove analize može se dati formula iz koje se tačno vidi količina punjenja koju treba upotrebiti da bi se postigla određena brzina ili obrnuto. Takva zavisnost zove se funkcionalna zavisnost i ona predstavlja glavni predmet ispitivanja klasične matematike. Međutim, stroga zavisnost u praksi zapravo nikad ne postoji, jer se uvek javljaju i mnogi drugi faktori koji utiču na posmatranu pojavu, a njihov se uticaj retko kad može potpuno ukloniti.

Druga važna matematička disciplina, bez koje se operativno istraživanje ne može ni zamisliti, jeste teorija verovatnoće. U gotovo svim problemima operativnog istraživanja slučaj igra veliku ulogu. Razvoj neke operacije retko se kada može sa sigurnošću predvideti, ali se zato mogu predvideti razni mogući razvoji, odnosno za svaki od njih (primenom računa verovatnoće) izračunati koliko je verovatan.

U vezi sa računom verovatnoće ide »teorija slučajnih procesa«. Ovdje se pod procesom podrazumeva evolucija nekog

sistema, a kako je objekt operativnog istraživanja uvek neki sistem, to je jasna važnost ove matematičke discipline.

Jedna druga, nova, matematička disciplina, važna za operativno istraživanje, je »teorija igara«. Ona se ne odnosi na proučavanje hazardnih igara, kao što se često veruje, mada bi se mogla i tu primeniti. U stvari, izraz »igra« u ovom slučaju je upotrebljen u širem značenju i označava neku vrstu borbe između ljudskih volja i inteligencije. Naravno, slučaj i šansa igraju izvesnu ulogu u ovim borbama, ali teorija baš i ima zadatak da prouči način na koji »igrač« može, zahvaljujući rezonovanju, da ih iskoristi.

»Teorija igara« se može iskoristiti u mnogobrojnim situacijama u vojsci, naročito u ratu. Tada protivničke strane predstavljaju dvojicu igrača, a borba igru. Operativni istraživači su koristili ovu teoriju u prošlom ratu za donošenje najboljih taktičkih rešenja, vođenje borbi između podmornica i lovačke avijacije, kao i između lovaca i bombardera itd.

Uzmimo na primer, vazдушnu borbu između bombardera i lovca. Ako lovac isuviše brzo gađa, iz prevelike daljine, on rizikuje da promaši cilj i postane bespomoćan baš u trenutku kad se približi bombarderu. Međutim, ako čeka sa otvaranjem vatre dok se sasvim ne približi bombarderu, on rizikuje da bude pogođen od bombardera. Ako se poznaje preciznost oružja i lovca i bombardera, zatim broj uzastopnih rafala bez ponovnog punjenja, povredljivost svakog aviona, njihova brzina itd., može se pomoću »teorije igara« odrediti najpodesnija udaljenost za početak gađanja i verovatnoća da protivnik bude pogođen.

Danas je primena »teorije igara« veoma napredovala i omogućava da se reši veliki broj problema, i to ne samo vojnih. Pored mnogih drugih, razrađen

je i slučaj protivavionske odbrane. Kod njega je uzeta situacija da neprijatelj napada na više načina i raznim tipovima aviona, a branilac mu se suprotstavlja raznim odbrambenim oružjima, od kojih su neka pogodna za gađanje jednih, a neka za gađanje drugih tipova aviona. Potrebno je odrediti koliko treba obezbediti oružja, koje vrste i kako ih rasporediti da broj bombi pručenih kroz sistem odbrane bude što manji, odnosno broj srušenih aviona što veći. »Igra« se sastoji u tome što branilac pretpostavlja da protivnik zna sa kakvim sredstvima on raspolaže, ali ne zna njihov raspored jer ga branilac stalno menja. Prema tome i branilac, uzimajući u obzir sve ovo i protivnikovo rezonovanje, i bira odgovarajuću taktiku.

Pored ovih naučnih disciplina, koje se koriste i u drugim naučnim metodima, operativno istraživanje je u posleratnim godinama razvilo i svoje sopstvene. Jedna od najvažnijih je tzv. »linearno programiranje«.

Jedan od najpoznatijih problema koji se mogu rešiti pomoću linearnog programiranja je transportni. On se javlja, na primer, pri snabdevanju jedinica raznim materijalom iz vojnih magacina. Pri tome se zna koliko je kojoj jedinici potrebno materijala, kao i koliko ga ima u pojedinim magacinima. Takođe su poznati raspored vojnih jedinica i mesta magacina, kao i postojeće saobraćajnice između njih i sada se postavlja pitanje koliko će količine od svakog materijala biti transportovane iz pojedinih magacina svakoj jedinici i kojim putevima, da bi se sa što manje sredstava transportovao materijal. U jednom složenijem problemu, tj. sa većim brojem magacina i jedinica teško je dati dobro rešenje bez matematičke metode. Naime, ako se pomoću linearnog programiranja prilikom ovog snabdevanja uštedi 10% uloženi sredstava, onda je u razmerama jedne ar-

mije postignuta ušteda od možda nekoliko desetina miliona dinara, pa i više.

Ovaj se problem može formulisati i drukčije. Na primer, može se zahtevati da se čitav transport organizuje u jednom određenom roku, a uz minimalno korišćenje sredstava. U tom slučaju mora biti poznata i propusna moć puta, naročito kada u što kraćem roku treba prebaciti veći broj jedinica na neki strategijski važan položaj. Tada se koristi više puteva, i direktnih i zaobilaznih. Međutim, čak i kad postoji gusta saobraćajna mreža, vrlo je teško napraviti najbolji raspored prebacivanja trupa bez upotrebe linarnog programiranja.

Ovi primeri nisu najkarakterističniji za primenu linearnog programiranja, ali su izabrani zbog toga što su jednostavni za izlaganje. Inače, linearno programiranje ima najveću primenu u industriji: na prvom mestu za planiranje proizvodnje a i za rešavanje mnogih drugih problema.

Pomenimo još i problem raspoređivanja ljudi različitih stručnih kvaliteta na pojedine poslove. U pitanju je takav raspored koji ostvaruje maksimalan ukupan radni efekat. Kod ovog se problema vidi da operativno istraživanje često koristi i psihologiju, jer precizno ocenjivanje stručnih kvaliteta ljudi svakako je više posao psihologa.

Mnogo mlađa matematička disciplina, koja se razvila u okviru operativnog istraživanja, jeste »dinamičko planiranje«. Primenjuje se pri rešavanju problema kod kojih treba doneti niz uzastopnih odluka koje utiču jedna na drugu. Na primer, u ratu postoje ograničene rezerve materijala i prilikom svake akcije treba doneti odluku koliko se tog materijala može potrošiti. Ovde je u pitanju jedan niz uzajamno zavisnih odluka, jer ako se za jednu akciju potroši mnogo materijala, ostaće manje za naredne. Slični problemi se javljaju prilikom planiranja proizvodnje, obez-

beđivanja zaliha, stvaranja kadra, raspodele investicija i dr. Mada je dinamičko programiranje već postiglo izvesne uspehe, veruje se da će u bliskoj budućnosti, kad se njegove metode bolje razrade, biti veoma korisno oružje nauke.

Koliko god da su problemi operativnog istraživanja raznovrsni, ipak postoje pojedini koji se češće javljaju i za čije su rešavanje razrađene posebne metode. Takav je na primer, problem zaliha. Nije potrebno specijalno ukazivati na neophodnost zaliha, bilo u armiji ili nekom preduzeću uopšte. Međutim, dok ogromne zalihe vezuju velika finansijska sredstva i zahtevaju troškove održavanja, nedovoljne zalihe mogu da izazovu krupne materijalne posledice. Cilj operativnog istraživanja pri rešavanju ovakvih problema je da nađe zlatnu sredinu između ove dve krajnosti. Ovaj se cilj postiže pažljivim analiziranjem cele situacije, a rezultat te analize su odluke kada treba poručiti i koje količine nove robe. Ovde se misli na zalihe potrošnog materijala koje se stalno obnavljaju. Pitanje rezervi je mnogo dalekožejnije u armiji.

Druga, specijalna grupa problema koje proučava operativno istraživanje su problemi zamene dotrajalih ili zastarelih sredstava. Ovde se misli na mašine ili njihove delove, oružje, prevozna sredstva i dr. Kod zamene dotrajalih mašina problem je odrediti kada staru mašinu treba zameniti novom. Često se isplati zameniti mašinu koja je još sposobna za rad ako česti kvarovi stvaraju znatne troškove oko opravki i izazivaju zastoje u proizvodnji. U vezi sa problemom zamene je i problem preventivnog održavanja. Naime, za svaku mašinu treba odrediti kada će se vršiti generalni i delimični pregledi.

Teorija »redova čekanja« proučava probleme koji se sreću na svakom koraku, a za koje se doskora mislilo da ne predstavljaju materijal pogodan za

naučna istraživanja. Redovi se javljaju u najraznovrsnijim uslovima. Red nastaje kad »klijenti« stižu pre nego što su prethodno usluženi. Ili, na primer, kad jedan avion stigne pre nego što je prethodni izvršio operaciju sletanja tako da je poletno-sletna staza zauzeta, ili kad brod stigne u luku pre nego što je prethodni oslobodio mesto za istovar. Isto tako u železničkom i drumskom saobraćaju, pred poštanskim i biopskopskim šalterima, u lančanom sistemu proizvodnje, u telefonskom saobraćaju itd., sreće se zagušenost koja dovodi do stvaranja redova. Pomoću teorije »slučajnih procesa« ovaj se fenomen može analizirati, što omogućava da se, ako ne sasvim eliminišu, ono bar smanje veliki redovi. Jedna mogućnost za smanjenje redova je povećanje broja takozvanih »servisnih stanica«, na primer šaltera na pošti. Nema sumnje da prevelik broj šaltera ne bi bio dobro rešenje, jer bi se držali službenici koji ne bi imali mnogo posla. Znači, treba odrediti optimalan broj šaltera.

Problemi veze (radio i telefonske) i dešifrovanja poruka u vojsci spadaju u one kod kojih se javlja čekanje i koji su naročito proučavani. Tamo se ova teorija počela primenjivati još davno pre rata prilikom rešavanja problema opterećenosti telefonskih linija.

»Teorija traženja« proučava metode za rešavanje nekih specifično vojnih problema. Problemi konvoja na Atlantiku i borbe aviona protiv podmornica, predstavljaju primere njene primene. Osnovni problem teorije traženja sastoji se u pogodnom rasporedu sredstava koja učestvuju u traženju nekog objekta tako da se verovatnoća da će traženi objekat biti nađen poveća do maksimuma.

Nabrojene oblasti operativnog istraživanja imaju svoju sopstvenu problematiku i razrađene postupke rešavanja problema i zbog toga se javlja tendencija da se odvoje kao samostalne me-

todologije. Zbog toga se danas statistička kontrola kvaliteta sve ređe dovodi u vezu sa operativnim istraživanjem.

Statistička kontrola kvaliteta omogućava efikasno praćenje kvaliteta pri serijskoj proizvodnji. Cilj joj je da na vreme predvidi kada će kvalitet proizvoda opasti ispod dozvoljene norme i tako signalizira da treba preduzeti potrebne mere — regulaciju mašina ili nešto drugo. Postupak je razrađen do detalja i sastoji se u redovnom kontrolisanju kvaliteta proizvoda — dimenzija, težine i drugih važnih karakteristika. Podaci se ubeležavaju na posebne kartice, na kojima se prati da li neizbežne fluktuacije pojedinih karakteristika ostaju u dozvoljenim granicama ili ne. Čim se primeti tendencija da neka karakteristika iziđe iz dozvoljenih okvira, preduzimaju se koraci da se to spreči. Osnovna ideja kod ovog postupka je u tome što se ne kontroliše svaki komad, već samo pojedini uzorci. Ovakva kontrola ima naročito veliku primenu u mašinskoj industriji, a prvi put se počela primenjivati u britanskim fabrikama municije za vreme rata.

Pored kontrole kvaliteta, na sličnim principima razvijaju se i druge, kao što su: kontrola prodaje, kontrola troškova proizvodnje i naročito važna budžetska kontrola koja bazira na praćenju odstupanja između planiranih i posmatranih rezultata. Dok je kontrola kvaliteta prilično razvijena u celom zapadnom svetu, ostale se za sada razvijaju, uglavnom, samo u SAD.

Kako u svakoj operaciji učestvuju ljudi, od posebnog je interesa pri operativnom istraživanju da se ispituju odnosi između ljudi i materijala, i uslovi pod kojima ljudi rade ili se bore. Oblast operativnog istraživanja koja proučava ove probleme poznata je pod imenom »Inžinjerija ljudstva« (*Human Engineering*) i u bliskoj je vezi sa medicinom.

U SAD se takođe proučava i udobnost obuće i odeće, dok se oruđa i oružja tako podešavaju da budu što podešnija za rukovanje; zatim se proučavaju fizička i moralna izdržljivost ljudi i mnogi drugi problemi. Izrađena je i jedna obimna studija o promeni sposobnosti boraca u ratnim uslovima. Rezultati ove studije su proveravani i usavršavani u korejskom ratu.

IZ izloženog se vidi da je problematika operativnog istraživanja veoma obimna i da su mnoge metode već detaljno razrađene. Međutim, operativno istraživanje još uvek nije prodrlo u mnoge zemlje i lakše je nabrojati one koje ga primenjuju. To su, pored SAD i V. Britanije, Kanada, Francuska, Italija, Belgija, Holandija, Švedska, Austrija, Zapadna Nemačka, dok neke druge tek sad započinju sa primenom. Od socijalističkih zemalja, bar prema onome što se zna, najviše se primenjuje u Poljskoj, koja koristi linearno programiranje pri rešavanju nekih ekonomskih pitanja.

Dokaz velikog razvoja operativnog istraživanja jeste obimna literatura koja iz ove oblasti postoji na Zapadu (časopisi i udžbenici). Veliki broj civilnih i vojnih visokih škola uveo je kraće ili duže kurseve iz operativnog istraživanja. U Evropi se u okviru NATO, organizuju kursevi iz vojne, a preko Organizacije ujedinjenih nacija kursevi iz civilne problematike.

Operativno istraživanje se upotrebljava uglavnom za rešavanje tri grupe problema: vojnih, privrednih i problema državne uprave. Najveće je uspehe postiglo u privredi, i to kako na rešavanju pojedinih problema lokalnog značaja, tako i na problemima od opštenacionalne važnosti. Na bazi obimnih i komplikovanih izračunavanja može se već danas sa izvesnom tačnošću utvrditi kakve će efekte imati, na primer, promena u deviznom kursu, tj. kako će to uticati na pojedine grane privrede.

Ovo se naročito koristi u privrednoj politici nekih zemalja (Holandija, Švedska). Svakako da su ovakve metode još daleko od savršenstva, ali početni korak je učinjen i dalje usavršavanje samo je pitanje vremena.

U poljoprivredi se pomoću operativnog istraživanja takođe rešavaju mnogi problemi kao što su: određivanje najpovoljnijeg vremena za berbu, najpovoljnijih uslova za rašćenje useva, pitanje đubrenja, pitanje izbora na kojem zemljištu treba negovati koju kulturu i dr. Isto se tako rešavaju i pitanja najpovoljnijeg korišćenja radne snage i materijalnih sredstava za vreme žetve, organizacije transporta i druga.

Mnogo veći broj zadataka postoji u industriji, gde operativno istraživanje rešava mnoga pitanja u vezi sa nabavkom, skladištenjem, samom proizvodnjom; istraživanjem tržišta i prodajom.

Što se tiče primene operativnog istraživanja u vojsci, u stranoj vojnoj literaturi se mogu naći sledeći podaci:

U SAD postoji nekoliko visokih vojnih ustanova koje se bave operativnim istraživanjima. To su: »operativno istraživanje« u kopnenoj vojsci, »operativna analiza« u mornarici, »operativna analiza« u vazduhoplovstvu i »analiza sistema naoružanja« u američkom Ministarstvu odbrane. Navešćemo neke probleme kojima se bave ove ustanove:

— analiza vrednosti sistema naoružanja;

— operativno istraživanje na polju taktike;

— ratne igre;

— izrada projekata;

— analiza terenskih eksperimenata koji su vršeni u uslovima sličnim ratnim.

Postignuti su izvesni rezultati i u problemima od interesa za kopnenu vojsku i to u:

— upotrebi radara;

— određivanju najpodesnijeg načina za postavljanje minskih polja, u obradi

i razradi novih pravila za njihovo postavljanje u cilju uštede u vremenu;

— proučavanju novog naoružanja i novih sredstava upšte;

— proučavanju zona za parkiranje motornih vozila;

— proučavanju opreme za pristaništa i skladišta;

— proučavanju proporcije raznih vrsta naoružanja koje treba dati pojedinim jedinicama;

— određivanju vrsta naoružanja koje treba tek konstruisati;

— analizi i određivanju učinka u obuci, određivanju operativnog kapaciteta jedne jedinice;

— proučavanju problema zamene opreme.

Vojno operativno istraživanje u SAD ima gotovo najveću primenu u tehničkim vođenim projektima. To je i prirodno s obzirom na činjenicu da je to polje u koje se ulažu ogromna materijalna sredstva, a u kome se, s druge strane, nema dovoljno iskustva.

Prema pisanju G. Merila,³ operativno istraživanje se koristi kroz ceo razvoj jednog projektila; prvo da pokaže potrebu za njim, zatim da sugerira njegov razvoj, kao i najbolji način upotrebe. Nabrojaćemo neke zadatke koji se pri tome rešavaju:

Prvi bi bio određivanje operativnog zahteva. Na osnovu američke nacionalne strategije, taktičke doktrine i tehničkih mogućnosti, određuje se da li postoji nov operativni zahtev. Okolnosti koje nameću pojavu ovakvog problema mogu biti: novo i moćno oružje u rukama eventualnog neprijatelja, procena ozbiljnih nedostataka u sopstvenom naoružanju ili značajan napredak tehničkih mogućnosti.

Kad je postavljen operativni zahtev, određuje se najbolji način izvođenja, tj. razvoja projektila. Dok je projektil u razvoju, potrebno je neprekidno upo-

³ »Operations Research, Armament, Launching«, 1956. g. Njujork.

ređivati njegove vrednosti sa vrednošću drugih sopstvenih i neprijateljevih borbenih sredstava. Kad je razvoj projektila u završnoj fazi onda se određuje njegova operativna vrednost i najbolji način upotrebe. Ovaj problem je od bitne važnosti za operativne snage i one ga rešavaju koristeći podatke sa probnih gađanja.

Isto tako kad je razvoj projektila u završnoj fazi, potrebno je odrediti njegov uticaj na strategijsko planiranje. Ovaj problem je naročito važan kod projektila koji imaju veliku moć u poređenju sa drugim postojećim oružjem. Postoje i druga pitanja koja treba rešiti kao, na primer, kako utiče veliki proizvodni program jednog oružja na druge programe, na stanje tehničkog kadra i materijalnih sredstava. Ovo su problemi koji se ne javljaju samo kod razvoja vođenih projektila već, u većoj ili manjoj meri, i kod svih drugih vrsta oružja.

U Britaniji je primena operativnog istraživanja takođe vrlo razgranata. Od problema koji se proučavaju spomenimo:

— analiziranje rezultata operacija, a u vreme mira i obuke, radi određivanja efikasnosti primenjene taktike, zatim analiziranje uticaja taktike na naoružanje kao i naoružanja na taktiku;

— predviđanja rezultata budućih operacija;

— analiziranje efikasnosti organizacije;

— određivanje operativne efikasnosti naoružanja i druge vrste opreme.

Od drugih zemalja u kojima je primena vojnog operativnog istraživanja uzela široke razmere, na prvom mestu treba spomenuti Francusku (prve važnije studije datiraju iz doba rata u Indokini), Kanadu i Italiju.

Izvesno je da će razvoj operativnog istraživanja postepeno napredovati i da će se polje primene sve više širiti. Sve brže usavršavanje postojećih metoda

omogućiće dobijanje sve tačnijih podataka i usloviće pojavu novih problema i novih oblasti za obradu. Kako su rad naučnika i primena računskih mašina skupi, za sada se sa ekonomske tačke gledišta isplati proučavati samo operacije većih razmera. Međutim, treba očekivati da će se u dogledno vreme povećati stepen automatizacije računskih mašina i smanjiti cena njihovog rada, a to će omogućiti primenu operativnog istraživanja i na širokom planu »manjih« problema.

PAP.

IZ TALIJANSKE VOJNE TEORIJE I PRAKSE

O EVENTUALNOM BUDUĆEM RATU

Jedan od osnovnih problema koji su najviše tretirali talijanski vojni pisci i teoretičari u toku prošle godine bilo je svakako pitanje eventualnog budućeg rata. Oni su pokušali da ga osvetle sa više strana, odnosno da bar delimično iznesu i one njegove aspekte koji neposrednije utiču na organizovanje i rukovođenje oružanim snagama, ili su u vezi sa nekim drugim praktičnim vojnim pitanjima.

Pri tim razmišljanjima ovi autori su postavili kao prvo i načelno pitanje — da li će u najbližoj budućnosti još biti svetskih ratova? Tako, na primer, general Inaudi¹ pokušava da do odgovora na njega dođe razmatranjem i upoređivanjem odnosa između ekonomike i rata. On uzima i definiše budući

¹ U članku su obuhvaćena samo neka osnovna ili potpunije obrađena pitanja u pojedinim brojevima časopisa *Rivista militare* u toku 1961.

¹ Gen. di Brig. Giuseppe Inaudi: *Avremo ancora »grandi« guerre nel prossimo avvenire?*, *Rivista militare*, Italija, septembar 1961.

rat kroz prizmu međusobne jačine pojedinih zemalja u pogledu njihovih razornih sredstava, te smatra da će on biti totalan po onome što će obuhvatiti, po sredstvima koja će zahtevati i ciljevima koje će imati da postigne. Kao antiteza ratu general Inaudi uzima ekonomiku, tj. proizvodni kapacitet zemalja. Između ekonomike i rata postoji određen odnos — uzajamna povezanost, pošto se ratom postižu ekonomski ciljevi, odnosno osvajaju izvori sirovina i nova tržišta. I ne samo to. Postoje zakoni ekonomike koji se mogu primeniti na rat i obratno. Tako, na primer, za proizvodnju — kao prvi od tri osnovna dela ekonomike (proizvodnja, distribucija i potrošnja) — važi poznato pravilo da je njen razvoj uslovljen sredstvima za rad i ljudskim faktorom. Slično se može reći i za rat, ili ako se kaže da je povećanje proizvodnje uslovljeno razvojem proizvodnih sredstava (Marks), onda bi se to moglo parafrazirati i ovako: razvoj rata uslovljen je razvojem razornih sredstava. Sem toga, i ekonomika i rat teže danas da ljudski faktor posmatraju ne samo sa tehničke strane već, pre svega, i sa druge koja se zasniva na fiziologiji, psihologiji, etici i integralnom proučavanju ljudskog bića.

Odnos između proizvodnoaktivnog stanovništva i snaga za borbu menjao se uporedo sa razvojem sredstava kojima su se jedna i druga strana služile. Pri tome se, radi ravnoteže, neprekidno morao povećavati broj onih koji su radili, jer je očigledno neuporedivo lakše uništavati nego proizvoditi. Tako je taj odnos u II svetskom ratu iznosio 1 : 15, tj. na svakog borca dolazilo je 15 ljudi u proizvodnji. Pronalaskom i usavršavanjem nuklearnog i termonuklearnog oružja, a posebno težnjom ka »čistoj« atomskoj bombi, sredstva za razaranja su pojačana do neslućenih razmera. Njima treba dodati ne manje opasna biološka i hemijska borbeno

sredstva da bi se dobila približna slika kakvim snagama za uništenje danas raspolaže čovečanstvo. S druge strane, mada je i proizvodnja zabeležila znatan progres, ona se nalazi tek u fazi iskorišćavanja fisije atoma. To znači da su se atomska sredstva, za sada, polarizovala uglavnom na domen razaranja, dok se samo manjim delom koriste za proizvodnju. Disproporcija je veoma velika i ravnoteža tako poremećena da ju je teško ponovno uspostaviti. Iz toga proizilazi da se problem budućeg rata ne može svesti na jednostavan odnos snaga eventualnih suprotnih strana koje se, pogodnim doziraњem, dovode u ravnotežu. Problem je dublji i širi, premašuje tradicionalne koncepcije ekonomike i rata, pošto budući rat preti da brzo i totalno razori ekonomiku pa, čak, ugrozi i samu egzistenciju čoveka.

Autor iznosi podatak da je za uništenje života na Zemlji² potrebna razorna snaga od 800 000 megatona, kao i da Zapad za sada raspolaže sa 45 000 (SAD 35 000 i Velika Britanija 10 000), a SSSR sa 20 000 megatona³. Tim razornim sredstvima mogao bi se uništiti život na 8,1% delu zemljine kugle ili na površini od 4 520 000 kvadratnih milja. Imajući u vidu da zemlje članice Atlantskog pakta obuhvataju površinu od 8 568 214, a Varšavskog od 8 828 601 kvadratnih milja, autor izvlači zaključke:

a) da je sudbina ljudskog roda — u odnosu na najgoru alternativu — još uvek obezbeđena;

² Za ovaj pojam na Zapadu se upotrebljava kratica DOE — početna slova izraza: *Death on Earth*, što na engleskom znači: smrt na Zemlji.

³ Podatke za SAD i SSSR pisac je uzeo iz američkih izvora, dok je za Veliku Britaniju sam procenio.

Tri meseca kasnije isti ovaj časopis doneo je podatke iz sovjetskih izvora o jačini nuklearnog eksplozivna kojim raspolaže SSSR. Podaci su dati u članku general-pukovnika V. F. Tolupka, koji je objavljen u listu »Crvena zvezda« povodom Dana sovjetske artiljerije. Po tim podacima SSSR raspolaže nuklearnim sredstvima jačine 100 000 000 tona TNT, odnosno 100 000 megatona (*URSS e armi nucleari, Rivista militare*, Italija, decembar 1961. strana 1538).

b) da za sada nijedan blok nije u stanju da uništi drugi;

c) da je prevlast Zapada u pogledu atomskog potencijala još uvek znatna;

d) da stepen relativne osetljivosti odgovarajućih teritorija ide u prilog Istoku (Sovjetskom Savezu).

Pošto oba bloka ne raspolažu sa dovoljno atomskih sredstava, autor smatra da će oni izbegavati da ih troše na arktičke i subarktičke zone, pustinjske, planinske i druge slabo naseljene rejone, već da će ih bacati na industrijske centre, vojne instalacije i unapred određene ciljeve. Ako bi u takvim uslovima došlo do rata, verovatno bi obe strane težile da što pre bace jedna na drugu najveći deo raspoloživih atomskih sredstava. Došavši do takvih zaključaka, autor postavlja pitanje šta bi radila Azija, a pre svega Kina sa svojih 600 miliona ljudi sabijenih na teritoriju veličine otprilike Kanade, posle eventualnog parcijalnog razaranja Evrope i Severne Amerike. Sve to, ističe autor, navodi na zaključak da do atomskog rata, bar u bliskoj budućnosti, neće doći.

U završnim razmatranjima on se osvrće na vođenje atomskog rata sa aspekta njegovog cilja. Pri tom polazi od činjenice da u takvom ratu neće biti pobjednika, već da će on dovesti do uništenja oba protivnika. S obzirom da obostrano uništenje ne može biti cilj rata, postavlja se pitanje da li se atomski rat uopšte može tretirati kao rat, ili je to fenomen sa funkcijama koje imaju trusovi i velike epidemije, neka vrsta sigurnosnog ventila — ne više automatskog — koji je u stanju da na Zemlji ili njenom delu izmeni odnos čovek — prostor.

U drugom članku ove vrste⁴ autor prilazi pitanju budućeg rata sa aspekta da li će on biti atomski ili konvencio-

nal, u kojem bi se strategijska atomska sredstva držala u rezervi, s tim da nijedna ratujuća strana ne bi imala hrabrosti da uzme inicijativu i time izazove opšte uništenje. I taj se članak, dakle, zasniva na teoriji atomske ravnoteže, a autora su, izgleda, podstaknule na razmišljanje najnovije mere SAD koje idu za tim da se povećaju jačina i čvrstina konvencionalnih snaga i tako obezbedi njihova spremnost bilo za atomski ili konvencionalan rat. U stvari, kada su SAD uvele *pentomic* formaciju svojih divizija, sve su se zapadnoevropske zemlje požurile — po mišljenju ovog autora — da svoju doktrinu, odnosno organizaciju i taktiku prilagode atomskom ratu, mada ni jedna od njih nije u to vreme raspolagala atomskim oružjem, niti je mogla predvideti vrstu i količinu atomskih sredstava sa kojima može računati u slučaju rata — s obzirom da su ona bila, a i danas su, centralizovana u rukama SAD. Najnovija orijentacija SAD ukazuje na njihovu novu strategijsku koncepciju eventualnog vođenja konvencionalnog rata bez atomske podrške, čemu se sada prilagođava, pored ostalog, i organizacija njihovih oružanih snaga. U slučaju, pak, upotrebe atomskog oružja u taktičkim okvirima, autor smatra da bi to onda bio rat u kome se postojećim konvencionalnim sredstvima dodaje i atomska podrška, tj. postiže određena, veća koncentracija vatre, koja prisiljava jedinice na rastresitost. Ovde autor upoređuje orijentaciju današnje doktrine sa onom na kraju II svetskog rata i dolazi do zaključka da evolucija koju je pojava atomskog oružja izazvala u okviru taktike nije bila znatna. On polazi od toga da je koncentracija razorne moći osnovna taktička karakteristika atomskog oružja, kao i da su se kopnene vojske morale prilagođavati velikim koncentracijama vatre već i u toku II svetskog rata, dakle,

⁴ Gen di C. A. Carlo Cigliana: *Guerra atomica o guerra convenzionale? Rivista militare, Italija, novembar 1961.*

kad atomsko oružje još nije bilo u upotrebi. Između ostalih primera autor iznosi da su do 1937. godine pravila Crvene armije preporučivala koncentraciju bar 60—80 cevi na kilometar fronta i da se taj broj neverovatno brzo povećavao tokom II svetskog rata: 130—150 cevi na kilometar 1940. godine, 365 cevi na kilometar za vreme staljingradske bitke, a preko 600 cevi na kilometar u berlinskoj operaciji. Pomenutim pravilima još tada je bilo predviđeno preduzimanje takvih koncentracija vatre kojima bi neprijatelj bio prisiljen da napusti borbu ili da — uprotivnom — bude uništen. Autor smatra da će u budućem konvencionalnom ratu biti prevaziđena gustina koju su Sovjeti postigli 1944—1945. godine, te da problemi rastresitosti i dekoncentracije snaga zadržavaju svoju punu važnost.

Osnovni je zaključak autora da treba biti podjednako spreman i za atomski i za konvencionalni rat. Poznato je, međutim, da talijanski vojni časopisi već više godina prenose i detaljno razrađuju baš takvu doktrinarnu koncepciju i da su mere koje se preduzimaju radi usvajanja kako organizacijskih oblika tako i taktičkih principa, upravo usmerene ka tome da se oružane snage osposobe za dejstvo i uz atomsku taktičku podršku i uz isključivu upotrebu konvencionalnih sredstava. Broj objavljenih radova na tom polju veoma je velik. Zbog svega toga stiče se utisak da i ovaj članak (ovako opšteg karaktera) dolazi suviše kasno, bilo kao pomoć da se nova doktrina teoretski obradi ili podrži, bilo da se iz njega izvuče neki konkretan zaključak za praktičan rad. Najverovatnije je da je namenjen za spoljnu upotrebu, jer se izvesne postavke ne mogu shvatiti drukčije nego kao prekori upućeni SAD što atomsko oružje ne stavljaju na slobodnije raspolaganje svojim partnerima u Atlantskom paktu.

S druge strane, taj je članak, kao i ostali koji se prikazuju u ovom napisu, zanimljiv kao pokazatelj osetnijeg kretanja talijanske vojne teorije od ekstremnih ocena i prihvatanja termonuklearnog, kao osnovnog oblika eventualnog budućeg rata, ka mirnijim ocenama i realnijim rešenjima koja se oslanjaju više na talijanske potrebe i mogućnosti.

O mogućnim oblicima eventualnog budućeg rata iznosi svoje mišljenje i general Mereu⁵ koji, ukratko izneto, takođe dolazi do zaključka da atomsko oružje ne može zameniti klasično, odnosno da se ne može govoriti o njegovoj apsolutnosti. Autor smatra da se budući rat može ispoljiti u ovim oblicima: a) kao hladni i rat u cilju prevrata; b) kao konvencionalan sa ograničenim ciljem; c) kao ograničen atomski (tj. sa upotrebom atomskog oružja samo u taktičkim okvirima); d) kao sveopšti atomski rat. Ovaj poslednji se tretira kao najmanje verovatan, ali se ne isključuje njegova mogućnost. Zanimljivo je isticanje u članku da će u bilo kakvom obliku rata u budućnosti kopnena vojska imati glavnu ulogu. Na osnovu toga autor izvlači izvesne zaključke i daje praktične sugestije kao, na primer, o potrebi integracije rodova i na nižim stepenima komandovanja, o reviziji uloge divizije, o taktičkim grupama i podgrupama kao osnovnim činiocima sutrašnjeg boja i o procesu unificiranja rodova po kojem se već nazire njihovo svođenje na rang specijalnosti. Pri razmatranju kopnene vojske autor naročito ukazuje na probleme pokretljivosti i zaštite ljudstva. Po njegovom mišljenju, tendencija za sveopštim motorizovanjem je veoma opasna. Najpovoljnije je rešenje da se stvaraju integrirane oklop-

⁵ Gen. di Brig. Francesco Mereu, *Considerazioni sulle possibili forme di un conflitto eventuale*, *Rivista militare*, Italija, mart 1961. (Članak je detaljno prikazan u *Vojnom delu* br. 4—5/1961. godine, str. 297).

ne jedinice, koje bi se oslanjale u pogledu pokretljivosti i zaštite na tenk i oklopni transporter, s jedne, i pešadijske jedinice naoružane moćnim, lakim i što jednostavnijim oružjem, koje su dobro osposobljene za naporna pešačenja kao i za potpuno samostalan život i dejstvo, s druge strane. U oba slučaja treba voditi računa o tome da će se borbe voditi uz krajnju oskudicu i štednju svih potreba, a naročito municije i pogonskog goriva. Na to, kao i na dugotrajna pešačenja, potrebno je neprekidno privikavati celokupan sastav kopnene vojske. Pisac posebno ukazuje na potrebu organizovanja lakih, elastičnih i operativnih komandi, čiji bi se štab sastojao od najneopходnijeg i strogo ograničenog broja ljudi. Takav štab bi imao tri jezgra: operativni, informativni i logistički.

Shvatanja o eventualnom budućem ratu, na iznetoj opštoj liniji, ima i general Lijuci.⁶ I on polazi od toga da atomsko oružje ne stoji više na raspolaganju samo jedne zemlje ili samo jednog bloka, te da je time postignuta ravnoteža koju će se bilo koja strana teško odlučiti da naruši; ujedno smatra da će se vrlo brzo ovladati i proizvodnjom taktičkog nuklearnog oružja na širokom planu. To, međutim, neće smanjiti značaj i vrednost konvencionalnog, koje će se upotrebljavati uporedo sa taktičkim atomskim oružjem. Po mišljenju autora, mogu se očekivati i takvi oblici rata u kojima će se primenjivati isključivo konvencionalno oružje. Mada ih u svetu različito nazivaju, kao na primer: lokalizovan rat, ograničen, rat u cilju prevrata, građanski rat, general Lijuci smatra da se u suštini radi o ratovima u dosadašnjem smislu reči ili o gerilskim.

Na osnovu takvog stava prema karakteru budućeg rata i jednom i dru-

gom oružju, a potkrepljujući svoje mišljenje vidnim tendencijama armija SAD i Velike Britanije u poslednje vreme ka povećavanju značaja konvencionalnog oružja, autor detaljnije razmatra zahteve koji se postavljaju pred modernu kopnenu vojsku i njene karakteristike. Polazna tačka je, razumljivo, njen zadatak. Pri tome se on ograničava isključivo na zadatak talijanske kopnene vojske i formuliše ga ovako:

— na međunarodnom planu, preciznije u okviru Atlantskog saveza, učestvovanje u odbrani sveta i zapadne civilizacije i ispunjavanje obaveza prihvaćenih pristupanjem Atlantskom paktu;

— na nacionalnom planu, obezbeđenje odbrane teritorije i granica od verovatnog spoljnjeg neprijatelja, kao i odbrana institucija i poretka u slučaju velikih unutrašnjih poremećaja;

— na međunarodnom planu, spremno učestvovanje u sastavu ekspedicionih korpusa koji se, na osnovu odluka nekog međunarodnog tela (na primer, OUN) šalju u bilo koji deo sveta radi uspostavljanja ili održavanja reda i mira.

Zadatak koji se postavlja kopnoj vojsci uslovljava i njen kvantitet, kao i stepen borbene spremnosti, tj. koje od njenih jedinica treba da su potpuno spremne za neposrednu upotrebu, koje se mogu, i u kom obimu, držati na nižem stepenu gotovosti, a koje će se morati formirati tek u slučaju potrebe. Mnoge zemlje Atlantskog pakta predviđaju dve vrste jedinica kopnene vojske: prve su neprekidno u stanju visoke borbene spremnosti i sačinjavaju u pravom smislu operativnu vojsku; druge se ili dopunjuju ili formiraju mobilizacijom, a namenjene su uglavnom za unutrašnju odbranu, logističke funkcije ili popunu onih prvih.

S obzirom na važnost i obimnost zadatka, kao i ogroman tehnički pro-

⁶ Generale Giorgio Lijuzzi: *Caratteristiche ed esigenze di un esercito moderno*, Rivista militare, Italija, maj 1961.

gres od II svetskog rata naovamo, posebnu pažnju, po mišljenju autora, treba posvetiti kvalitetu kopnene vojske. To pitanje on razmatra sa dva aspekta: kvaliteta ljudi i kvaliteta sredstava.

U vezi sa kvalitetom ljudi, on podseća da su razvoj tehnike i predviđeni zadaci vojske danas, posle dva veka, ponovo postavili na dnevni red pitanje da li se orijentisati na profesionalnu vojsku ili na vojsku koja se popunjava na osnovu opšte vojne obaveze građana. Profesionalna vojska nije, po njegovom mišljenju, prihvatljiva za Italiju, i to ne zbog toga što je skupa, već što obuka putem opšte vojne obaveze ima ogroman vaspitni značaj u nacionalnim razmerama. Nju nije prihvatila, sem Velike Britanije, ni jedna od vodećih svetskih sila. Međutim, zbog potrebe za potpunijom obukom i velikim brojem specijalista, danas je u svim vojskama tih država mnogo veći procenat nego ranije aktivnog kadra, kao i kadra koji ostaje u službi na duže rokove. Neki od njih se dobijaju i pažljivim izborom i specijalnom obukom iz redova regruta, dok je za izvesne specijalnosti neophodna vrlo duga priprema i praksa. Stoga se ovo može zadovoljiti samo profesionalnim kadrovima ili onima koji su regrutovani na duže rokove. U savremenoj vojsci takvih kadrova, po mišljenju autora, treba da bude 30% (u zapadno-nemačkoj armiji taj se odnos danas približava 50%, dok je u talijanskoj još veoma daleko od 30%).

Zahtev za kvalitetom treba da je zastupljen i pri izboru kadra (regrutovanjem), jer je za bilo koju dužnost danas neophodan minimum sklonosti i obrazovanja. Autor tvrdi da se već više godina u Italiji oseća potreba za modifikiranjem zakona o regrutovanju, i to ne samo radi zadovoljenja socijalnih i porodičnih, već i tehničko-vojničkih zahteva. Pri tome on u pr-

vom redu misli na smanjenje zahteva za fizičkom sposobnošću u korist intelektualne. On smatra da izbor aktivnog kadra, oficira i podoficira, u Italiji danas zadovoljava jer se javlja velik broj kandidata u odnosu na potrebe. Pošto je pomenuo da se sada svi rodovi obimno služe tehničkim sredstvima i postupcima, on se zalaže za što šire opšte, tehničko i vojnostručno obrazovanje aktivnog kadra.

Drugi aspekt kvaliteta vojske su borbena i druga sredstva. U članku se ističe da je talijanska kopnena vojska opremljena velikim brojem pešadijskog i artiljerijskog oružja, municije, vozila, inženjerskih sredstava i sredstava za vezu najraznovrsnijih tipova, proizvodnje i porekla, među kojima ima i mnogo zastarelih, te je neophodno savremeno je opremiti, i to hitno jer su iskustva iz prošlosti u tom pogledu vrlo teška. Ovde autor misli na to da Italija između I i II svetskog rata nije uspela da modernizuje svoju artiljeriju, tako da je u II svetski rat morala ući opremljena istim oruđima kojima je završila I. Između ostalih mera na liniji modernizacije, autor navodi da su talijanskoj kopnenoj vojsci potrebni: poluautomatska puška, veoma laka, iz koje se može dejstvovati pojedinačno i rafalima; savremen i lak puškomitraljez koji bi, uz dodatno postolje, mogao dejstvovati i kao mitraljez; minobacač većih manevarskih sposobnosti, sa običnim minama i raketama, lakši i precizniji od onih koji su u upotrebi. Ujedno joj treba obezbediti zamenu ili bar prepravku artiljerije, prvenstveno protivoklopne i protivavionske; lakši a bolje naoružani tenk; modernizaciju inženjerske i opreme za vezu; potpunu motorizaciju operativnog dela (oklopnim transporterima i kamionima), kao i popunu avijacije kopnene vojske modernim avionima i helikopterima.

U pogledu organizacije autor ukazuje na opštu liniju rasterećivanja divizije kao najmanje združene jedinice i upoređuje ono što je učinjeno u Italiji sa nekim drugim zapadnim zemljama. On kaže da su Zapadna Nemačka, Velika Britanija i Francuska uvele novu organizacijsku jedinicu — brigadu, sastavljenu od raznih rodova i službi. Više takvih brigada, uz posebno dodate rodove i službe, sačinjava diviziju. U Italiji i SAD, međutim, sačuvana je sličnost između nekadašnje i današnje divizije, s tim što se nova može deliti na taktičke grupe (koje su po rangu na nivou brigada). I grupe i brigade mogu se deliti na taktičke podgrupe. Razlika između talijanskog i američkog rešenja je u tome što su Talijani zadržali puk, kao tradicionalnu jednorodovsku jedinicu, dok su ga Amerikanci ukinuli. Za razliku od ostalih armija zemalja članica NATO, samo talijanska kopnena vojska nema u organskom sastavu divizija sredstava za lansiranje nuklearnih projektila. Njihovo eventualno pridavanje i upotreba spadaju u nadležnost viših komandi. Autor smatra da je takvo rešenje sada sasvim umereno. Naime, donedavno ono se prvenstveno pravdalo ograničenom količinom raspoloživog atomskog oružja. Međutim, on smatra kao vrlo verovatnim da će se eventualni budući rat voditi isključivo konvencionalnim oružjem, pa je bolje da se jedna operativna jedinica kao što je divizija ne opterećuje onim drugim.

U zaključku članka autor tvrdi da kopnena vojska neke zemlje osrednje veličine, koja ne spada u nuklearne sile, treba da ima ove karakteristike: da je što više mehanizovana, bogato opremljena savremenim konvencionalnim oružjem, tenkovima, oklopnim transporterima, tehničkim materijalom, sredstvima za vezu, dobrim izviđačkim avionima i lakim i srednjim helikopterima, da joj je obezbeđena

adekvatna logistička podrška; da joj sadejstvuje efikasna i po broju snažna avijacija za taktičku podršku i transport; da je sastavljena od dobro izabranog ljudstva i da 30% ličnog sastava sačinjavaju profesionalni kadrovi ili lica regrutovana na duže rokove. Obnova i podmlađivanje talijanske vojske u tom smislu, smatra autor, predstavlja imperativ čije izvršenje ne sme biti ometeno nikakvim tehničkim, administrativnim, socijalnim ili političkim teškoćama i razlozima.

DEJSTVA NA PLANINSKOM ZEMLJIŠTU, ZIMI I NOĆU

Pitanje uticaja planinskog zemljišta, pretežno u okvirima taktike, razmatralo je nekoliko autora tako da ono spada među bolje i potpunije obrađena. Karakteristično je pri tome da se najviše pažnje poklonilo napadu i drugim oblicima aktivnih dejstava, dok je odbrana u toku prošle godine samo uzgred dodirnutu. Poseban članak posvećen je taktičkom izviđanju sa zemlje u planini, i to u okviru brigade kao osnovne planinske združene jedinice.

U tom članku autor⁷ zasniva svoja razmatranja na tome da je izviđanje u planini, više nego ma gde drugde, važan i težak zadatak, često od odlučujućeg značaja, jer je najneposrednije vezan za komandantovu zamisao dejstva. Stoga je neophodno da komandant planinske brigade raspolaže posebnom formacijskom jedinicom koja je u stanju da (objedinjena ili podeljena) dejstvuje na većoj udaljenosti, u manjim dolinama ili na besputnom zemljištu, i koja mu može uvek i najhitnije pružiti sve potrebne podatke. Takva jedinica mora biti laka, jake vatrene moći i sposobna za samostalna dejstva, pošto izviđati u planini često

⁷ Col. F. Zopitantonio Liberatore: *L' esplorazione tattica terrestre in montagna nell' ambito della brigata*, *Rivista militare*, Italija jun 1961.

znači probijati se kroz borbu, infiltrirati se preventivno zauzeti izvesne položaje i zadržati ih do dolaska glavnine pa, ponekad, i duže. Takvim zahtevima, po mišljenju autora, ne mogu da udovolje bataljonski izviđački vodovi, čak i ako bi bili ojačani. On se zato zalaže za uvođenje novih izviđačkih jedinica u sastav brigade. Trebalo bi da one budu trojne ili četvorne formacije i da ih karakterišu ove osobine:

a) visoka obučenost za dejstvo na stenovitom terenu, snegu i ledu;

b) da su lake, tj. da raspolazu samo najneophodnijim potrebama za život i dejstvo u planini, bilo leti ili zimi, i da nisu opterećene sredstvima koja bi ih orijentisala isključivo na prohodne doline;

c) da mogu dejstvovati bilo centralizovano, bilo podeljene na onoliko taktičkih grupa na koliko se može podeliti brigada (3 ili 4);

d) da su u taktičkom i logističkom smislu dovoljno autonomne, posebno da raspolazu višestrukim i brzim prevoznim sredstvima;

e) da raspolazu moćnim naoružanjem koje bi im omogućilo da, uprkos uzastopnim, kratkim, a po intenzitetu veoma jakim, naporima izvršavaju zadatke koji se normalno dodeljuju takvim jedinicama;

f) da raspolazu izvesnim brojem oklopnih transportera pomoću kojih bi mogle da brzo savladaju prohodne doline ili se uspešno suprotstavljaju sličnim neprijateljevim sredstvima;

g) da su podešene za prebacivanje helikopterima, tj. da se mogu podeliti na manje, samostalne delove.

Ovako sastavljenim i opremljenim jedinicama autor, pored izviđanja, namenjuje i druge zadatke, kao što su: hvatanje dodira s neprijateljem, zadržavajuća dejstva, ulogu brze i snažne rezerve u napadnim dejstvima, eksploataciju uspeha u sadejstvu s planinskim padobrancima, kratke i snažne

protivnapade u odbrani, posedanje otpornih tačaka itd.

U celini, članak se svodi na iznetu sugestiju i predlog.

O ofanzivnim dejstvima sa upotrebom atomskog oružja u planini govori se opširnije u članku pukovnika Adamija.⁸ On polazi od toga da planinsko zemljište, opšte uzevši, otežava ofanzivna dejstva, te će i napadač takvo zemljište smatrati prvenstveno kao zonu koju mora savladati da bi najkraćim pravcima stigao do braničevih objekata od vitalnog značaja. Stoga će načelno dejstvovati duž prolaznih pravaca, izbegavajući zone koje predstavljaju prepreku. Po autorovom mišljenju, u pogledu ofanzivnih dejstava u planini postoje dve osnovne koncepcije:

— probijanje prolaznim zonama i

— pretežno oslanjanje na manevar teško prohodnim zonama.

Obe koncepcije se po pravilu međusobno dopunjuju i imaju isti cilj: sigurno držanje potrebnih komunikacija. Autor ovako formuliše uticaj planinskog zemljišta na ofanzivna dejstva: a) lokalizuje operativne pravce duž prolaznih zona; b) nameće podelu snaga zavisno od prohodnosti i ograničava njihovu upotrebu kako u kvalitativnom tako i u kvantitativnom pogledu; c) smanjuje efikasnost vatre; d) otežava kretanje; e) nameće široke frontove napada zbog neprolaznih delova zemljišta i potrebe da se iskoriste svi mogućni putevi za infiltraciju; f) zahteva koncentraciju napora, kombinovanjem višestrukih napada i na taktički manje važne objekte; g) pruža male mogućnosti za uspeh frontalnih dejstava koja se izvode uz primenu konvencionalnih postupaka, a ide u prilog dejstvima koja se zasnivaju na manevaru i iznenađenju; h) iziskuje posebne postupke

⁸ Col. F. (a) Arnaldo Adami: *L'azione offensiva con impiego di armi atomiche in montagna*, Rivista militare, Italija, april 1961.

u skladu sa specifičnim uslovima i klimom.

Da bi se što uspešnije mogao suprotstaviti takvim karakteristikama planine koje nesumnjivo idu u prilog braniocu, napadač mora iskoristiti mnogobrojne mogućnosti za iznenađenje i manevar. S obzirom da je brzo braničevno reagovanje pokretom ovde veoma ograničeno, to je iznenađenje mnogo efikasnije nego na ravničastom zemljištu, a ostvaruje se: izborom pravaca napada koji se smatraju neprohodnim i koji izvode na bokove ili u pozadinu branioca, iskorišćavanjem meteoroloških uslova kao što su magla, oluja i slično, kao i upotrebom znatno jačih snaga od onih koje branilac može predvideti.

Manevar se ostvaruje, pre svega, kombinovanjem infiltracije i vertikalnog obuhvata pomoću helikopterskog i avio-desanta na pogodne i rentabilne objekte, a potrebu za njim iziskuju teškoće i slaba efikasnost frontalnih dejstava. Kao osnovnu karakteristiku ofanzivnih dejstava u planini autor navodi potrebu da se ključni položaji, čije držanje opredeljuje i konačan ishod operacije, zaposednu — makar i delom snaga — pre branioca, a to se postiže brzinom kretanja i dejstva. Za tu namenu najbolje odgovaraju specijalizovane planinske jedinice, posebni izviđački vodovi planinskih bataljona koji su posebno izvežbani za infiltraciju i prepade, kao i planinski padobranici. I jedni i drugi su izraziti predstavnici manevra u planinskim jedinicama.

U svojim razmatranjima autor se nešto detaljnije zadržava na planinskoj brigadi u ofanzivnim dejstvima. Ona namo izuzetno pristupa izviđanju koje je objedinjeno u okviru korpusa prve borbene linije, a izvode ga posebni »odredi za traženje i hvatanje dodira«. Ako brigada izviđa samo za svoj račun, onda taj zadatak poverava »pla-

ninskom izviđačkom odredu« koji se formira po potrebi i može biti raznovrsnog sastava. Izviđanje ima dva cilja: prikupljanje podataka o braniocu i posedanje važnih položaja pre njega. Već u ovoj fazi može doći do upotrebe vođa padobranaca da bi se napadač domogao ključnih položaja. Kao što se vidi, ovaj autor ne deli mišljenje autora prvog članka po ovom pitanju.

Radi obezbeđenja brigada maršuje podeljena na autonomne taktičke grupe i podgrupe. Po pravilu svaki takav deo se obezbeđuje od iznenađenja sa zemlje prethodnicom, a po potrebi pobočnicama i zaštitnicama. Jačina prethodnice je različita, od 1/6 do 1/3 snaga grupe (podgrupe) koja je izbacuje, a obično se ojačava delovima inžinjerije i artiljerije. Odstojanja nisu fiksirana već zavise prvenstveno od zemljišta.

Za vreme približavanja brigada se postepeno raščlanjava da bi na polazne položaje izišla u što manje osetljivom poretku, vodeći posebno računa o potrebi da postigne iznenađenje. Kad taktičke podgrupe prve borbene linije iziđu na polazne položaje koje određuju njihovi komandanti ili komandanti taktičkih grupa, približavanje se smatra završenim.

Planinska brigada u napadu obično dobija zadatak da prodre u dubinu protivnikovog odbrambenog poretka, da zauzme položaje prvih rezervi i ugrozi braničeve puteve snabdevanja. Taktičke grupe i podgrupe su različitog sastava i dobijaju različite zadatke, ali su samostalno u dejstvu. U skladu sa dobijenim zadatkom određuje se pravac glavnog udara i više pomoćnih, pri čemu se kombinuje frontalno dejstvo sa maneuvrom preko planinskih grebena i teško prohodnih pravaca. Na pravcu glavnog udara mogu se upotrebiti i taktički atomski projektili. U tom slučaju menja se uloga manevra preko planinskih grebena i vrhova: nekad se on izvodi da bi se olakšalo

dejstvo jedinica u dolini, a danas se pomoću njega iskorišćuje dejstvo atomske bombe u dolini.

Autor ukratko ukazuje i na neke elemente *organizacije napada* planinske brigade. Borbeni poredak sastoji se iz jedne taktičke grupe koja dejstvuje na pravcu glavnog udara, nekoliko taktičkih podgrupa na pomoćnim pravcima i rezerve. Mogu se predvideti i laki delovi za obezbeđenje i zaštitu krila i bokova ili za taktičku vezu. Taktička grupa sastoji se obično od dva ili više planinskih bataljona i jedinica ojačanja, a podgrupa od planinskog bataljona ili jedne ili više planinskih četa sa različitim ojačanjima. Njima se određuje cilj napada i eventualan zadatak, kao i položaji na kojima će se konsolidovati, zatim vreme i pravac napada i sektor dejstva. Dubinu zadatka i širinu fronta u metrima, po mišljenju autora, nije moguće unapred predvideti, već to zavisi od konkretne situacije. Orijehtacija je ova: širok front u početnom rasporedu i duboki zadaci. Ojačanja i rezerve razmeštaju se što više unapred i na većoj visini kako bi dejstvovali naniže. Raspored artiljerije zavisi od zemljišta. S obzirom da će često biti veoma teško centralizovati artiljeriju i ostvariti manevar vatrom, to će ovo usloviti da njeni položaji budu dosta istureni. Usled toga, kao i uopšte zbog teškoća koje stvara zemljište, veliku važnost dobijaju organizacija veza i samostalnost dejstva svake jedinice.

Brigadna rezerva ima dvostruk zadatak: da iskoristi rezultate taktičkih grupa i podgrupa prve borbene linije radi ovladavanja ciljem napada, kao i da interveniše u slučaju protivnikovog reagovanja pokretom. Ponekad ova rezerva u planini može unapred bitiodeljena taktičkoj grupi na težištu napada.

Što se tiče samog *izvođenja napada*, autor ukazuje na dve mogućnosti. Ako

se primenjuje atomska podrška, jedinice nastupaju najkraćim putem ka cilju, dok se uz samo konvencionalnu podršku više primenjuje manevar. On savetuje da se u tom slučaju izbegavaju klasični frontalni napadi sa ciljem proboja jer su veoma skupi i najčešće dovode do neuspeha, a da se više pribegava infiltraciji, prepadima i iznenađenju. Postignut uspeh u početnom napadu normalno iskorišćavaju taktičke podgrupe u rezervi. Njihovo dejstvo mora biti munjevito i odlučno usmereno u dubinu, ka presudnim objektima duž prolaznih pravaca. Ove podgrupe iz rezerve podržavaju artiljerija velikog dometa i avijacija, a sadejstvuju im planinski padobranci smelim iskakanjem na položaje ili tačke koji dominiraju nad komunikacijama, odnosno omogućuju njihovu kontrolu. Autor posebno naglašava da se u planini ne treba zadržavati na proširivanju stvorene breše u braniočevom položaju, već uvek težiti smelom prodoru u dubinu s obzirom da takvo dejstvo najpre dovodi do pada čitavih odbrambenih sektora.

Upotreba atomskog oružja u planini zasniva se, kao i u ravnici, na maksimalnom iskorišćavanju pokretljivosti jedinica i što većem decentralizovanju napora. Osnovne faktore te pokretljivosti sačinjavaju helikopteri i padobranci. Međutim, i u atomskim uslovima zadržava punu vrednost klasična planinska taktika, čiju osnovu čine dejstva malih, smelih i stručno izvežbanih odreda koji se iznenadno pojavljuju tamo gde ih niko ne očekuje, kao i taktika infiltracije i prepada.

Na kraju članka autor se ukratko osvrće i na uticaj zime na ofanzivna dejstva u planini. Njegova razmišljanja usmerena su gotovo isključivo na oblast logistike.

Drugi autor koji razmatra pitanje napada u planini⁹ ne ulazi toliko u njegovu širinu i detalje, ali i on ističe ova tri elementa od kojih zavisi izvršenje zadatka:

— manevar i iznenađenje, kao temelj uspeha koji jedinice moraju postići po svaku cenu;

— potrebu da se protivnik preduhitri, makar i slabim snagama, u posedanju položaja koji omogućuju kontrolu i izvođenje dejstva;

— razumnu inicijativu i smelost najmanjih jedinica.

On ističe da se odeljenje u planini ima smatrati najmanjom jedinicom osposobljenom za samostalno dejstvo, s obzirom da će u stvari tako i najčešće dejstvovati, zbog čega ono mora imati i sopstvena sredstva za vatrenu podršku. Vod je već jedinica kojoj se mogu odrediti vlastiti zadatak i zaseban pravac dejstva, čak i ako je u sastavu čete. U ovim dvema jedinicama ostvariće se u praksi prava koordinacija vatre i pokreta. Planinsku četvrt autor smatra malom združenom jedinicom koja će se normalno upotrebljavati kao taktička podgrupa, dok će bataljon samo izuzetno ulaziti u taj sastav. Inače, i ovaj autor zastupa gotovo isto gledište kao i onaj pre njega u pogledu osnovnih taktičkih postupaka pri borbenim dejstvima u planini, ističući da za napad nije zgodno izdvajati »moguće slučajeve i pogodnija rešenja« i davati ih kao opštevažeće recepte. Svaki zadatak treba zasebno proučiti u svetlu elemenata koji ga karakterišu i situacije u kojoj se izvršava. Samo takvi postupci mogu doći do uspeha. Nekih novih postavki u ovom članku nema.

Isti autor obrađuje u zasebnom članku i braničevo reagovanje po-

kretom na dejstva napadača u planini.¹⁰ Pod pojmom »reagovanje pokretom« on podrazumeva protivjuriše i protivnapade, od kojih prve izvode manje, a druge veće jedinice. On podseća i na definicije ovih borbenih radnji iz pravila. Po njima je protivjuriš neposredno reagovanje ojačanja voda, čete i bataljona na neprijateljeve prodore koji ozbiljno ugrožavaju integritet centra otpora ili otporne tačke, a protivnapad je organizovano i unapred predviđeno reagovanje pokretom u okviru taktike, koje izvode rezerve, uz pripremu i podršku svih raspoloživih vatrenih sredstava, da bi se proterao ili uništio neprijatelj koji se probio u dubinu položaja otpora.

Po mišljenju autora ove, u načelu važeće, formulacije treba u izvesnom smislu modificirati kad je reč o dejstvima u planini, pošto se u takvim uslovima i reagovanja pokretom manjih jedinica, na primer, planinskih četa, mogu smatrati protivnapadom, iako bi to na nekom drugom zemljištu bio protivjuriš. Takvo razmišljanje navelo ga je i na ideju o potrebi decentralizovanja rezerve planinske brigade, pogotovo u atomskim uslovima kad je osetno povećanje širine i dubine odbrambenih položaja normalna stvar. On dopušta da se brigadna rezerva u odgovarajućoj situaciji može upotrebiti i centralizovano, ali se zalaže i za njeno decentralizovanje čak do vodova. Sem toga, on ukazuje i na to da planinska četa može dobiti zadatak da brani više malih, uzastopno postavljenih dolina, što joj čak nameće potrebu da formira svoju sopstvenu rezervu. S obzirom na to da su vodne otporne tačke osnov odbrane u planini u atomskim uslovima, kao i da četa ima četvornu formaciju, moguće je izdvajanje dela planinske čete u rezervu. Takva rezerva dejstvovala bi načelno uz podr-

⁹ Col. f. Zopito Liberatore, *Considerazioni sull'attacco in montagna*, Rivista militare, Italija, novembar 1961.

¹⁰ Col. f. Zopitanonio Liberatore, *La reazione di movimento in montagna*, Rivista militare, Italija, april 1961.

šku sveg raspoloživog naoružanja i, kad god je to moguće, u sadejstvu sa višim jedinicama. To se, dakle, zaključuje autor, više ne može nazivati protivjurišima jer, kako po koncepciji tako i po organizaciji i načinu izvođenja, dobija oblik pravih protivnapada.

Zatim se u članku postavlja pitanje kad je najkorisnije upotrebiti rezervu. Ograđujući se od toga da želi dati neku krutu normu i ističući da to zavisi prvenstveno od komandovane procene situacije, autor daje i izvesnu orijentaciju. On misli da je najkorisnije preduzeti protivjuriš u trenutku kad je neprijatelj napao liniju otpora otporne tačke i kad se nalazi pred postizanjem određenog uspeha. Protivnapad se, pak, preduzima kad napadačeve snage počnu da ugrožavaju ključne delove položaja, odnosno kada otpor jedinica koje ih drže počne da popušta, a cilj mu je da se povrate izgubljene otporne tačke i unište snage koje su u njega prodrle. Taktička podgrupa raspoređuje se za protivnapad po četama (ako je u pitanju bataljon) ili po vodovima (ako se radi o četi) sa velikim rastojanjima i odstojanjima između četa (vodova). Ona zauzima položaje sa kojih je dobro osmatranje i koji omogućuju pokret bilo peške, motornim vozilom ili helikopterom. Protivnapad može početi posle atomskog udara ili kratke artiljerijske pripreme. Po izvršenom zadatku taktička podgrupa u svojstvu brigadne rezerve može ostati na položajima koje je zauzela radi njihove konsolidacije ili se, pak, može upotrebiti za protivnapade na drugim pravcima, sama ili u sadejstvu sa ostalim jedinicama.

Sopstvene jedinice koje već brane položaje na koje se vrši protivnapad mogu, po mišljenju autora, imati dvostruku ulogu. One mogu ili da tesno sadejstvuju taktičkoj podgrupi koja vrši protivnapad i tada se prepotčinja-

vaju njenom komandantu, ili da samostalnom akcijom sadejstvuju taktičkoj podgrupi u protivnapadu. Sadejstvo organizuje i u ovom slučaju komandant taktičke podgrupe.

Autor se u zaključku osvrće na vreme potrebno za organizovanje i pripremu ovakvih protivnapada. On daje izvesnu prednost braniocu s obzirom na to da napadač gubi vreme savlađujući teško prolazno i njemu nepoznato zemljište, dok ga branilac poznaje, a ima i više vremena za njegovo organizovanje, odnosno za taktičke pripreme.

U zasebnom članku detaljnije su obrađena borbena dejstva zimi u planinskim predelima¹¹. Hladnoća, vetar, sneg i led u vezi sa specifičnim karakteristikama planine zahtevaju od komandi i jedinica vrlo velike napore i usporavaju borbena dejstva, sem — do izvesnih granica — smučarskih jedinica. Nepovoljni vremenski uslovi nameću pri izvođenju operacija izvesne teškoće koje autor ovako formuliše:

— veća je opreznost, pa prema tome i sporost pri kretanju;

— veća je briga o taktičkom i logističkom obezbeđenju;

— moraju se preduzimati posebne mere da bi se izdržalo na najnižim temperaturama;

— postoje velike teškoće u ostvarenju manevra, a pogotovo iznenađenja;

— ograničeno je vreme usled kratkoće zimskog dana;

— male su, a ponekad i nikakve, mogućnosti za upotrebu zaprežne kornade, motornih sredstava i aviona usled čega se pribegava sankama i nosačima na štetu brzine kretanja, neprekidnosti i brzine snabdevanja;

— veći su obim i težina kompleta za materijalno obezbeđenje;

¹¹ Col. f. Liberatore Zopitantonio: *Operazioni invernali in montagna*, Rivista militare, Italija, septembar 1961.

— raspored artiljerije biće često dosta nazad, u dubokim dolinama i kotlinama, što umanjuje mogućnosti neprekidne podrške dok oruđa i posluga postaju pogodan atomski cilj;

— što je sneg dublji to je manja efikasnost eksplozivnih zrna — ona češće i ne eksplodiraju;

— veoma je problematična upotreba veštačkih prepreka, pogotovo mina i žičnih prepreka;

— teški su životni uslovi na visokim vrhovima.

Da bi se mogle uspešno suprotstaviti svim teškoćama koje se javljaju u toku zimskih operacija, planinske jedinice moraju biti pažljivo uvežbane i opremljene za život i borbu u tom specifičnom ambijentu, kako u fizičkom, tehničko-planinskom, tako i u moralnom, taktičkom ili logističkom pogledu. U takvim uslovima moguće je više tražiti samo od smučarskih jedinica koje su u stanju da dejstvuju na najvećim visinama i najtežem zemljištu i da time omoguće manevar i onim jedinicama koje dejstvuju niže. Zato smučari moraju dejstvovati смело, a mogu se upotrebiti za izviđanje, obezbeđenje, održavanje veze, manevar na krilima, bokovima i u pozadini protivnika, stvaranje iznenađenja, široke obilaskе, prethodno zauzimanje položaja, ubacivanja, protivjuriše i protivnapade.

Postojanje atomskog oružja ne predstavlja problem za planinske jedinice, naročito u pogledu borbenih dejstava u užem smislu. Međutim, ono do najveće mere otežava zimske operacije jer zahteva rastresitost pozadinskih delova i izbor sigurnijih puteva kroz manje doline i, uopšte, zone u kojima upotreba atomskog oružja nije rentabilna. To, pak, dovodi i do borbe na teško prohodnim delovima planine.

U planini se i zimi mogu upotrebiti sve vrste atomskog oružja (avionске bombe, artiljerijska zrna, rakete

sa atomskom glavom, radiološka borbena sredstva, mine itd.). Međutim, autor ne može da zaključi kakvi bi bili efekti atomskog dejstva u talijanskim planinama pokrivenim snegom, pošto u tom pogledu nije bilo nikakvih proba. On se ipak ograničava na ovu pretpostavku:

Udarni efekat ne bi se mnogo razlikovao od onog na ravnom ili manevarskom zemljištu. Bojazan postoji jedino od snežnih lavina izazvanih tim udarom, koje će se survati u veće i manje doline, tj. upravo tamo gde će se sklanjati i smeštati borbeni i pozadinski delovi jedinica. Zbog toga i u dolinama treba strogo voditi računa o rastresitom rasporedu i izbegavati mesta gde bi moglo doći do survavanja snežnih masa.

Toplotni efekat bio bi veći, jer se zraci odbijaju od snega. S druge strane, sam reljef planine a i sneg nude povoljne mogućnosti za zakljanjanje i izbegavanje tog efekta.

Radioaktivni efekat se povećava, i to u vidu naknadne radijacije pošto snežna masa, iako ih rastvara, apsorbuje u velikim količinama radioaktivne čestice i tako im omogućuje da se duže održe.

U celini gledano, autor misli da atomsko dejstvo u snežnoj planini ne treba da zabrinjava starešine i jedinice. Neophodno je samo unapred biti oprezan, pogotovo u logističkom pogledu. Sem toga, zimi je u planini teško izvoditi masovna borbena dejstva. Najčešće ih izvode manji delovi razdvojeni velikim međuprostorima, usled čega su veoma malo osetljivi na dejstvo atomskog oružja. Posle opštih razmatranja o uticaju planine zimi na borbena dejstva planinskih jedinica, autor se posebno osvrće na napad i odbranu.

Izviđanje se pri ofanzivnim dejstvima vrši na većim odstojanjima, a olakšano je boljom vidljivošću zimi. Daljina isturanja patrola zavisi prven-

stveno od dometa radio-sredstava. Izviđanje se poverava smučarskim jedinicama koje moraju biti opremljene tako da mogu po potrebi da uspešno vode borbu ili zadrže u svojim rukama ključne položaje do dolaska pojačanja. One se kreću pretežno danju i u skokovima.

Pretežan deo jedinica napada peške. Napad se odvija sporo i metodično. Smučarski delovi po pravilu napadaju samo u zonama gde je potrebno iskoristiti njihovu brzinu. Na primer, manevar na bokovima i u pozadini protivnika, uznemiravajuća dejstva, obezbeđenje bokova i sl. Oni se mogu upotrebiti i kad temperatura ili atmosferski uslovi znatno otežavaju kretanje trupa peške. Smučarima sadejstvuju planinski padobranc i jedinice koje se kreću peške ili pomoću krpilji, a pojedine borbene zadatke izvršavaju i samostalno (na primer, kad treba preventivno zauzeti pogodno osmatračke tačke, prolaze, dominantne položaje, ili za dobuke upade u protivnikovu pozadinu radi paraliziranja komandovanja i snabdevanja, kao i u gerilskim akcijama). Način dejstva im je uvek manevar i iznenađenje. Za postizanje iznenađenja autor preporučuje korišćenje noći, magle, jakih mećava, nevremena, oluje i sl. Njihov se napad najčešće završava jurišem peške, sem kad zemljište i naročito povoljna situacija dozvoljavaju da do izražaja dođe njihova brzina na smučkama.

Infiltracija i iskorišćavanje uspeha također su taktičke radnje u kojima je korisno upotrebiti smučarske jedinice. One mogu držati dodir sa braniocem, izvoditi uznemiravajuća dejstva i sabotaže, zauzimati — u sadejstvu padobrancima — tačke pored kojih protivnik obavezno mora proći u povlačenju, hvatati zarobljenike, vršiti prepadne na komandna mesta, baze, skladišta i druga postrojenja u dubokoj pozadini. U takvim slučajevima, ako uslovi do-

zvoljavaju, one se i bore na smučkama. Posebna važnost pridaje se umešnosti komandanata u donošenju odluka o upotrebi smučarskih delova.

Pri defanzivnim dejstvima zimi u planini posebno je naglašeno da treba izbegavati bilo kakve šeme i krute forme u izboru i posedanju položaja i taktičkim postupcima. Osnovni je zakon da se deluje u skladu sa situacijom, posebno zemljištem, i postupcima napadača.

Pretpolje je po pravilu dublje nego obično, a posedaju ga slabije ili vrlo pokretne snage, kao što su smučarske patrole, raspoređene na dominantnim tačkama ili obaveznim prolazima. One osmatraju, usporavaju, zadržavaju ili zaustavljaju napadačeve izviđačke delove.

Položaj otpora organizuje se u vidu ređih otpornih tačaka koje zatvaraju prolazne pravce i služe kao oslonac za manevar. Treba sprovesti ekonomiju snaga u korist manevarskih delova — pojačanja i rezervi na svim stepenima komandovanja — koji su obično na smučkama. Važno je da se za njih izaberu najpogodniji položaji sa kojih će oni moći da brzo intervenišu u više pravaca. Otporne tačke se moraju obezbediti većim količinama municije, hrane i svim drugim sredstvima kako bi se posade na njima mogle što duže samostalno boriti. Vatreni sistem se organizuje u skladu sa osnovnim zahtevima da se zatvore svi mogućni prolazni pravci, a zasniva se pretežno na vatri oruđa sa položenom putanjom, kao i minobacača i artiljerije koji će se obilno koristiti za zaprečna gađanja (i na većim odstojanjima) na mestima kojima napadač obavezno mora proći (sedla, tesnaci itd.). Vatra iz pešadijskog naoružanja može se otvoriti i na većim odstojanjima od uobičajenih, jer je vidljivost zimi na snegu bolja. Posebna se pažnja mora posvetiti organizovanju veze. Neophodno je da se

ona ostvari pomoću više sigurnih sredstava, uz korišćenje pojačanja i rezervi u njima. Inženjerijsko uređenje položaja svodi se na najneophodnije radove, pri čemu se vodi računa da se ne izmeni ambijent i ne demaskiraju trupe i zemljište. I veštačko zaprečavanje se smanjuje, jer i sam dubok sneg predstavlja znatnu prepreku.

Autor naročito ističe značaj gerilskih dejstava u pozadini napadača i smatra da njih treba poveriti smučarskim jedinicama, mada ona mogu biti vrlo korisna i kada ih izvode i manje snage kao što su smučarske patrole. Po njegovom mišljenju, važno je da se pri tom dejstvuje drsko i uvek ofanzivno, naročito kad se vrše neposredne pripreme za napad.

U zaključku autor podvlači da zima, sneg i planina ne isključuju manevarska dejstva, ali da ih često ograničavaju, pa čak i svode na dejstva veoma ograničenih snaga, a na većim visinama samo patrola. Veliku pažnju zahteva organizovanje materijalnog obezbeđenja i zbrinjavanja, naročito transporta koji će se često svoditi na nosače. Za taj posao ponekad će se morati upotrebiti i 1/3 snaga operativne jedinice.

U sklopu razmatranja članaka o borbenim dejstvima u specifičnim uslovima valja se zadržati i na noćnim borbama, kao veoma važnom pitanju savremene operacije. Obradio ga je pukovnik Adami.¹² U stvari, to je članak polemičkog karaktera, namenjen diskusiji sa izvesnim, i to manjim, brojem vojnih pisaca koji na noćne borbe gledaju sa priličnom rezervom, iako pravila obuke sve više ističu potrebu i važnost ovog načina dejstva u eventualnom budućem ratu. On se zbog toga i ne zadržava na ubeđivanju o potrebi borbenih dejstava noću, već pokušava da što preciznije odredi nji-

hove realne mogućnosti i granice, tj. koja će dejstva, u kojim uslovima i u okviru kojih jedinica biti pogodna za izvođenje noću.

Među dejstva za koje nema nikakve sumnje da im noć ide u prilog autor ubraja:

a) *kad je protivnik na većim udaljenjima*: pokreti autokolona bilo taktičkog ili pretežno logističkog karaktera, raspored artiljerije i oklopnih jedinica;

b) *u dodiru s protivnikom kad je situacija stabilizovana ili polustabilizovana*: prepadi, patroliranje, uvodna dejstva, kao što je uništavanje isturenih protivnikovih delova ili otvaranje prolaza u minskim preprekama, posedanje polaznih i vatrenih položaja i stvaranje mostobrana;

c) *u dodiru s protivnikom kad je nejasna situacija*: infiltracija, odvajanje od protivnika i povlačenje.

Po autorovom mišljenju infiltriranje noću pokazalo je ponekad u II svetskom ratu znatne rezultate. On to posebno ističe i navodi po jedan primer kanadske, američke i britanske vojske iz prošlog rata. Talijanskih primera nema.

Nasuprot borbenim radnjama kojima pogoduje noć, autor iznosi i one koje se tada ne mogu vršiti. To su, na primer, sva dejstva uz koja je neophodna vatrena podrška da bi se moglo napredovati, jer je noću teško obezbediti neprekidnost vatre pratećeg oružja i prilično je otežano korišćenje oklopnih snaga i taktičke avijacije. To znači, smatra autor, da noć ne pogoduje napadima na čvrsto organizovane položaje, štaviše, svaki noćni napad zahteva bar minimalnu mesečinu ili veštačko osvetljavanje, u kom se slučaju ne postiže iznenađenje. Sem toga, i branilac ima potrebu da osvetljava bojno polje, te se upotreba reflektora smatra normalnom. Pešadija može osvetljavati samo za svoj račun, ili se

¹² Col. f. (a) Arnaldo Adami; *Il combattimento notturno*, Rivista militare, Italija, septembar 1961.

koristiti osvetljavanjem koje vrše ostali radovi, pre svega artiljerija i avijacija. U korejskom ratu se umesto osvetljavanja koristio radar koji je uspešno otkrivao vozila na odstojanjima do 10 km. Danas su u upotrebi i razni aparati sa infracrvenim zracima koji omogućuju »da se vidi a de se ne bude viđen«. Oni su zasad još skupi i vrlo osetljivi, a smeta im veštačko osvetljavanje. U celini uzevši, tvrdi autor, sva veštačka sredstava za osmatranje i osvetljavanje idu više u prilog braniocu nego napadaču.

U daljim razmatranjima on iznosi nekoliko primera uspešnih i neuspešnih noćnih napada. Tipični su postupci jedinica kineske i severnokorejske armije koje su u I fazi rata po pravilu napadale noću. Karakteristično je da su one uvek primenjivale infiltraciju i okružavanje, što se pokazalo veoma efikasnim. One bi danju, uoči noćnog napada, izvodile tzv. probne napade (nasilno izviđanje) pomoću jakih patrola i utvrđivale kuda se protivnikov položaj tačno proteže, koje su tačke u njegovom rasporedu slabe i osetljive, gde su vatreni položaji automatskog i teškog oružja i, po mogućnosti, artiljerije. U opštim crtama, noćni napad se izvodio samo na određenom i ograničenom delu fronta, posle artiljerijske i minobacačke pripreme, uz istovremeno dejstvo posebnih jedinica koje su se uz pomoć mraka infiltrirale duž spojeva, izolirale pojedine delove položaja, upadale u pozadinu radi napada na artiljerijske položaje, komandna mesta i skladišta, odnosno radi ugrožavanja puteva dotura i dovlačenja pojačanja.

Analizirajući ove primere, autor zaključuje da noć stvara pogodne uslove za napad kad su dejstva detaljno pripremljena, tj. kad se izvode u uslovima koji dozvoljavaju postizanje iznenađenja.

Na pitanje da li noć više pogoduje napadaču ili braniocu, autor odgovara

navođenjem šta sve ide u prilog braniocu, a u čemu ona otežava rad napadaču. Branilac je u mogućnosti da bolje koristi osvetljavanje zemljišta, da jedinstveno postavi i automatski izvršava plan vatre, da interveniše svim sredstvima odbrane, da normalno komanduje, da mu veze uredno funkcionišu i dobro se koriste, kao i da dobro upozna zemljište na kojem dejstvuje napadač. Nasuprot tome, napadač ima teškoća pri kretanju i održavanju pravca, jako mu je otežano da napad neprekidno prati i podržava vatrom, kao i da održava taktičke veze, postoji mogućnost da dođe do međusobnog mešanja njegovih i braniočevih snaga, kao i da u svakom trenutku bude osvetljen na otvorenom, nedovoljno poznatom zemljištu i na taj način izložen masovnoj i snažnoj braničevoj vatri. Samim time otežano mu je i komandovanje. Jedino što autor iznosi u prilog napadaču, a na štetu branioca, je iznenađenje. On iz toga zaključuje da je noć pogodna za napadna dejstva pri naročitim postupcima kao što su infiltracija ili napad taktičke podgrupe jačine najviše do bataljona, naravno pod uslovom da su povoljni uslovi i da postoji mogućnost za pripremu. Inače, ona je mnogo pogodnija za odbrambena dejstva.

Upotreba nuklearnog oružja u noćnim dejstvima naročito je efikasna ako se ima u vidu znatan psihološki efekat. Sem toga, i blesak eksplozije znatno jače zaslepljuje noću nego danju.

Napadač može da noću uspešno koristi atomsku eksploziju kad dobro poznaje raspored protivnika. Ipak on je prisiljen da osvetljava zemljište da bi savladao izmenjen teren usled razaranja, dok je primena oklopnih sredstava, kao najpovoljnijih za brzo iskorišćavanje atomske eksplozije, veoma teška i ograničena. Branilac se, pak, nalazi u težoj situaciji da primeni atomska sredstva, jer mu noć ometa da utvrdi

raspored i delove borbenog poretka napadača.

Od svih rodova pešadija je najpogodniji i osnovni rod za noćne borbe, bilo da dejstvuje samostalno ili da joj sadejstvuju ostali rodovi, jer joj tama najmanje smeta i naviknuta je da poštiže i iskorišćava iznenađenje.

Oklopne jedinice mogu noću, relativno sigurno, izvršavati samo manje taktičke zadatke — ukoliko im je danju kretanje onemogućeno usled otkrivenog zemljišta ili osmatranja sa zemlje i iz vazduha. Ovo pod uslovom da im je zemljište dobro poznato i bez prepreka, odnosno da su opremljene uređajima sa infracrvenim zracima (ako nema mesečine).

Artiljerija samo danju može otvarati unapred pripremljenu vatru.

Inžinjeriji, međutim, noć pruža povoljne uslove za otvaranje prolaza u minskim poljima, postavljanje mina i ostalih prepreka, izvođenje rušenja i ostalih inžinjerijskih radova.

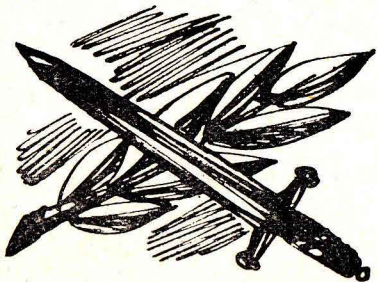
Na kraju je posebno istaknuta važnost obuke jedinica i starešina za dejstva u specifičnim uslovima koje stvara noć. Osnovni faktor noću također ima veću ulogu nego danju jer se vojnik bori najčešće izolovano. Zato i uspeh u krajnjoj liniji ne zavisi od velikog broja boraca, već od vrednosti i hladnokrvnosti manjeg broja ljudi.

Seš.

Teritorijalna odbrana Zapadne Nemačke

Prema podacima objavljenim u periodu 1959—1961. godine, a s obzirom na potrebe i zahteve verovatnih budućih ratnih dejstava, zemaljska odbrana Savezne Republike Nemačke treba da obuhvati mobilizaciju svih izvora snaga. U tom cilju ona ima da podrži oružane snage: organizovanjem njihove popune ljudstvom, organizovanjem transportnog sistema, mreže veza, sanitetske službe, remonta, vojne infrastrukture i zbrinjavanja; zatim održavanjem vlasti, podrazumevajući pod time i suzbijanje pobuna i ustanaka; staranjem o civilnoj zaštiti i osiguranju važnih objekata; najzad, stvaranjem decentralizovanih materijalnih rezervi. Neke od ovih poslova sprovode vojni organi, druge civilni, a neke (u međusobnoj saradnji) i jedni i drugi. Vojni deo poslova zemaljske odbrane sprovodi organizacija Teritorijalne odbrane,¹ a u njenu nadležnost spadaju: osiguranje i održavanje komunikacijskih linija operativnih oružanih snaga (puteva, železnica, naftovoda i objekata na njima), zatim obezbeđenje civilnih objekata (važnih sa vojne tačke gledišta) od neprijateljevih delova prodrih ili ubačenih u pozadinu, od vazдушnih i pomorskih desanata, kao i od sabotaža; popuna oružanih snaga ljudstvom, njihova obuka, kao i

¹ Prema mišljenju nemačkog pukovnika Gertnera, objavljenom u članku *Der Aufbau der territorialen Verteidigung der deutschen Bundesrepublik im Rahmen des Natobündnisses* (»Izgradnja teritorijalne odbrane Savezne Republike Nemačke u okviru NATO«), u časopisu NATO — *Revue militaire générale* — od juna 1959. godine, Teritorijalna odbrana bi imala da posluži kao oslonac operativnim snagama u okviru NATO, odnosno da im omogućujući stalnu borbu gotovost i spremnost za pokret i dejstvo — zbog čega one i ne mogu biti vezane za teritoriju. U okviru toga, Teritorijalna odbrana bi imala sledeće zadatke: obezbeđenje granice, zaštitu značajnih objekata i zadržavajući odbranu važnih zemljišnih odseka u pozadini do pristizanja operativnih jedinica; izvođenje obuke teritorijalnih jedinica; najzad, vođenje psihološke odbrane u sadejstvu sa organima civilne zaštite. Za zaštitu granice autor predlaže snage koje bi se naročito sastojale od protivoklopnih bataljona (pt. oruđa, samohodna artiljerijska oruđa, bacači raketa), raspoređenih po dubini teritorije, a kojima bi sadejstvovali zaprečni bataljoni inžinjerije, kao i od pešadijskih graničnih bataljona jake vatrene moći.

materijalno obezbeđenje; organizovanje transportnog sistema i sistema veza, sanitetske službe i vojnog građevinarstva; održavanje vojničkog reda i bezbednosti; koordinacija civilnih i vojnih mera pri osiguranju i održavanju civilnih objekata važnih za život i rad stanovništva. Sprovodeći ove zadatke Teritorijalna odbrana treba da stvori operativnu slobodu jedinica Savezne Republike Nemačke — u stvari manevarskoj snazi NATO.

Ovom nadležnošću obuhvaćene su komandne i upravne funkcije. Međutim, njih ne obavljaju isti organi. Upravni poslovi: materijalno obezbeđenje (nabavke, tehničko ispitivanje, proizvodnja, skladištenje), upravljanje nekretninama, popuna ljudstvom (regrutovanje, evidencija vojnih obveznika) itd., potpuno su odvojeni i za njih postoje zasebni organi uprave oružanih snaga koji deluju paralelno sa organima Teritorijalne odbrane; i jedni i drugi su neposredno vezani za Ministarstvo odbrane. Tako, na primer, na teritoriji svake vojne oblasti postoji komanda vojne oblasti i od nje nezavisna vojnooblasna uprava. Ovim prikazom obuhvaćeni su, međutim, samo organi Teritorijalne odbrane jer oni predstavljaju zasebnu funkcionalnu i organizacionu celinu.

Rukovođenje i organizacija. Teritorijalna odbrana Savezne Republike Nemačke, sa svojim komandnim organima, jedinicama i ustanovama je formirana u periodu 1958/59. godine i organizaciono se izgleda sve više učvršćuje. Predviđa se njeno dalje povećanje, a glavnina njenih snaga treba da se obrazuje tek na oglas mobilizacije. Njoj bi kao jezgro poslužile sadašnje mirnodopske jedinice i ustanove Teritorijalne odbrane.²

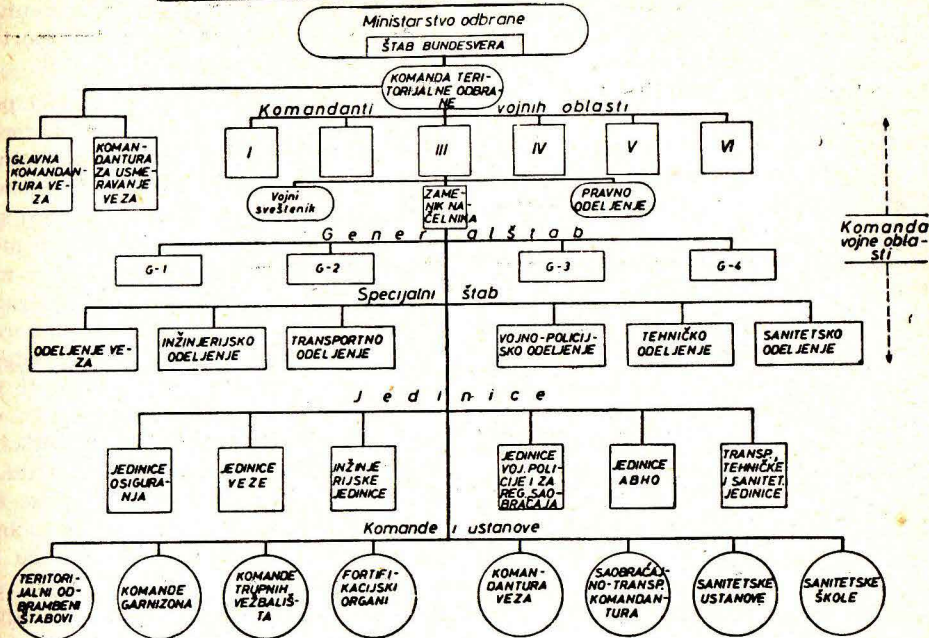
Teritorijalnom odbranom rukovodi posebna komanda Teritorijalne odbrane, koja je neposredno potčinjena Ministarstvu odbrane, ali se ne nalazi u njegovom organskom sastavu već radi po smernicama i pod kontrolom generalnog inspektora Bundesvera. Interesantna je činjenica da se na čelu Teritorijalne odbrane nalazi »komandant« sa punim prerogativima komandovanja, dok se na čelu Bundesvera u celini, kao i pojedinih njegovih vidova (KoV, RV, RM) nalaze inspektori, a komandnu funkciju nad njima vrši ministar odbrane. Komandne i

druge službene organe, kao i ljudstvo, obrazuju pripadnici sva tri vida oružanih snaga — srazmerno svojoj snazi, tj. u odnosu 6:3:1 (KoV: RV: RM). Komandi Teritorijalne odbrane je potčinjeno 6 vojnih oblasti. Podela formacijskih mesta na sva tri vida oružanih snaga dolazi do izražaja i u rasporedu položaja komandanata vojnih oblasti. Tako se na čelu I vojne oblasti na krajnjem severu (Šlezvig — Holštajn i Hamburg), koju sa zapada zapljuskuje Severno, a sa istoka Istočno more, nalazi admiral. Na čelu III vojne oblasti (Severna Rajna, Vestfalija), koja obuhvata najosetljiviji deo (Rursku oblast), vazduhoplovni general. Ostalim vojnim oblastima, kao i Teritorijalnom odbranom u celini, rukovode generali KoV. Komandant vojne oblasti ima zamenika koji je ujedno i načelnik štaba. Komanda Teritorijalne odbrane i komande vojnih oblasti imaju generalštab sa već četiri uobičajena odeljenja G 1—4, i specijalni štab sa odeljenjima: za vezu, inžinjerijskim, transportnim, vojnopolicijskim, tehničkim i sanitetskim (*vidi šemu*). Komandant vojne oblasti ima ulogu domaćina u odnosu na sve trupe, pa i one NATO, koje se nalaze na njegovoj teritoriji. On zastupa njihove interese i kod civilnih vlasti. Glavni mu je zadatak da, u uskoj saradnji sa snagama NATO i civilnim organima, priprema poverenu mu teritoriju za odbranu. Komandi vojne oblasti potčinjeno je 2—6 teritorijalnih odbrambenih štabova, od kojih svaki obuhvata jedan ili više administrativnih okruga na čijoj teritoriji planira i usaglašava odbrambene mere. Oni su organizovani tako da u slučaju rata preuzmu komandovanje nad trupama koje će biti mobilisane ili angažovane na njihovoj teritoriji.

Za sada, u mirno doba, postoje samo najneophodnije jedinice Teritorijalne odbrane — naravno pored jedinica NATO. Glavni njihov deo treba da se formira mobilizacijom u slučaju rata. Jedinice koje su više opremljene tehnikom, imaju u mirno doba jače mobilizacijsko jezgro. Sastav, formacija i oprema jedinica zavise od specijalnih zadataka koje imaju u mirno, odnosno ratno doba. Na primer, grenadirski (pešadijski) bataljoni čiji je zadatak osiguranje, odnosno zaštita, drugo jačijeg su sastava nego grenadirski bataljoni operativnih divizija. Formiranje i obuka tih jedinica spovodi se po smernicama štaba KoV, ali su jedinice potčinjene odnosnim komandama Teritorijalne odbrane. U mirno doba su ove jedinice, prema objavljenim podacima, bataljon-

² Organizacija teritorijalne odbrane Savezne Republike Nemačke zasniva se na predlozima koje je u svoje vreme izneo poznati nemački general Von Sekt u knjizi *Gedanken eines Soldaten* (»Razmišljanja jednog vojnika«), koja je objavljena 1935. godine u Lajpcigu.

TERITORIJALNA ODBRANA SAVEZNE REPUBLIKE NEMAČKE

skog sastava. Većih jedinica (po jednu diviziju na vojnu oblast), kakve je u pomenutom članku predlagao pukovnik Gertner, za sada izgleda još nema. Za izvođenje obuke bataljoni obrazuju nastavne čete u kojima se izvodi skraćena obuka od 6 meseci. Kod teritorijalnih jedinica obalskog osiguranja predviđa se uska saradnja RV i RM.

Postoje sledeće vrste jedinica Teritorijalne odbrane:

- bataljoni za osiguranje, koji imaju da vode borbu sa neprijateljskim snagama koje su se probile ili su ubačene u pozadinu, odnosno sa snagama vazдушnih i pomorskih desanata;
- bataljoni za vezu, koji održavaju, opslužuju, a po potrebi i izgrađuju mrežu veza;
- inženjerijske jedinice, sa teškim pionirskim bataljonima za podizanje rezervnih mostova preko reka, zaprečnim bataljonima, specijalnim inž. četama za izgradnju poljskih naftovoda, železničkim jedinicama, građevinskim jedinicama za izradu puteva, aerodroma i sl., fortifikacijskim jedinicama;

— bataljoni ABHO za dezintoksikaciju ozračenog, zatrovanog ili zaraženog zemljišta, materijala i ljudstva; i

— bataljoni vojne policije i bataljoni za regulisanje saobraćaja.

Služba sigurnosti odnosno zaštite spada među najvažnije zadatke, stim što ona dolazi do izražaja prvenstveno u ratno doba. Ona se svodi, s jedne strane, na čuvanje određenih objekata od sabotažnih i drugih akcija, a s druge, na držanje potrebnih jedinica na pogodnim mestima odakle mogu da se u što kraćem roku prikupe u rejonima u koje su prodrle neprijateljeve snage, ili upotrebe protivu snaga infiltriranih u pozadinu, vazдушnih i pomorskih desanata.

Inženjerijsku službu obavljaju inženjerijske jedinice sva tri vida oružanih snaga. U njenu nadležnost dolazi vojna infrastruktura u celini, stim da u infrastrukturu opšteg značaja spadaju: kasarne, logori, vežbališta, strelišta, skladišta, bolnice i sl.; a u specijalnu: aerodromi, pristanišna potstrojenja, mostovi, fortifikacijski objekti i sl.; odnosno u infrastrukturu javnih službi od vojnog interesa: saobraćajnice, objekti snabdevanja

i sl. Utvrđivanje izvodi posebna organizacija sastavljena od fortifikacijskih odeljenja i grupa.

Služba veze podiže, održava i opslužuje stalne veze Bundesvera i služi kao posrednik u odnosu na civilnu službu veze. Ona priprema i organizuje veze i za ratne potrebe. Glavni komandant veza rukovodi Glavnom komandantom veza i Komandaturom za dirigovanje vezama, a komandanti veza vojnih oblasti oblasnim komandanturama veza.

PVO Bundesvera sprovodi se preko štabova Teritorijalne odbrane svih stepena i preko komandi garnizona. Oni učestvuju u planiranju i organizaciji PVO za celu teritoriju sa organizacijama civilne zaštite. Davanje vazdušne uzbune jedinstveno je za vojni i civilni sektor, a povećano je Službi vazdušne uzbune organizovanoj na civilnom sektoru.

Transportna i saobraćajna služba rade za sva tri vida nemačkih oružanih snaga i za NATO jedinice na teritoriji Republike. Sve vrste transporta: železnički, putni, rečni, pomorski i vazdušni, moraju da budu prijavljene transportnim organima komande odgovarajuće vojne oblasti. Oni planiraju i sprovode transportovanje u tesnoj vezi sa odeljenjima G3, G4 i vojne policije. Ako transport treba da se vrši preko više oblasti, onda ga organizuje i sprovodi transportno odeljenje sa čije teritorije on polazi, koje u tom cilju saraduje sa transportnim odeljenjima odgovarajućih drugih vojnih oblasti. Za izvršenje transportnih i saobraćajnih zadataka odgovorne su: *transportne komandanture*, čija se teritorijalna nadležnost poklapa sa područjem jedne ili više železničkih direkcija; *saobraćajne komandanture*, koje se nalaze u sedištimama zemaljskih vlada i koje planiraju i sprovode kretanja putevima u uskoj saradnji sa civilnim saobraćajnim i policijskim organima. Saobraćajne komandanture dodeljuju trupama tzv. »marševske kredite«, što znači da im određuju put za izvršenje pokreta i vreme njegovog korišćenja. Ako

bi u istom mestu trebalo da bude sedište transportne i saobraćajne komandanture, onda se obrazuje mešovita transportno-saobraćajna komandantura.

Tehnička služba ima dva glavna područja rada: područje upotrebe motornih vozila, koje u celini spada u nadležnost organa Teritorijalne odbrane, i područje naoružanja i pribora, koje organi ove službe obrađuju samo u koliko se tiče mera sigurnosti pri rukovanju oružjem i municijom u svakodnevnom radu i pri gađanjima. U područje upotrebe motornih vozila spada organizovanje i sprovođenje ispita iz vožnje, provera ispravnosti vozila, obuka i upotreba nastavnika za vožnju, tehnička obrada udesa, statistika iz oblasti saobraćaja motornih vozila itd. U sedištu komande III vojne oblasti se nalazi i Centralna vojna agencija za saobraćaj motornih vozila, u kojoj se stiču svi izveštaji jedinica o upotrebi motornih vozila, vodi centralna statistika, dodeljuju oznake vozila i dokumentacija za njih, vrše pokusna ispitivanja, kao i traganja za izgubljenim vozilima itd.

Sanitetska služba opslužuje sva tri vida oružanih snaga u pogledu mirnodopskog sanitetskog zbrinjavanja, jedinstvene obuke i usavršavanja sanitetskog osoblja, opsluživanja teritorijalnih sanitetskih ustanova, higijenskog nadzora i davanja saveta, kao i u pogledu veze sa civilnim sanitetskim organima i ustanovama. Vojnooblasni lekar rukovodi sanitetskim odeljenjem komande vojne oblasti, a sa njime saraduju rukovodeći sanitetski oficiri pojedinih vidova Bundesvera. Garnizonski lekar je najstariji sanitetski oficir u tom garnizonu, ali tu dužnost po potrebi može obavljati i drugi za to određeni oficir.

U teritorijalne sanitetske ustanove ubrajaju se, pre svega, ambulante koje služe za sanitetsko zbrinjavanje trupe u mirno doba. Obične ambulante imaju 16—32 kreveta, a ojačane 20—60 kreveta, zubnu i rendgensku stanicu. U teritorijalne sanitetske ustanove spadaju i sta-

nice za razna medicinska ispitivanja: bakteriološka, medicinsko-hemijska, serološka, higijenska, za hemijsko ispitivanje životnih namirnica i vode, kao i ustanove za ispitivanje dejstva bojnih otrova. Teritorijalna sanitetska skladišta snabdevaju trupe, sanitetske jedinice i ustanove celokupnim sanitetskim materijalom.

Služba održavanja reda, koju obavlja vojna policija, nazvana poljski lovci (*Feldjäger*), obuhvata: održavanje reda po garnizonima i na trupnim vežbalištima (poligonima); regulisanje saobraćaja na putevima i vršenje specijalnih zadataka kao, na primer, obezbeđenje komandi, zatvaranje prilaza rejonima pri održavanju vežbi, počasna pratnja, istražna služba itd. Vojni policajac u službi smatra se starijim od bilo kog vojnog lica. Svaka vojna oblast ima za sada po jedan bataljon vojne policije.

Informativnu službu obavlja obavешtajno odeljenje (G 2) komande vojne oblasti. Njen glavni zadatak je rad među stanovništvom radi jačanja njegove odbrambene otpornosti. Za ovo joj stoji na raspolaganju: film, radio, razglasne stanice i sl. U njenu nadležnost spada i održavanje vojnih informacija, konferencija za štampu, kao i organizovanje poseta vojnim jedinicama i ustanovama.

Garnizonsku službu obavljaju komande garnizona koje mogu biti posebne formacijske komande: jačeg, srednjeg i slabijeg sastava. Tamo gde ih nema, dužnost komandanta obavlja najstariji oficir u garnizonu, kome se po pravilu dodeljuje poseban (formacijski) oficir kao pomoćnik za granizonske poslove. Komande garnizona obavljaju ove zadatke: održavaju red u garnizonu; regulišu upotrebu zajedničkih objekata: strelišta, vežbališta, sportskih terena, kupatila itd., predstavljaju vojne jedinice i ustanove kod civilnih organa; vrše nadzor nad merama PVO; ukazuju pomoć stanovništvu u slučaju elementarnih nepogoda i sl.

Službu na trupnim vežbalištima (poligonima) obavljaju komande trupnih vežba-

lišta koje se pojavljuju u funkciji komandi garnizona. One dele rejone vežbališta i strelišta na jedinice, staraju se o osiguranju, kao i o korišćenju poligonskog zemljišta u poljoprivredne i druge svrhe i sl.

Koordinacija rada Teritorijalne odbrane sa organima civilne vlasti u slučajevima vanrednog stanja (nužde) odnosi se kako na spoljne slučajeve (odbrambeno stanje — rat) tako i na unutrašnje (elementarne katastrofe). Ta saradnja obuhvata naročito poslove u pogledu obezbeđenja ishrane, saobraćaja, održavanja industrijskog potencijala, održavanja vlasti, civilne zaštite i sl. U tu svrhu vrše se još u mirno doba odgovarajuća planiranja i pripreme. Odgovorni organ za koordinaciju ovih poslova je Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova. Za rukovođenje poslovima civilne zaštite postoji posebna (autonomna) uprava civilne zaštite koja je potčinjena Ministarstvu unutrašnjih poslova, ali van njegovog sastava. Tom Ministarstvu je potčinjena i organizacija vazdušne uzbune. U vezi s tim je organizovano 10 ureda za uzbunu koji dobijaju odgovarajuće podatke od službe vazdušnog osmatranja i javljanja Bundesvera. Uzbuna se daje automatski za celu zemlju ili samo za određenu teritoriju, zavisno od situacije. U delokrug službe civilne zaštite spada i Pomoćna služba protivvazdušne zaštite, koja u svom delokrugu ima sledeće grane: protivpožarnu, evakuacionu, raščišćavanja i opravki, sanitetsku, veterinarsku, socijalnog zbrinjavanja, ABHO i veze. Ona ima svoje lokalne i teritorijalne organe, a vrši i pripreme za uspostavljanje rezervnih i pomoćnih bolnica, stvara zalihe lekova i zavojnog materijala za slučajeve odbrambenog stanja, odnosno elementarnih katastrofa. Pored ovih organa, obrazovanih po službenoj liniji, postoji i Savez protivvazdušne zaštite koji organizuje pripremu samozaštite stanovništva. On ima savezne i zemaljske škole koje daju osnovna znanja o izgradnji skloništa, protivpožar-

nim merama, uklanjanju krša sa tavana, psihološkoj pripremi stanovništva itd.

U organizaciji Teritorijalne odbrane Savezne Republike Nemačke valja istaći sledeće karakteristike:

a) Teritorijalna odbrana, sa svojim komandnim organima, jedinicama i ustanovama, je potpuno odvojena od operativnih divizija (uokvireni za sada u tri korpusa) koje se nalaze u sastavu snaga NATO. Smatra se da se nevezivanjem tih operativnih snaga za teritoriju postiže njihova stalna bojeva gotovost, kao i neprekidna spremnost za pokret i vođenje manevarskih operacija, pri čemu bi se one samo oslanjale na napred izloženu organizaciju Teritorijalne odbrane.

Međutim, valja videti i drugu stranu ovog pitanja, tj. pri razmatranju i skiciranju mogućnosti da se jačim nuklearnim snagama nanese veliki gubici protivniku, i ove bi teritorijalne jedinice verovatno dobile ulogu operativnih snaga koje bi, kroz stvorene breše, marširale napred.

b) Snage Teritorijalne odbrane su pod nemačkim rukovodstvom, mada se računa da će one i pored toga služiti kao podrška operativnim snagama NATO bilo u odbrani ili napadu.

c) Poslovi po pitanju Teritorijalne odbrane, komandni i upravni, striktno su odvojeni i paralelno ih obavljaju potpuno odvojeni organi komandovanja Teritorijalne odbrane, odnosno teritorijalni upravni organi, iako su i jedni i drugi vezani za Ministarstvo odbrane.

Već i iz ovako izvučenih karakteristika jasno se vidi da se, u neizvesnosti izbora i upotrebe nuklearnih udara, u Sa-

veznoj Republici Nemačkoj stvara takva organizacija koja se danas prikriva plaštom odbrane »nacionalne teritorije«, a koja pokušava da — u ime Teritorijalne odbrane — sakrije pred javnim mnenjem potpunu militarizaciju Nemačke, odnosno da je u pitanju vešto postavljena organizacija koja služi za odbranu teritorije Zapadne Nemačke, a istovremeno se može brzo iskoristiti i za napadačke ciljeve.

V. K.

Članak je sastavljen na osnovu podataka iz sledećih izvora:

— F. Gaertner: *Der Aufbau der territorialen Verteidigung der deutschen Bundesrepublik im Rahmen des Nato-Bündnisses* (Izgradnja Teritorijalne odbrane Savezne Republike Nemačke u okvirima NATO), *Revue militaire générale*, jun 1959;

— Cl. Corrado: *L'organizzazione della difesa territoriale della Repubblica Federale Germanica nell'ambito della NATO* (Organizacija Teritorijalne odbrane Savezne Republike Nemačke u okviru NATO — prikaz prethodno navedenog članka — *Rivista militare*, septembar 1959;

H Pinnov: *Aus dem Bereich der territorialen Verteidigung — Die Panzerjust im Kleiderschrank oder »Der vierte Wehrmachtteil«* (Iz oblasti teritorijalne odbrane — Ručni pi bacač u odećnom ormanu ili »Četvrti vid oružanih snaga«), *Truppenpraxis*, februar 1958;

— R. Sieg: *Aus dem Bereich der territorialen Verteidigung — Der Marschkredit* (Iz oblasti Teritorijalne odbrane — Marševski kredit) *Truppenpraxis*, jul 1958;

— Jahn H., Neher K.: *Taschenbuch für Wehrfragen 1959* (Priručnik za odbrambena pitanja 1959) — Bon 1959;

— Jahn H., Neher K., Pfeil H.: *Taschenbuch für Wehrfragen 1960/61* (Priručnik za odbrambena pitanja 1960/61) — Bon 1962.

— *Erstes Gesetz über Massnahmen zum Schutz der Zivilbevölkerung 9/X 1957* (Prvi zakon o merama za zaštitu civilnog stanovništva od 9. oktobra 1957).

